

АНДРЕ МОРОА

КЛИМАТИ

Превод от френски: Надежда Станева, 1970

chitanka.info

На Симона

*Ние винаги търсим вечното някъде
другаде, не тук; винаги обръщаме духовния си
поглед към нещо друго, а не към настоящето,
към видимото; или пък очакваме смъртта, сякаш
всеки миг не е смърт и възраждане. Всеки миг ни
предлага нов живот. Днес, сега, още минута —
това е единствената ни плячка.*

Ален

ПЪРВА ЧАСТ
ОДИЛ

I

ФИЛИП МАРСЕНА ДО ИЗАБЕЛ ДЪО ШЕВЕРНИ

Внезапното ми заминаване сигурно ви е изненадало. Извинявам се, че стана така, но не съжалявам. Не зная дали и вие чувате тоя ураган от вътрешна музика, който от няколко дни бушува в мен, както огнените страсти на Тристан^[1]. Ах, колко ми се искаше да се оставя на вихъра, който завчера в гората пак ме тласкаше към вашата бяла рокля! Но аз се боя от любовта, Изабел, от любовта и от себе си. Не зная какво са ви разправяли Рене и някои други хора за моя живот. Говорил съм понякога с вас, но не съм ви казвал истината. Една от прелестите на новите познанства е надеждата, че като отречеш миналото, което би желал да е било по-щастливо, то ще изглежда по-красиво в очите на хората. Приятелството между мен и вас премина вече периода на ласкателното откровеничене. Мъжете отдават душите си, както жените телата си постепенно, на етапи, след упорита съпротива. Аз хвърлих в боя една подир друга най-дълбоките си резерви. Истинските ми спомени са принудени да напуснат скривалището си; предават се и излизат на бял свят.

Сега съм далеч от вас, в стаята, където съм прекарал детството си. На стената е закрепена етажерката с книги, които майка ми повече от двадесет години пази „за най-големия от внуците си“, както казваше тя. Дали ще имам някога синове?

Тази дебела книга, опръскана с мастилени петна, е старият ми гръцки речник, а позлатените подвързии са наградите ми. Бих искал всичко да ви разкажа, Изабел, като почна от малкото нежно момченце и стигна до циничния юноша и до нещастния наранен мъж. Бих искал всичко да ви разкажа, чистосърдечно, съвсем точно и без преувеличение. Може би, ако завърша тази своя изповед, няма да имам смелост да ви я покажа. Но както и да е — не е безполезно, макар и само за мен, да направя равносметка на своя живот.

Спомняте ли си, че една вечер на връщане от Сен-Жермен ви описах Гандюма? Красива и тъжна местност. Буен поток минава край нашите заводи, построени в дъното на доста диво дефиле. Къщата ни

прилича на малък замък от 16-и век, каквито ги има много в Лимузен, и се извисява над обрасла с изтравничета равнина. От малък изпитвах чувство на гордост, че произхождам от рода Марсена и че нашето семейство властвува над тая област. Баща ми бе превърнал в обширен завод мъничката книжна фабрика, която при дядо ми по майчина линия беше само работилница. Той откупи изполичарските чифлици и преобрази предишните целини в образцовото имение Гандюма. През цялото ми детство се строяха сгради и се удължаваше покрай потока големият навес за съхраняване на хартиената каша.

Семейството на майка ми е от Лимузен. Моят прадядо, нотариус, е закупил замъка Гандюма при продажбата му като народна собственост^[2]. Баща ми, инженер от Лотарингия, се заселил в тоя край чак след женитбата си. Довел беше и един от братята си, чичо ми Пиер, който се бе установил в съседното село Шардъой. В неделен ден при хубаво време двете семейства си даваха среща при плитките езера Сент Ирией. Отивахме дотам с карета. Сядах срещу родителите си на твърдото и тясно допълнително столче и монотонният тръс на коня ме приспиваше. За да се разсея, гледах по стените на селските къщи или по крайпътните насипи как се дилеше конската сянка, напредваше, изпреварваше ни и при завоите отново изоставаше зад нас. Миризмата на тор и звънът на камбани, които от време на време ни обгръщаха като облак, остават в моето съзнание свързани с представата за неделя; големи мухи кацаха по мен. От всичко най мразех нагорницата. Тогава конят тръгваше ходом и каретата се изкачваше непоносимо бавно, а старият колар Томасон цъкаше с език и плющеше с камшика си. В странноприемницата заварвахме чичо ми Пиер, жена му и братовчедка ми Рене, единствената им дъщеря. Мама ни даваше филии хляб, намазани с масло, а баща ми казваше: „Вървете да играете!“. Ние с Рене се разхождахме под дърветата или покрай езерата и си събирахме шишарки и кестени. На връщане Рене се качваше при нас и за да й стори място, коларят свалеше облегалките на допълнителното столче. Родителите ми не проговаряха през целия път. Крайната стеснителност на баща ми затрудняваше всякакъв разговор; той сякаш страдаше, когато някои изразяваше чувствата си публично. Ако през време на ядене майка ми продумваше нещо относно възпитанието ни, завода, чичовците ни или за нашата леля Кора в Париж, баща ми смутено й сочеше прислужника, който в момента сменяше чиниите. Тя

замълчаваше. Още от малък забелязах, че когато баща ми и чичо искаха да изразят някакво недоволство един от друг, винаги натоварваха жените си да го предадат, и то със смешна предпазливост. Също така от малък разбрах, че баща ми се ужасява от откровеността. В нашия дом беше възприето, че всички конвенционални чувства са истински — родителите непременно обичат децата си, децата — родителите си, съпрузите — жените си. Членовете на рода Марсена искаха да виждат света като благопристоен земен рай; това се дължеше по-скоро на наивност, отколкото на притворство.

---

[1] Герой от северните предания, увековечен в операта „Тристан и Изолда“ от Рихард Вагнер. — Б.пр. ↑

[2] Разпродажба на конфискуваните през революцията имоти. — Б.пр. ↑

II

Огряна от слънчевите лъчи полянка в Гандюма. По-долу в равнината селото Шардъой, сякаш забулено от зноя. Едно момченце, напъхало се до кръста в дупка, която си е издълбало в купчината пясък, дебне из околния простор появата на невидим неприятел. За тази игра бях получил вдъхновение при прочитането на моята любима книга „Война в крепостта“ от Данри. Тук в дупката бях стрелец, войникът от втори ранг Митур, и защитаваха крепостта Лиувил, за чиито комендант, един стар полковник, с радост бих дал живота си. Прощавайте, че ви занимавам с тия мои детски преживявания, но точно там съзирам първия израз на тази нужда от страстна преданост — една от основните черти на характера им, макар че по-късно тя се проявяваше спрямо съвсем различни обекти. Анализирайки тази незабележима частица от детето, което някога бях, запазена все още в паметта ми, аз откривам, че в това желание за саможертва е имало и малко чувственост.

Впрочем твърде скоро моите игри се измениха. В друга книга, озаглавена „Малките руски войници“, която получих за Нова година, прочетох историята на група гимназисти, които решават да образуват армия и си избират за кралица една студентка. Кралицата се наричаше Ана Соколова. „Тя беше забележително красиво, стройно, елегантно и умно момиче.“ Харесваше ми клетвата, положена от войниците пред кралицата, делата, които извършваха, за да ѝ угодят, и усмивката, с която тя ги възнаграждаваше. Не зная защо този разказ толкова ми допадна, но така беше, обикнах го и безспорно той ми помогна да си изградя оня женски образ, който тъй често съм ви описвал. Представях си как вървя до нея из поляните на Гандюма и тя ми говори красиви и тъжни неща със сериозен глас. Не помня кога започнах да я наричам Амазонката, но представата за смелост и за риск винаги се примесваше с удоволствието, което този образ ми доставяше. Обичах също така много да чета с мама историята на Лансело дю Лак и на дон Кихот. Не можех да повярвам, че Дулсиней е била грозна, и бях откъснал от

книгата гравюрата, на която бе изобразена, за да мога да си я представям такава, каквато на мен ми се искаше.

Макар и с две години по-малка, братовчедка ми Рене беше дълго време моя другарка в училището. После, след като навърших тринадесет години, баща ми ме даде в лицеза „Ге-Люсак“ в Лимож. Живеех у един братовчед и се връщах къщи само в неделя. Животът в лицеза много ми допадна. Бях наследил от баща си влечението към четене, към наука; учех се добре. Гордостта и свенливостта на рода Марсена се проявяваше и у мен — наследство типично като блестящите им очи и малко повдигнатите вежди. Гордостта ми се смиряваше единствено пред образа на кралицата, на която оставах верен. Вечер, преди да заспя, си измислях разни истории с героиня все моята Амазонка. Сега тя имаше име — Елена, защото бях влюбен в Омировата Елена, и причина за това стана господин Байи, моят учител от II клас.

Защо някои образи остават в нашето съзнание все така ярки, както в момента на възприемането им, докато други, наглед по-значителни, се замъгляват и бързо се заличават? В този момент аз прожектирам върху вътрешен и удивително ясен екран как господин Байи влиза в клас с бавната си походка един ден, когато имахме съчинение по френски език. Поставя на закачалката пелерината си и ни казва: „Намерих ви хубава тема: «Палинодията^[1] на Стезихор...». Да, все още много добре си представям господин Байи с дебелите му мустаци, четинестата коса и с лице, ярко белязано от силни изживявания, без съмнение нещастни. Той вади от папката си лист хартия и диктува: «Поетът Стезихор проклет в стиховете си Елена заради злините, които навлякла на гърците, и затова бил наказан от Венера със слепота, но като разбрал грешката си, съчинил една палинодия, за да изрази разкаянието си, загдето е похулил красотата.»“

Ах, колко обичах да препрочитам осемте страници, които бях написал оная сутрин! Никога повече не можах да постигна такава пълна връзка между дълбочините на живота и писаното слово, никога освен може би в няколко писма до Одил, а също и в едно писмо, което ви писах преди седмица, но не ви изпратих. Темата за жертвата пред красотата отекна така дълбоко в мен, че макар и да бях съвсем млад, изпитах някакъв страх и работих в продължение на два часа с почти болезнен плам, сякаш предчувствах колко голямо основание ще

имам през трудния си земен път и аз също да напиша палинодията на Стезихор.

Но вие бихте получили твърде погрешна представа за душата на един петнадесетгодишен лицеист, ако не ви кажех, че тази моя прекалена възторженост си остана вътрешна и съвсем прикрита. Разговорите с другарите ми върху жените и любовта бяха цинични. Някои от приятелите ми разказваха своя опит с груби технически подробности. Аз бях въплътил моята Елена в една млада жена от Лимож, приятелка на братовчедите, у които живеех. Наричаше се Дениз Обри, беше хубава и минаваше за лековата. Когато я одумвах за мен, че има любовници, мислех за дон Кихот, за Ланселот и ми идеше да намушкам с копие клеветниците. Понякога госпожа Обри вечеряше у нас и аз бях луд от щастие, примесено със страх. Всичко, което говорех пред нея, ми се струваше безсмислено. Ненавиждах съпруга ѝ — безобиден и любезен фабрикант на порцелан. Бях забелязал, че тя често отиваше към обяд да купи цветя или сладки на улица Порт-Турни, срещу катедралата. Стараех се по това време да бъда на плочника между цветарския магазин и сладкарницата. Няколко пъти тя ми разреши да я придружа, с училищната си чанта под мишница, до вратата на дома ѝ.

През лятото можех да я виждам по-лесно на тениса. Една вечер, понеже времето беше много хубаво, няколко млади двойки играчи решиха да вечерят там. Госпожа Обри, която знаеше много добре, че съм влюбен в нея, поиска да остана и аз. Вечерята мина весело. Настъпи нощта. Лежах на тревата в краката на Дениз. Ръката ми докосна глезена ѝ. Обхванах го лекичко, тя не се възпротиви. Зад нас имаше жасмин, чиято силна миризма още усещам. През клоните надничаха звездите. Беше миг на пълно щастие.

Когато мракът съвсем се сгъсти, усетих, че към Дениз изпълзя един млад човек на двадесет и седем години, адвокат, известен в Лимож с остроумието си, и без да ща, дочух думите, които си размениха тихичко. Той поиска да я види в Париж и ѝ даде някакъв адрес. Тя пошепна: „Мълчете“, но разбрах, че ще отиде. Продължих да държа глезена ѝ, който ти все тъй не отдръпваше, щастлива, равнодушна, но се почувствувах оскърбен и внезапно се изпълних с диво презрение към жените.

Сега пред мене на масата се намира малкото бележниче, в което като гимназист отбелязвах мисли от прочетени книги. Там чета: „26 юни, Д.“. Инициал, ограден с малко кръгче. Отдолу съм преписал едно изречение от Барес:

„На жените трябва да отдаваме съвсем малко значение, но да се вълнуваме, като ги гледаме, и да се възхищаваме от самите нас, че изпитваме толкова приятно чувство заради такива нищожни неща.“

През цялото онова лято ухажвах млади момичета. Научих, че можеш да ги прихванеш през кръста из тъмните алеи, да ги целунеш, да си поиграеш с тялото им. Епизодът с Дениз Обри, изглежда, ме беше излекувал от романтиката. Бях си изработил дързък подход и успях с такава лекота, че сърцето ми се изпълваше с гордост и отчаяние.

---

[1] Един вид поетическо покаяние. — Б.пр. ↑

III

През следващата година баща ми, дългогодишен окръжен съветник, беше назначен за сенатор в Горна Виена^[1]. Нашият начин на живот се промени. Завърших философия в един парижки лицей. Гандюма стана за нас само място за летуване. Решено бе, че ще завърша право, ще изкарам военната си служба и тогава ще си избира кариера.

През ваканцията видях госпожа Обри, която дойде в Гандюма с братовчедите ми от Лимож. Мисля, че сама беше пожелала да дойде с тях у дома. Предложих да ѝ покажа нашия парк и с голямо удоволствие я поведох към един павилион, който бях нарекъл моята обсерватория и където по времето, когато бях влюбен в нея, прекарвах неделните си дни изцяло в смътни блянове. Тя се полюбува на дълбокото гористо ждрело, в което водата се пенеше по камъните, а над завода се виеше лек дим. Когато стана и се наведе, за да види в далечината сноването на работниците, поставих ръка на рамото ѝ. Тя се усмихна. Опитах се да я целуна, тя ме отстрани полека, но без да се разсърди. Казах ѝ, че ще отида в Париж през октомври, че ще разполагам с малък апартамент на левия бряг на Сена и ще я очаквам там. „Не зная. Трудно е“ — промълви тя.

В бележника ми от зимата на 1906–1907 година намирам записани много срещи с „Д“. Дениз Обри ме разочарова, макар че не бях прав. Беше мила жена, обаче аз исках, не знам защо, да ми бъде не само любовница, но и другарка в учението. Тя идваше в Париж да ме види, да пробва рокли, шапки. Всичко това ми вдъхваше голямо презрение. Живеех в света на книгите и не разбирах как може да бъде другояче. Тя ми поиска да ѝ дам за четене Жид, Барес, Клодел, за които бях ѝ говорил много, но изказванията ѝ върху тях след това ме огорчиха. Дениз имаше красиво тяло; щом си заминеше за Лимож, аз горещо я желаех, но след два часа, прекарани с нея, исках да умра, да изчезна или да побеседвам с някой мъж приятел.

Двамата ми най-добри другари бяха Андре Алф — млад, интелигентен евреин, малко мрачен, с когото бях се запознал в

юридическия факултет, и Бертран дьо Жюсак, другар от Лимож. Бертран бе постъпил в Сен-Сир^[2] и прекарваше неделните дни при мен в Париж. Когато бивах с Алф или Бертран, сякаш потъвах в дълбоките води на искреността. На повърхността оставаше оня Филип на родителите ми, същество просто, съставено от няколко условности на рода Марсена и от няколко слаби съпротивления; после идеше Филип на Дениз Обри, чувствен, нежен на пристъпи и груб по реакция; следваше Филип на Бертран — смел, сантиментален, после този на Алф — точен и твърд, а знаех добре, че отдолу под всички имаше още един Филип, най-истинският, и че той единствен би могъл да ме направи щастлив, ако се разберях с него, но аз дори не се стараех да го опозная.

Говорил ли съм ви за стаята, която бях наел в една малка къщичка на улица Варен и бях мебелирал строго според тогавашния си вкус? На голите стени висяха маската на Паскал и маската на Бетховен. Странни свидетели на похожденията ми. Диванът ми служеше за легло; покривах го с дебел сив плат. На камината имаше бюст на Спиноза, на Монтен и няколко научни книги. Дали това се дължеше на желание да предизвикам учудване, или беше искрена любов към идеите? Струва ми се, че двете чувства се смесваха. Бях ученолюбив и жесток.

Дениз често ми казваше, че се плаши от стаята ми, но все пак я обича. Беше имала преди мен няколко любовника, но винаги ги бе превъзхождала. Към мен се привърза. Заявявам ви го, без да се хваля. Животът ни учи, че в любовта скромността не е мъчно нещо. Най-онеправданите от природата понякога се харесват, а най-съблазнителните нямат успех. Ако ви казвам, че Дениз държеше повече на мен, отколкото аз на нея, със същата откровеност ще ви разкажа много по-значителни епизоди от моя живот, където положението беше съвсем обратно. През въпросния период, сиреч между двадесет и двадесет и три годишна възраст, бях обичан, но самият аз обичах малко. Всъщност няхах никаква представа какво нещо е любовта. Мисълта, че може да се страда от любов, ми се струваше нетърпимо романтична. Бедната Дениз! Още я виждам

изтегната на тоя диван, надвесена над мен, тревожно загледана в челото ми, тъй непроницаемо за нея.

— Любовта ли? — питах аз. — Какво е това любов?

— Не знаеш ли? Ще го узнаеш... И ти ще се хванеш.

Мимоходом забелязах думата „хванеш“, която ми изглеждаше вулгарна. Речникът на Дениз не ми харесваше. Яд ме беше, че не говори като Жулиета или като Клелия Конти. Раздразнено дърпах душата й, както се прави с лошо скроена дреха. Теглех назад, после напред, за да постигна невъзможното равновесие. Научих по-късно, че по онова време тя си бе спечелила в Лимож име на интелигентна жена и че моите усилия й помогнали да плени един от най-недостъпните мъже в този край. Умът на жената е образуван от наслойките, които всички любени от нея мъже натрупват последователно, също както мъжете запазват смътните и напластени един върху друг образи на преминалите през живота им жени и често пъти жестоките страдания, причинени ни от някоя жена, стават причина да ни залюби друга, и то за нейно нещастие.

„М“ беше Мари Грахам, една малка англичанка, с очи, забулени от някаква тайна. Срегнах я у леля Кора. Трябва да ви разкажа за тая леля, защото тя играе по-късно роля в живота ми, макар и не непрекъснато, но не без значение. Беше сестра на майка ми, омъжена за един banker, барон Шуан. Не знам защо постоянно имаше амбицията да събира в дома си възможно най-голям брой министри, посланици и генерали. Първия си кръг беше създала в качеството си на любовница на едно доста известно политическо лице. Тя заслужи победата, като използва своя успех с похвална последователност и постоянство. Посрещаше гости в дома си на авеню Марсо всяка вечер след шест часа, а всеки вторник даваше вечеря с двадесет и четири куверта. Тия приеми на леля Кора бяха един от редките поводи за шеги в нашето лимузенско семейство. Баща ми твърдеше и, струва ми се, с право, че тя никога не е прекъсвала поредицата от вечери. През лятото те се пренасяха във вилата й в Трувил. Майка ми разказваше, че когато свако ми бил на умирање (имал рак в стомаха), тя отишла в Париж да помогне на сестра си, но пристигнала във вторник и заварила Кора да приготвява трапезата.

— А Адриен? — попитала тя.

— Много е добре — отговорила леля Кора, — тоест толкова, колкото състоянието му позволява, само че не ще може да вечеря с нас.

На другата сутрин в 7 часа един прислужник телефонираше на майка ми: „Госпожа баронесата с прискърбие съобщава на госпожа Марсена, че господин баронът почина внезапно тази нощ“.

Когато дойдох в Париж, бидейки възпитан от баща си в ненавист към светския живот, няхах желание да видя леля си, но когато я опознах, тя ми хареса. Беше много добра жена, обичаше да прави услуги и чрез общуването си с толкова хора, заемащи най-различни служби, беше придобила някои, макар и смътни, но реални познания за механизмите на обществото. За мен, любопитен млад провинциалист, леля Кора беше истинска мина за информация. Разбра, че я слушам с удоволствие, и ме обикна. Всеки вторник вечер бивах поканен на авеню Марсо. Може би в тези постоянни покани влагаше и малко предизвикателство, знаейки враждебното чувство на баща ми и майка ми към нейния салон, и нямаше нищо против да възтържествува над тях.

Разбира се, сред гостите на леля Кора имаше и известен брой млади жени, необходими за примамка. Залових се да завоювам няколко измежду тях. Ухажвах ги, без да се влюбвам, от тщеславие и за да докажа на самия себе си, че мога да побеждавам. Спомням си с какво спокойствие сядах в някое кресло, вземах книга за четене и без всякакво усилие прогонвах образа на оная, която с нежна усмивка току-що бе напуснала стаята ми.

Не ме съдете строго. Мисля, че мнозина млади хора, които като мен не са имали щастието да попаднат веднага на някоя забележителна жена, почти неминуемо стигат до този надменен егоизъм. Търсят някакъв подход. Жените по инстинкт знаят, че тия търсения са напразни, и започват да ги следват само от снизхождение. Известно време плътското желание създава илюзии, после в двете души, които са почти враждебни, се ражда скука. Мислех ли още за спартанската царица Елена? Чувството беше удавено и аз едва го съзирах като потънала катедрала под мрачните води на студената ми стратегия.

Понякога на концертите, които посещавах в неделя, зървах отдалеч някой прелестен женски профил, който пораждаше в мен странен трепет и ми напомняше русата славянска царица от моето детство и кестените на Гандюма. Тогава през целия концерт отправях

към това непознато лице всичките си силни чувства, предизвикани от музиката, и за миг си въобразявах, че ако бих могъл да се запозная с тая жена, щях да намеря най-сетне в нея съвършеното, почти божествено създание, за което исках да живея. После свалената от престола кралица се изгубваше в тълпата, а аз отивах на улица Варен при една нелюбима любовница.

Днес ми е трудно да разбера как съм могъл да крия в себе си две толкова противоположни същества. Те живееха на две различни плоскости и никога не се срещаха. Нежният, жаден за любов и преданост младеж беше разбрал, че любимата жена не съществува в действителния живот. Не желаейки да смесва този божествен и неясен образ с просташко грубите фигурантки, той бягаше при книгите и обичаше само госпожа дьо Морсо, госпожа дьо Ренал, а циникът вечеряше у леля Кора и ако съседката му се харесваше, говореше ѝ шеговито и дръзко.

След като изкарах военната си служба, баща ми предложи да ръководим заедно нашия завод. Беше прехвърлил канторите си в Париж, където се намираха клиентите му, големите вестници и големите издателства. Бащините сделки ме интересуваха живо и аз ги развивах, без да прекъсвам следването си и четенето. Веднъж на месец през зимата отивах в Гандюма, а през лятото родителите ми живееха там и аз прекарвах при тях няколко седмици. В Лимузен подновявах с удоволствие разходките си от детинство. Когато не ходех в завода, работех или в стаята си, или в моята малка наблюдателница над урвата към Лу. Всеки час ставах, отивах до края на дългата алея с кестените, връщах се със същата бърза крачка и пак се залавях с четенето.

Доволен бях, че съм се отървал от жените, които в Париж ме оплитаха в тънката, но непреодолима мрежа от срещи, оплаквания и бърбрене. Тази Мари Грахам, за която ви споменах, беше жена на човек, когото добре познавах. Противно ми беше да се ръкувам със съпруга. Повечето от приятелите ми, напротив, го правили с насмешлива гордост. Но традицията на моето семейство при такива случаи беше строга. Баща ми беше сключил брак по сметка, но както често става, любовта се родила в брака. Той беше щастлив посвоему, сиреч сериозно и мълчаливо. Никога не бе имал любовни приключения, поне след женитбата си. Долавях обаче, че е романтичен, и смътно

чувствах, че ако имах щастието да срещна жена, която малко поне да прилича на Амазонката, бих могъл да бъда щастлив и верен.

---

[1] Департамент във Франция, съставен от Лимузен, Поату, Бери и част от Ламарш. — Б.пр. ↑

[2] Военното училище в Сен-Сир. — Б.пр. ↑

IV

През зимата на 1909 година боледувах два пъти едно след друго от бронхит и през март нашият лекар посъветва да бъда изпратен за няколко седмици в Южна Франция. Стори ми се по-интересно да посетя Италия, тъй като не я познавах. Видях северните езера и Венеция, а през последната седмица на пребиваването си отседнах във Флоренция. Първата вечер в хотела забелязах на съседната маса една девойка с ефирна ангелска красота, от която не можех да откъсна очи. Придружаваха я една все още млада майка и един доста възрастен мъж. На ставане от масата попитах метрдотела кои са моите съседи. Той ми каза, че са францужойки — госпожа и госпожица Мале. Придружителят им бил италиански генерал и не живеел в нашия хотел. На следната сутрин при закуската масата им остана празна.

Имах препоръчителни писма до няколко флорентинци, между тях и едно до професор Анджелио Гуарди, художествен критик, чийто издател беше мой клиент. Изпратих писмото и още същия ден получих покана за чай. В градината на една вила във Фиезоле заварих двадесетина души, между които и моите две съседки. С голяма сламена шапка и рокля от соа екрю и морскосиня яка младото момиче ми се видя не по-малко красиво, отколкото предния ден. Внезапно се почувствувах плах и се дръпнах настрани от групата, където се намираще девойката, за да разменя няколко думи с Гуарди. Пред нас се намираще една пергола, покрита с рози.

— Аз сам си гледам градината — каза ми Гуарди. — Преди десет години цялото това място, което виждате, беше ливада. Там долу...

Следвайки движението на ръката му, срещнах очите на госпожица Мале и с изненада и щастие видях, че са насочени към мен. Поглед съвсем кратък, но той беше мъничкото зрънце прашец от тичинка, изпълнено с непозната сила, което породило най-голямата ми любов. От него разбрах без думи, че девойката ми внушава да се държа естествено, и щом намерих сгода, приближих се до нея.

— Каква чудесна градина! — казах аз.

— Да — отвърна тя. — И това, което толкова много обичам във Флоренция, е, че навсякъде се виждат планини, дървета. Ужасявам се от градовете, които са само градове.

— Гуарди ми каза, че изгледът зад къщата бил много красив.

— Да отидем да видим — каза тя весело.

Натъкнахме се на гъста стена от кипариси; каменно стълбище я пресичаше в средата и водеше към ниша, украсена със статуя. Понататък вляво имаше тераса, откъдето се откриваше градът.

Госпожица Мале се облакът до мен и дълго, без да продума, гледаше розовите кубета, широките, леко наклонени флорентински покриви и сините планини в далечината.

— Ах, колко е хубаво! — каза тя с възторг. И с едно много грациозно и много младежко движение отметна глава назад, като че ли искаше да поеме пейзажа.

Още след тази първа размяна на думи Одил Мале заговори с мен със задушевна доверчивост. Каза ми, че баща ѝ е архитект, че се възхищава много от него и че е останал в Париж. Измъчваше се от присъствието на този генерал, предан рицар на майка ѝ. След десет минути ние вече стигнахме до най-интимна откровеност. Говорих ѝ за Амазонката, за невъзможността да се радвам на живота, ако не ме крепи силно и дълбоко чувство. (Моят циничен подход в миг отиде по дяволите от нейното присъствие.) Тя ми разказа, че един ден, когато била на тринадесет години, най-добрата ѝ приятелка — наричаше я Миза — ѝ казала: „Ако поискам от теб да скочиш от балкона, ще го направиш ли?“. И тя насмалко щяла да скочи от четвъртия етаж. Тази история ме възхити.

Попитах я:

— Ходите ли много в черквите, в музеите?

— Да — отговори тя, — но най-много обичам да бродя безцелно из старите улици... Само че мразя да се разхождам с мама и с нейния генерал, затова ставам сутрин много рано. Бихте ли дошли с мен утре? В девет часа ще бъда в хола на хотела.

— Разбира се... Ще трябва ли да поискам разрешение от майка ви да изляза с вас?

— Не — отговори тя, — аз ще уредя това.

На другата сутрин я чаках до стълбището и тръгнахме заедно. Широкият плочи на крайбрежната улица блестяха на слънцето; някъде

биеше камбана; колите ни задминаваха в тръс. Животът изведнъж стана много прост, щастието щеше да дойде, ако виждах винаги тая руса главица до себе си, ако при всяка пресечка улавях тая ръка и за един кратък миг усещах под роклята топлината на младото тяло. Одил ме заведе на Виа Торнабуони. Обичаше магазините за обуца, цветя, книги. На Понте Векио се застоя пред огърлици от големи розови и черни бисери.

— Забавно е — казваше, — не намирате ли?

В някои отношения вкусът ѝ се доближаваше до тоя на бедната Дениз Обри, който някога аз не одобрявах.

Какво говорихме? Не си спомням добре. В бележника си намирам: „Разходка с О. Сан-Лоренцо. Описа ми светлината над леглото си в манастира, която идеала от една лампа отвън и прониквала през капака на прозореца. Като заспивала, я виждаше как се усилива и мислела, че се намира в рая. Говори ми за «Розовата библиотека»^[1]; мрази Камий и Мадлен. Не може да понася в живота ролята на послушно дете. Най обича да чете приказки за феи и поезия. Понякога сънува, че се разхожда по морското дъно и край нея плуват скелети на риби, а понякога, че някаква невестулка я завлича под земята. Обича опасностите, язди на кон и прескача големи препятствия. Когато се мъчи да разбере нещо, прави очарователно движение с очи. Набърчва леко челото си и се вглежда напред, сякаш не вижда добре, после казва сама на себе си: «Да». Това означава, че е разбрала.“

Преписвайки тези редове за вас, чувствавам, че съм безсилен да ви предам щастливите си спомени от онова време. Защо изпитвах такова, чувство за съвършенство? Нима всичко, което Одил казваше, беше забележително? Не вярвам, тя обаче притежаваше нещо, което липсваше на всички Марсена — вкус към живота. Ние обичаме ония, които излъчват непознато за нас вещество, липсващо в нашата химическа формула, за да станем трайно химическо съединение. Може би не познавах по-красиви жени от Одил, но бях виждал по-блестящи, по-интелигентни; никоя обаче не съумя като нея да приближи до мен света на сетивата. От прекалено четене и самотни размишления бях се откъснал от дърветата, цветята, от миризмата на земята, от небесната красота и свежия въздух. Всяка заран Одил събираше тези неща в букет и ги поставяше в краката ми.

Когато бивах сам в някой град, прекарвах дните си из музеите или четях в стаята си книги за Венеция, за Рим. Би могло да се каже, че възприемах външния свят чрез творбите на големите майстори. Одил изведнъж ме въведе в света на цветовете, на звуковете. Заведе ме на цветния пазар под високите сводове на Меркато Нуово, смеси се с жените от народа, които купуваха стръкче момина сълза, клончета люляк. Радваше се на стария селски свещеник, който се пазареше за зановци, увити около дълга тръстика. От хълма Сан Миниато ми показва тесните пътища, оградени с нагорещени от слънцето стени, по които гъсто се зеленееха глицинии.

Не зная досаждах ли ѝ, като ѝ говорех със сериозния тон на един Марсена за борбите между гвелфи и гибелини, за живота на Данте или за стопанското положение на Италия. Не ми се вярва. Кой беше казал, че често пъти някоя наивна, почти глупава дума, изказана от жената, събужда у мъжа непреодолимо желание да целуне тая детинска уста, а жената обиква най-силно мъжа, когато е най-сериозен, най-сухо логичен? Може би това се отнасяше за Одил и за самия мен. Във всеки случай зная много добре, че когато минавахме край някое дюкянче за фалшиви накити и тя промълвяваше умолително: „Да се поспрем“, аз не се дразнех, не скучаех, а само си мислех: „Колко я обичам!“ и все по-добре разбирах темата за рицаря закрилник, за предаността до смърт, която още от детинството ми бе свързана с представата за истинската любов.

Всичко у мен тогава подхващаше тая тема. Както в оркестъра отделна флейта загатва някоя къса фраза и сякаш събужда постепенно цигулките, после виолончелите, после медните инструменти, докато накрая огромна ритмична вълна залее залата, така откъснатото цвете, мирисът на глициниите, черните и белите черкви, Ботичели и Микеланджело се включваха едно след друго във величествения хор, който възпяваше щастието да обичам Одил и да пазя от невидим неприятел нейната съвършена и крехка красота.

През първата вечер от пристигането си смятах за недостижимо щастие една двучасова разходка с непознатата. Няколко дни по-късно чувствувах като непоносимо робство задължението да се върна в хотела за ядене. Госпожа Мале, загрижена, не знаейки кой съм, се опита да тури спирачка на сближението ни, но вие знаете колко са неудържими у младите същества тези първи пориви на любовта.

Чувствувахме, че където се появим, около нас се надига вълна на симпатия. Красотата на Одил беше достатъчна за това. Но тя казваше, че двамата като двойка имаме много по-голям успех пред простодушния италиански народ, отколкото тя сама. Италианските ветурини^[2] ни се радваха, че се обичаме. Пазачите в музеите ни се усмихваха. Лодкарите по Арно ни гледаха благосклонно, когато се облягахме на перилата съвсем близо един до друг, за да усещаме топлината на телата си.

Бях телеграфирал на баща си, че ако остана още една-две седмици, напълно ще се възстановя. Той се съгласи. Сега ми се искаше Одил да бъде с мен цял ден. Наемах карета и предприемахме с нея дълги разходки из Тосканската равнина. По пътя за Сиена ни се стори, че пътуваме из някакъв фон на Карпачо^[3]. Колата се изкачваше в луд бяг по малки хълмчета, прилични на детски пясъчни кули, по чиито била се виждаха селца, сякаш недействителни, обградени с назъбени стени. Сенчестата Сиена ни очарова. Когато седнахме да обядваме с Одил в един прохладен полутъмен хотел, вече знаех, че ще прекарам целия си живот с нея. На връщане, по тъмно, тя пхна ръката си в моята. Вечерта след тази разходка съм записал в тефтерчето си следното: „Шофьорите, прислужничките в хотела, селяните ни засвидетелствуват явна симпатия. Очевидно разбират, че се обичаме. Хората от този малък хотел проявиха голям усет... Чудесно е това, че когато сме заедно, аз не виждам нищо друго освен нея, а тя — нищо друго освен мен. Лицето ѝ става прелестно, когато изразява захлас и възторг. В това изражение има тъга, сякаш Одил иска да задържи настоящето и да го запази в очите си“.

Ах, колко обичам още оная Одил от флорентинските седмици! Беше толкова хубава, че понякога се съмнявах в реалността ѝ. Извъръцах глава и казвах: „Ще се опитам да не ви гледам пет минути“. Никога не издържах повече от тридесет секунди. Във всяка нейна дума имаше необикновена поезия. Макар да беше много весела, в гласа ѝ от време на време прозвучаваше нещо от сериозния тон на виолончелото, някаква печална дисхармония, която внезапно изпълваше въздуха със смътна и трагична заплаха. Коя фраза повтаряше тогава? „Безвъзвратно обречена“... Чакайте, да... „Под влиянието на Марс, безвъзвратно обречена, девойко със златни коси, пази се!“ В кой детски роман, в коя мелодрама беше прочела или чула това? Вече не

помня. Когато една вечер по здрач в една потайна и прохладна маслинова горичка за пръв път ми подаде устните си, тя ме погледна с кротка тъга и каза: „Спомняте ли си, мили, думите на Жулиета? Бях прекалено слаба и може би сте се опасявали, че след като се ожених за мен, поведението ми ще стане твърде леко“.

Мисля с удоволствие за нашата любов от онова време. Чувството беше много красиво и еднакво силно както у Одил, така и у мен. Но у Одил почти винаги чувствата биваха възпирани от гордостта. По-късно тя ми обясни, че най-напред манастирът, а след това животът с майка ѝ, която Одил не обичаше, я бяха накарали „да се затвори“. Когато този скрит огън пламваше, лумваха буйни, кратки пламъци и стопляха сърцето ми с още по-голяма сила, тъй като чувствавах, че са непринудени. Както някогашната мода, скривайки от мъжкия поглед цялото тяло на жената, правеше особено ценно докосването до една рокля, така и свенливостта на чувствата, забулваща обичайните признаци на страстта, разкрива значението и красотата дори на най-незабележимите оттенъци на словото.

Най-сетне баща ми ме повика с една твърде сърдита телеграма и аз трябваше да съобщя за нея на Одил у Гуарди, където тя беше отишла преди мен. Присъстващите там, без да се интересуват от моето заминаване, подхванаха отново твърде любопитния си разговор за Германия и Мароко. На излизане казах на Одил:

— Интересно беше това, което Гуарди каза.

Тя отговори почти отчаяно:

— Аз не чух нищо друго, освен че вие заминавате.

---

[1] Серия от педагогическо забавно четиво за деца от оная епоха. — Б.пр. ↑

[2] Колари. — Б.пр. ↑

[3] Виторе Карпачо — венециански живописец (1450–1525). — Б.пр. ↑

V

Заминах от Флоренция сгоден. Налагаше се да говоря с родителите си за моите намерения и мислех за това с безпокойство. В семейство Марсена бракът винаги се е смятал за семеен въпрос. Чичовците ми щяха да се намесят и да съберат сведения за семейство Мале. Какви биха могли да бъдат тия сведения? Аз самият не знаех нищо за семейството на Одил, дори не бях виждал баща ѝ. Казах ви, че чудноватите традиции на нашия род изискваха важните известия да не се съобщават направо на заинтересованите, а чрез посредничество, и то с хиляди заобикалки. Помолих леля Кора, най-добрата ми довереница, да каже на баща ми за моя годещ. Тя се радваше винаги, когато имаше случай да докаже, че има отлична осведомителна служба, която наистина бе забележителна, макар и да страдеше от този недостатък, че черпеше от най-високопоставени източници. Ако искаше например да узнае подробности за живота на някой ефрейтор, леля Кора можеше да ги поиска само от военния министър, а ако се отнасяше за някой квартален лекар от Лимож — само от хирург от парижките болници^[1]. Когато ѝ споменах името на господин Мале, тя ми отговори, както очаквах:

— Не го познавам, но ако е нещо, веднага ще го науча от моя стар приятел Берто, нали го знаеш, архитекта от института^[2], когото каня два пъти през зимата на моите вторници, защото горкият Адриен ходеше с него на лов.

Няколко дни по-късно я заварих в мрачно оживление.

— Ах, милото ми момче — посрещна ме тя, — имаш късмет, че се обърна към мен. Това не е брак за теб... Видях се с моя приятел Берто — той познава много добре Мале. Състезавали се с него за наградата на Рим^[3]. Казва, че е приятен и талантлив човек, но не преуспял, защото никога нищо не е построил. Бил от ония архитекти, които са способни да направят проект, но не надзирават работата си и губят всичките си клиенти... Виждала съм такива, когато строих вилата в Трувил... Твоят Мале се оженил за една моя стара позната, но тогава тя беше госпожа Бюмер. Сетих се за нея, когато Берто ми я

припомни... Ортанз Бьомер, мисля, че така беше... Това е третият ѝ съпруг... Изглежда, че момичето е възхитително, както и ти казваш, и няма нищо чудно, че ти се е харесало, но вярвай в моята опитност, моето момче, не се жени за него и не казвай нищо нито на баща си, нито на майка си... Аз съм друго нещо (видяла съм толкова хора през живота си), но майка ти, горката, не мога да си я представя с Ортанз Бьомер, бога ми, не!...

Казах на леля Кора, че Одил е съвсем друг човек и че аз всъщност вече съм взел решение, затова по-добре ще бъде то да бъде веднага одобрено от домашните ми. След още някое и друго възражение леля Кора склони да говори с родителите ми — донякъде от доброта, донякъде защото приличаше на ония стари дипломати, пристрастени към преговори, които посрещат всеки период на международни усложнения, от една страна, със страх, тъй като обичат мира, но от друга — с тайно удоволствие, че ще могат да проявят единствения си истински талант.

Баща ми се показва спокоен и снизходителен. Посъветва ме да помисля. Майка ми посрещна вестта, че ще се женя, с радост, но след няколко дни срещнала една стара приятелка, която познавала семейство Мале. Приятелката ѝ казала, че те са хора с твърде свободни нрави. Госпожа Мале се ползувала с лошо име; говорело се, че все още има любовници. За Одил не се знаело нищо определено, но едно било сигурно, че е получила лошо възпитание, излизала сама с млади хора и въобще била прекалено хубава.

— Богати ли са? — попита чичо Пиер, който естествено присъствуваше на разговора.

— Не зная — отговори майка ми. — Изглежда, че този господин Мале е интелигентен човек, но особняк... Не са хора за нас.

„Не са хора за нас“ беше типичен израз на семейство Марсена и безапелационна присъда. Няколко седмици мислех, че ще ми бъде извънредно трудно да наложа моята женитба. Одил и майка ѝ се завърнаха в Париж петнадесет дни след мен. Отидох да им направя посещение. Семейство Мале живееше на улица Лафайет на третия етаж. Една врата, прикрита зад ламперия, водеше към бюрото на господин Мале и Одил ме поведе към него. Бях свикнал на строгия ред, въведен от баща ми спрямо неговите служещи както в Гандюма, така и на улица дьо Валоа. Като видях трите лошо осветени стаи,

зелените, разкъсани наполовина картони и шейсетгодишния проектант, разбрах, че осведомителят на леля ми е бил прав, когато е окачествил господин Мале като архитект без клиенти. Бащата на Одил беше приказлив човек, без тежест. Посрещна ме с малко прекалено весела дружелюбност, говори ми за Флоренция и за Одил с развълнувано нежен тон, после ми показва чертежи на вили, които се надявал „да построи“ в Биариц.

— Много ми се иска да построя голям модерен хотел от баски тип. Представих проект за Андай, но не получих поръчката.

Докато го слушах, представях си с тревога и досада какво впечатление би произвел на моето семейство.

Госпожа Мале ме покани на вечеря за следващия ден. Когато пристигнах в осем часа, заварих Одил сама с братята си. Господин Мале беше в бюрото са и четеше, а госпожа Мале още не се беше прибрала. Двете момчета Жан и Марсел приличаха на Одил и все пак още в първата минута почувствувах, че никога няма да се сближа с тях. Те се стараеха да се държат приятелски, братски, но на няколко пъти долових, че си размениха погледи и гримаси, които ясно говореха: „Скучен тип...“. Госпожа Мале се върна в осем и половина и не се извини. Като я чу, господин Мале се показа с книга в ръка и добродушно изражение, а когато вече сядяхме на масата, прислужницата въведе един млад американец, приятел на децата, който дойде непоканен, но бе посрещнат с радостни викове. Сред целия този безпорядък Одил запази своя вид на всеопрощаваща богиня. Тя седеше до мен и се усмихваше на шегите на братята си, но като видя, че съм ужасен, веднага ги усмири. И сега ми изглеждаше така съвършена, както във Флоренция, но страдах, като я виждах в това семейство, без да мога да определя защо. Сред звуците на гръмкия триумфален марш на моята любов долавях под сурдинка един мотив Марсена.

Моите родители направиха посещение на семейство Мале и въпреки обилните излияния на родителите на Одил мълчаливо показаха учтиво неодобрение. За щастие баща ми, който, макар и да не говореше никога за това, беше много чувствителен към женската красота (и тук виждах приликата си с този непознат за мен човек), още от първия миг бе запленил от красотата на Одил. На излизане той ми каза:

— Струва ми се, че грешиш, но те разбирам.

Майка ми добави:

— Безспорно е хубава. Особена е и говори странни неща. Ще трябва да се промени.

Одил обаче смяташе друга среща по-важна от тази на двете ни семейства — срещата между мен и най-добрата ѝ приятелка Мари-Терез, която тя зовеше Миза. Спомням си, че малко се боях — чувствувах, че мнението на Миза ще бъде от голямо значение за Одил. Впрочем Миза не ме разочарова. Не беше красива като Одил, но притежавате много прелест и правилни черти. До Одил изглеждаше малко недодялана, обаче лицата на двете представляваха заедно приятен контраст. Бързо свикнах да ги свързвам в едно и да гледам на Миза като на сестра на Одил. У Одил обаче имаше вродено изящество и то я отличаваше много от Миза, макар че социалният произход и на двете беше еднакъв. През време на годеничеството ни всяка неделя ги водех на концерт и забелязвах колко по-добре Одил слуша музика от Миза. Затваряше очи, оставяше звуците да се леят през нея, изглеждаше щастлива и забравяше целия свят. Миза се оглеждаше наоколо с любопитни очи, откриваше познати, отваряше програмата, четеше я и ме дразнеше с движенията си. Но иначе беше приятен другар, винаги весела, винаги доволна и аз ѝ бях благодарен, загдето е казала на Одил (която ми го предаде), че ме намира очарователен.

Сватбеното си пътешествие направихме в Англия и Шотландия. Не помня в живота си друг по-щастлив период от тия два месеца на усамотение с Одил. Отсядахме в малки, потънали в цветя хотели по бреговете на реки и езера и прекарвахме дните си в лакирани плоски лодки, изтегнати върху възглавници от светъл кретон. Одил ме накара да почувствувам страната, поляните, зелени от синия цвят на разцъфналите зюмбюли, лалетата, щръкнали над високата трева, ниско окосените меки ливади и върбите, свели клони над водата, като разпуснати женски коси. Опознах една нова Одил, още по-хубава от оная във Флоренция. Истинска радост беше да я гледаш как живее. Щом влезеше в хотелската стая, я превръщаше в произведение на изкуството. У нея имаше някаква наивна, трогателна привързаност към предмети, свързани с детството ѝ, с които не се разделяше: малък

стенен часовник, дантелена възглавничка и едно томче Шекспир, подвързано със сива еленова кожа. Когато по-късно бракът ни се разтрогна, тя пак си замина с дантелената възглавничка и томчето Шекспир под мишница. Докосваше се до живота повече като дух, отколкото като жена. Бих желал да я нарисувам как върви с лека, сякаш танцуваща стъпка по брега на Темза или на Кам.

Когато се завърнахме, Париж ни се стори невъзможен. Родителите ни — нейните и моите — мислеха, че нашето най-горещо желание е да ги видим. Леля Кора искаше да дава вечери в наша чест. Приятелите на Одил се оплакваха, че не са я виждали цели два месеца, и ме молеха да им я отстъпя за малко, но ние, Одил и аз, желяхме само едно — да продължим да живеем сами. Първата вечер, когато се настанихме в нашия малък дом, където килимите още не бяха постлани и миришеше на боя, Одил в изблик на детинска игривост отиде до вратата и преряза жицата на звънеца. По този начин тя откъсна света от нас.

Обиколихме апартамента и тя ме запита дали не би могла да има един малък кабинет до стаята си.

— Ще бъде мой кът... Вие ще влизате само когато ви поканя. Знаете ли, Дики (тя ме наричаше Дики, след като в Англия беше чула една девойка да вика така на един младеж), аз имам дива склонност към независимост. Вие още не ме познавате; ужасна съм, ще видите!

Беше донесла шампанско, сладкиши и букет китайски астри. С една ниска масичка, две кресла и кристална ваза тя импровизира очарователен декор. Това беше най-веселата, най-нежната ни вечеря. Бяхме сами и се обичахме. Не съжалявам за тези мигове, макар и да бяха краткотрайни; последните им акорди още звучат в мен и като се вслушам и отстраня шума на настоящето, долавям чистия им и замиращ вече тон.

---

[1] Почетна титла на заслужили лекари. — Б.пр. ↑

[2] Френски институт — отговаря на БАН. — Б.пр. ↑

[3] Награда, която се дава с конкурс на хора на изкуството. — Б.пр. ↑

VI

И все пак още на следния ден аз изпитах първия шок, който накърни с лека драскотина прозрачния кристал на моята любов. Нищожен случай, обаче предвестник на всичко, което щеше да последва. Бяхме у тапицера, поръчвахме мебели. Одил избра пердета, които ми се видяха скъпи. Поспорихме малко, съвсем приятелски, и тя отстъпи. Продавачът, хубаво момче, енергично взе страната на жена ми и ме ядоса. На излизане зърнах в едно огледало как той и Одил си размениха погледи, изпълнени с разбирателство и съжаление. Не мога да ви опиша какво изпитах. Бях придобил през годеничеството си несъзнателната и абсурдна увереност, че отсега нататък умът на жена ми ще бъде свързан с моя и чрез постоянно преливане моите мисли винаги ще бъдат и нейни. Мисълта за независимост на съществуването до мен ми беше, струва ми се, непонятна. Още по-малко пък мисълта, че това същество може да заговорничи с чужд човек срещу мен. Най-бегъл, най-невинен поглед. Не можех нищо да кажа, не бях дори сигурен, че съм видял добре, и все пак от тази минута разбрах какво е ревност.

До женитбата си никога не бях гледал на ревността другояче освен като на театрално чувство, достойно за пълно презрение. Трагичен ревнивец за мен беше Отело, комичен — Жорж Данден. Да си представя, че един ден бих могъл да бъда един от тях или може би и двамата едновременно, беше съвсем невъзможно. Винаги аз скъсвах пръв с любовниците си, щом им се насищах. Ако са ми изневерявали, не съм го узнавал никога. Спомням си, че казах на един приятел, който страдеше от ревност: „Не те разбирам... Аз не бих могъл да обичам жена, която не ме обича...“.

Защо станах неспокоен, когато видях Одил всред приятелите й? Тя беше кротка, с непроменливо настроение, но не зная как създаваше около себе си атмосфера на загадъчност. През време на годеничеството и на сватбеното ни пътешествие не бях забелязал това, защото тогава усамотението, пълното свързване на нашите два живота не оставяше място за никакви тайни, но в Париж веднага долових нещо като

далечна, още неопределена опасност. Бяхме много свързани, много нежни, но тъй като днес искам да бъда искрен пред вас, трябва да ви призная, че още от втория месец на съвместния ни живот разбрах, че истинската Одил не беше тази, която бях обикнал. Не че обичах по-малко новооткритата, но то беше съвсем друга любов. Във Флоренция мислех, че съм открил Амазонката; сам, от собственото си Аз, бях създам една митична и свършена Одил. Бях се излъгал. Одил не беше богиня, изваяна от слонова кост и лунна светлина. Беше жена; и като мен, като вас, като цялата нещастна човешка раса беше раздвоена и многостранна. От своя страна сигурно и тя откриваше сега в мен човек, твърде различен от влюбения си спътник във Флоренция.

Щом се върнах, трябваше да се заловя пак сериозно със завода в Гандюма и с парижката кантора. Баща ми, погълнат твърде много в Сената, се беше преуморил в мое отсъствие. Най-добрите ни клиенти ми се оплакаха, че сме ги занемарили. Къщата, която бяхме наели на улица Фезандери, отстояше далеч от търговския квартал. Скоро разбрах, че не ще мога да се връщам за обяд. Като прибавите към това необходимостта един ден в седмицата да прекарвам в Гандюма, а това припряно пътуване би било твърде уморително, за да вземам със себе си Одил, ще разберете, че въпреки нашето желание заживяхме доста разделени.

Когато вечер се прибирах, изпитвах чувство на блаженство при мисълта, че ще видя пак хубавото лице на жена си. Обичах обстановката, която тя си бе създавала. Не бях свикнал да живея сред красиви неща, но изглежда, че съм имал вродена склонност към тях, затова вкусът на Одил ме възхищаваше. У дома в Гандюма имаше прекалено много мебели, натрупани без вкус от три-четири поколения. Салоните бяха покрити със синьо-зелени тапети, а по стъклописите грубо изрисувани пауни се разхождаха между дървета. Одил бе накарала да боядисат стените ни в меки едноцветни тонове. Тя обичаше почти голи стаи, големи празни пространства в светли килими. Когато влизах в будоара ѝ, изпитвах толкова силно усещане за красота, че се чувствавах някак неспокоен. Жена ми, излегната в един шезлонг, беше почти винаги в бяла рокля, а до нея, на ниската масичка от първата ни вечеря, имаше тънка венецианска ваза с едно-единствено цвете или само клончета с листа. Одил обичаше цветята повече от всичко друго и аз също свикнах на удоволствието да избирам цветя за

нея. Научих се да следя годишните времена по цветарските магазини. Радвах се, когато настъпваше времето на нежните хризантеми или на ярките лалета, защото техните цветове ми даваха възможност да видя как върху устните на жена ми разцъфва щастлива усмивка. Когато ме видеше да се връщам от кантората с бял ръбест пакет в ръце, надигаше се от стола щастлива и възкликваше: „Ах, благодаря, Дики!“. Любуваше им се възхитена, после ставаше сериозна. „Отивам да си подредя цветята“ — казваше тя и цял час търсеше подходяща ваза, измерваше дължината, нагласяваше осветлението, за да може стеблото на една роза или перуника да получи най-грациозната извивка.

Но по-късно вечерите ни често започнаха да стават някак тъжни и заприличаха на ония слънчеви дни, когато тежки облаци неочаквано забулват света. Почти нямахме какво да си кажем. Опитах няколко пъти да говоря с Одил за работата си; това не я интересуваше. Свежестта на моите разкази за юношеските ми години беше вече изчерпана; мислите ми не се подновяваха, защото нямах време да чета, и тя го чувствуваше. Опитах се да вкарам в нашия живот двамата мои най-интимни приятели. Андре Алф тутакси отблъсна Одил — тя го намери ироничен, едва ли не враждебен, а той наистина се държеше така с нея. Попитах го веднъж:

— Не ти ли харесва Одил?

— Намирам, че е твърде хубава — отговоря той.

— Но не много умна, нали?

— Наистина... но не е необходимо жената да е умна.

— Всъщност ти се лъжеш. Одил е твърде умна, но не от тоя тип умни жени. Тя е интуитивна, конкретна.

— Много е възможно — отговори той.

С Бертран стана другояче. Той се опита да завърже с Одил дълбоко, откровено приятелство, но тя се оказа неподатлива, отбраняваше се. Бертран и аз на драго сърце прекарвахме цяла вечер заедно, като пушехме и преустройвахме света. Одил предпочиташе вечер театрите, кръчмите, панаирните развлечения. Една вечер ме влачи цели три часа край павилиони, манежи, лотарии и стрелбища. С нас бяха и братята й. Одил непрекъснато се забавляваше с тия две разглезени, весели и буйни деца. Към полунощ й казах:

— Но, Одил, не ви ли омръзна това най-сетне? Съгласете се, става малко смешно. Не вярвам да ви прави удоволствие да замеряте

шишетата с топки, да се въртите в автомобил играчка и след като сте изчакали четиридесет обиколки, да спечелите стъклено корабче.

Тя ми отговори с думите на един философ, който самият аз ѝ бях дал да прочете. „Има ли значение дали едно удоволствие е лъжливо, щом ние го смятаме за истинско...“, и като улови брат си за ръка, се затича към едно стрелбище; стреляше много добре, улучи десет яйца с десет изстрела и се върна доволна.

Когато се оженихме, мислех, че Одил също като мен ненавижда светския живот. Лъгал съм се. Тя обичаше вечерите, баловете и щом откри оживената и блестяща среда на леля Кора, пожела да ходи на авеню Монсо всеки вторник. Напротив, моето единствено желание след женитбата ми беше да имам Одил само за себе си. Бях спокоен само когато знаех, че тази съвършена красота е затворена в тесните стени на нашия дом. Това чувство така ме беше овладяло, че бях пощастлив, когато Одил, тъй крехка и неиздръжлива, оставаше няколко дни на легло. Тогава прекарвах вечерта в едно кресло до кревата ѝ. Водехме дълги разговори, които тя наричаше „беседи“, четях ѝ на глас. Бързо разбрах кои книги могат да приковат вниманието ѝ за няколко часа. Нямаше лош вкус, но за да ѝ се хареса, книгата трябваше да е тъжна и изпълнена със страст. Обичаше „Доминик“^[1], романите на Тургенев и някои английски поети.

— Интересно — казах ѝ аз, — когато човек ви познава малко, изглеждате му лекомислена, а всъщност обичате само тъжните книги.

— Но аз съм много сериозна, Дики; може би затова се показвам лекомислена. Не искам хората да ме виждат такава, каквата съм.

— Дори и аз?

— О, вие, да... Спомнете си за Флоренция...

— Да, във Флоренция добре ви познавах... Но сега, мила, вие сте съвсем друга.

— Не трябва човек да бъде винаги един и същ.

— Дори не ми казвате вече ни една нежна дума.

— Нежностите не се говорят по поръчка; имайте търпение, те пак ще дойдат...

— Както във Флоренция?

— Разбира се, Дики; аз не съм се променила.

Подаваше ми ръка, аз я поемах и после започвахме „беседа“ за моите родители, за нейните, за Миза, за роклята, която възнамеряваше

да поръча, за живота. В ония вечери, когато беше така изтощена и нежна, наистина приличаше на митичната Одил, създадена от моето въображение. Грациозна, немощна, тя беше в моята власт. Бях ѝ благодарен за тази слабост. Щом се съвземаше и почнеше да излиза, пак ставаше загадъчната Одил.

Никога не ми разказваше непринудено какво е правила в мое отсъствие, както правят бърбривите и открити жени. Ако ѝ поставях въпрос, отговаряше с няколко думи, почти винаги неясни. Казаното от нея никога не ми даваше достатъчно ясна представа за последователността на фактите. Спомням си, че по-късно една нейна приятелка ми заяви с оная суровост, с каквато жените говорят една за друга: „Одил обичаше да лъже“. Това не беше вярно, но макар и да се възмутих, когато чух тия думи, по-късно, размисляйки, си дадох сметка, че Одил можеше да остави такова впечатление... Небрежността при разказването... пренебрежението ѝ към точността... Когато се изненадвах от някоя неправдоподобна подробност и я запитах, виждах как се затваряше в себе си като дете, на което неопитен учител задава прекалено трудни въпроси.

Един ден, противно на обичая си, можах да се върна за обяд. В два часа Одил поиска от прислужницата да ѝ донесе шапката и мантото. Попитах:

— Какво ще правите днес подир обяд?

— Имам час у зъболекаря.

— Да, мила, но аз ви чух, като говорехте по телефона; определите среща за три часа. Какво ще правите дотогава?

— Нищо, ще вървя полека.

— Но, дете мое, това е глупост! Зъболекарят живее на авеню Малаков, на десет минути оттук, а вие имате цял час. Къде отивате?

Тя ми отговори: „Разсмивате ме“ и излезе. Вечерта не се стърпях и я запитах:

— Е, кажете, какво правихте между два и три?

Тя се опита най-напред да го обърне на шега, после, като настоях, стана и отиде да си легне, без да ми каже лека нощ. Такова нещо не беше ни се случвало. Отидох да се извиня. Одил ме целуна и като я видях успокоена, преди да си тръгна, пак я попитах:

— Хайде сега, бъдете мила и ми кажете какво правихте между два и три.

Отговори ми със смях, но по-късно през нощта чух шум, запалих лампа и като отидох в стаята ѝ, видях, че плаче тихичко. Защо плачеше? От срам или от мъка? На въпросите ми отговори така:

— Бъдете умен. Аз толкова ви обичам, но внимавайте, много съм горда... И съм в състояние след няколко сцени като тая да ви напусна, въпреки че ви обичам. Може би не съм права, но трябва да ме приемете такава, каквата съм.

— Скъпа — казах аз, — ще направя всичко възможно, но и вие от своя страна опитайте да се промените. Казвате, че сте горда, но не можете ли понякога да надвивате гордостта си?

Тя упорито поклати глава:

— Не, не мога да се променя. Винаги казвате, че в мен най-обичате непрестореността. Ако се променя, няма да бъде естествена. Вие трябва да се промените.

— Мила моя, никога не ще мога да се променя дотолкова, че да разбера онова, което не разбирам. Възпитан съм от баща, който ме е учил винаги да уважавам преди всичко истината и точността. Така е оформен моят ум. Не, никога не бих могъл откровено да кажа, че разбирам какво сте правили днес между два и три.

— Ах, омръзна ми! — каза тя грубо, обърна се на другата страна и се престори, че заспива.

На другата сутрин очаквах да я видя недоволна, но тя ме посрещна весело, сякаш бе забравила всичко. Беше неделя. Пожела да отидем заедно на концерт. Свириха „Магията на Разпети петък“^[2], която и двамата много обичахме. На излизане поиска да отидем някъде да прием чай. Нямаше нищо по-трогателно от веселата, жизнерадостна Одил — толкова силно внушаваща впечатлението, че е създадена за радост, че човек се чувствуваше престъпник, ако не я докосваше. Като я гледах в този неделен ден толкова оживена, толкова блестяща, просто не ми се вярваше, че предишната вечер се бяхме спречкали. Но колкото повече опознавах жена си, толкова повече откривах, че много лесно забравя, и по това прилича на дете. Нещо напълно противоположно на моя ум, който отбелязваше, трупаше, записваше. През този ден животът за Одил се състоеше в чаша чай, сандвич с много масло и сметана. Тя ми се усмихваше, а аз си мислех: „Може би най-много

разделя хората това, че едни живеят преди всичко с миналото, а други — само с настоящия миг“.

Още ми беше мъчно, но не бях в състояние да ѝ се сърдя дълго. Упреквах се, заричах се, заклевах се, че никога вече няма да задавам излишни въпроси, че ще имам доверие. Върнахме се у дома пеш през градината Тюйлери и Елисейските полета. Струваше ми се, че както през пролетта във Флоренция, така и сега рижавите дървета, сивата и златиста светлина, веселото движение на Париж, детските корабчета, които наклоняваха платна из широкия басейн, и големият водоскок наред тях, всичко пее в унисон с темата за Рицаря. Припомних си едно изречение от „Подражанието“^[3], което много обичах и бях свикнал да прилагам към моите отношения с Одил: „Ето ме пред теб като твой роб и съм готов на всичко, тъй като не желая нищо за себе си, а за теб“. Когато успях така да надвия гордостта си и да се унижа не пред Одил, а по-точно пред любовта си към Одил, чувствавах се доволен от себе си.

---

[1] Автобиографичен сантиментален роман от Фромантен — XIX в. — Б.пр. ↑

[2] Из операта „Парсифал“ от Вагнер. — Б.пр. ↑

[3] „Подражанието на Исуса Христа“ — книга от неизвестен автор, написана на хубав латински език. Приписват я на Жан Жерсон, теолог и учен (1362–1428 г.) — Б.пр. ↑

VII

Одил се срещаше най-често с Миза. Всяка сутрин си говореха по телефона, понякога повече от час, а след обяд излизаха заедно. Аз поощрявах тази дружба, защото запълваше безопасно времето на Одил в мое отсъствие. Беше ми дори приятно да виждам в неделен ден Миза у дома, а когато имах случай да направя с Одил на няколко пъти кратки пътувания по за два-три дни, сам предложих да вземем и приятелката ѝ. Ще се опитам да ви обясня чувствата, които ме ръководеха, за да можете да разберете после странната роля на Миза в моя живот. Все още предпочитам, както през първите седмици на нашия брак, да бъда сам с Одил, но то беше по-скоро някакъв смътен страх от това което новите лица щяха да внесат отколкото от удоволствие. Не че я обичах по-малко, но знаех, че общуването ни ще бъде винаги ограничено, а истински сериозните разговори тя ще посреща с апатична готовност. Вярно е, че в замяна на това на мен започна да ми харесва това бърбрене, малко глупаво, но и малко тъжно, лековато и грациозно — тези „беседи“, които всъщност бяха истинските разговори на Одил, когато биваше естествена. Обаче Одил ставаше съвсем истинска само пред Миза. Когато разговаряха, проличаваше детинската страна на техния ум, нещо, което много ме забавляваше, а ме и трогваше, защото ми показваше каква е била Одил като малко момиченце. Възхитих им се една вечер в хотела в Диеп, когато се караха като деца и накрая Одил хвърли върху главата на Миза една възглавница и извика:

— Лошо момиче!

В мен се пораждаше и друго неясно чувство, неизбежно, когато някоя млада жена се намеси по силата на обстоятелствата, а не поради любов, в ежедневието на един мъж. През време на пътуванията ни аз станах интимен с Миза почти като с любовница, защото близостта ѝ с Одил налагаше и моята. Един ден при спор за женската физическа сила тя ме предизвика. Поборихме се и аз я повалих, после се надигнах малко засрамен.

— Какви деца сте! — рече Одил.

Миза остана дълго време легнала на земята, като ме гледаше втренчено.

Впрочем тя беше единственият човек, който ние с Одил приемахме вкъщи с еднакво удоволствие. Алф и Бертран вече почти не идваха, пък и аз не съжалявах твърде за това. Много бързо възприех към приятелите си същото отношение, каквото и Одил. Като я слушах да разговаря с тях, някак странно се раздвоявах. Виждах я с техните очи и преценявах, че говори с неподобаваща лекота за сериозни неща. Същевременно обаче започнах да предпочитам нейните лудории пред теориите на моите приятели. Така аз се срамувах от жена си пред тях и се гордеех с нея пред себе си. Когато си отиваха, казвах си, че все пак Одил ги превъзхожда чрез по-непосредствената си връзка с живота.

Одил не обичаше моите родители, а и аз не обичах много нейните. Майка ми се опита да я посъветва относно избора на мебелите, начина ѝ на живот, задълженията ѝ на млада жена, но Одил понасяше най-малко от всичко съветите. Когато говореше за семейство Марсена, тя възприемаше оскърбителен за мен тон. В Гандюма аз скучаех, смятах, че там човек жертвува всички земни удоволствия заради един семеен ред, чийто свещен произход съвсем не беше доказан, но все пак се гордеех със строгите традиции на рода си. Животът в Париж, където един Марсена не представляваше нищо, би трябвало да ме излекува от манията да отдавам толкова значение на тези традиции, но както ония малки религиозни общества, пренесени във варварски страни, гледат милиони хора около тях да се кланят на други богове, без тая гледка да смущава тяхната вяра, така и ние от рода Марсена, пренесени сред един езически свят, запазвахме спомена за Лимузен и за нашето величие.

Даже баща ми, който се възхищаваше от Одил, не можеше да не се дразни. Не го показваше, защото беше прекалено добър и прекалено въздържан, но аз познавах свенливостта му, която също бях наследил, и знаех колко го измъчва тонът на Одил. Щом имаше някакъв повод за съмнение или гняв, тя се изказваше невъздържано и после го забравяше. Не така ни бяха учили нас, Марсена, да общуваме с хората. Когато Одил ми казваше: „Майка ти идвала в мое отсъствие и си е

позволила да прави забележки на прислугата. Ще ѝ телефонирам, че не разрешавам такова нещо...“, аз я умолявах да почака:

— Слушайте, Одил, по начало сте права, но не ѝ го казвайте лично; само ще я разсърдите. Оставете на мен или пък, ако искате (и така ще бъде дори по-добре), помолете леля Кора да предаде на мама, че сте казали, че...

Одил прихваше да се смее.

— Не си давате сметка — казваше тя — колко е смешно цялото ви семейство... Но в същото време е и ужасно... Да, Дики, ужасно е, защото почвам да ви обичам по-малко, когато виждам, че всъщност всички тия хора са ваши карикатури. Знам, че по природа не сте такъв, но сте белязан от тях.

Първото лято, прекарано в Гандюма, беше твърде мъчително. У нас се обядваше точно в дванадесет часа и дори през ум не ми е минавало, че мога да накарам баща си да чака. Но Одил вземаше някоя книга на поляната или отиваше да се разхожда по брега на реката и забравяше часа. Гледах как баща ми крачи напред-назад из библиотеката и изтичвах да обиколя парка, за да намеря жена си. Връщах се запъхтян, без да успея да я открия, и тогава я виждах да пристига отнякъде спокойна, усмихната, щастлива, че се е пекла на слънце, а когато започвахме обяда в мълчание, за да ѝ изразим неодобрението си, което можеше да бъде само мълчаливо и косвено (тъй като бяхме от рода Марсена), тя ни гледеше с усмивка, пълна с присмех и предизвикателство.

У Мале обядвахме веднъж в седмицата. Там положението беше съвсем обратно — там аз се чувствувах наблюдаван и оценяван. Обедите не бяха тържествено — церемониални; братята на Одил ставаха да донесат хляб; господин Мале говореше за нещо прочетено, не успиваше да го предаде точно и ставаше да го търси в книгата. Разговорът течеше свършено свободно. Не ми беше приятно да слушам господин Мале да засяга пред дъщеря си неприлични теми. Знаех колко е глупаво да се придава значение на такива дреболии, но от моя страна то не беше укор, а само тежко впечатление. В дома на Мале не се чувствувах добре, климатът не ми допадаше. Сам не се харесвах, съзнавах, че съм скован, скучен, упреквах се, загдето не съм приказлив, но още повече се затварях в себе си.

Но както у Мале, така и в Гандюма притесненията ми бяха само повърхностни, защото все още изпитвах огромното щастие да виждам как Одил живее. Седнал срещу нея на някоя вечеря, не можех да се въздържа да не я гледам, тя сияеше с белия блясък на светлината. Напомняше ми красив диамант на лунна светлина. По онова време почти винаги се обличаше в бяло и у дома се заобикаляше с бели цветя. Това ѝ отиваше. Каква чудновата смесица беше Одил от непорочност и загадъчност! Вярвах, че живея до дете, но понякога в присъствието на друг мъж долавях с изненада в погледа ѝ отблясъка на неизвестни за мен чувства и сякаш дочувах далечния ропот на сган от диви страсти.

VIII

Опитах се да ви предам въведението, първата изява, още полузаглушена от други по-силни инструменти, на темата, върху която се построи недовършената симфония на моя живот. Видяхте Рицаря, Циника, а може би доловихте в тая глупава история с мебелиста, която от добросъвестност не пожелах да премълча, първия далечен зов на Ревността. Сега бъдете снизходителна и се помъчете да не съдите, а да разбирате. Трябва да направя едно мъчително усилие, за да продължа моя разказ, обаче искам да бъда точен. Искам, защото сега се смятам за излекуван и ще се постарая да говоря за лудостта си безпристрастно като лекар, който сам е имал припадъци на лудост и след това ги описва.

Има болести, които започват бавно, с леки, съгласуващи се неразположения; други избухват някоя вечер със силна треска. У мен ревността беше внезапна и ужасна болест. Днес, вече успокоен, търся да открия причините ѝ и ми се струва, че са многобройни. На първо място голямата ми любов и естественото желание да запазя за себе си и най-малките частици от ценното вещество, каквото бяха за мен времето на Одил, думите ѝ, усмивките ѝ, погледите ѝ. Но то не беше най-главното, защото, когато Одил ми принадлежеше изцяло (например, ако някоя вечер оставахме сами вкъщи или пътешествувахме два-три дни), тя се оплакваше, че се занимавам много повече с книгите или с мислите си, отколкото с нея. Само в присъствието на други аз желяех да я имам за себе си — чувство, изпълнено с гордост, гордост прикрита, замаскирана със скромност и сдържаност, присъща на нашето семейство. Исках да властвувам над мислите на Одил, както в долината на Лу властвувах над водите, горите, над машините, където се плъзгаше бялата хартиена каша, над селските хижи, над работническите къщурки. Исках да зная какво става в тая малка къдрава главичка, както знаех всеки ден от ясно напечатаните отчети, пристигащи от Лимузен, колко килограма ватманова хартия е останала и какво е било през последната седмица дневното производство на завода.

От болката, която се събужда при натиска върху тая точка, чувствавам, че там е бил центърът на злото, в това изострено интелектуално любопитство. Не допусках, че не го разбирам. Обаче да се разбере Одил, беше невъзможно и мисля, че никой мъж (ако я е обичал) не би могъл да живее с нея, без да страда. Мисля дори, че ако тя беше друга, никога не бих узнал какво е ревност (защото човек не се ражда ревнив; той притежава само възприемчивост към тази болест), но Одил по самата си природа, без да го желае, постоянно държеше изострено любопитството ми. За мен и за всички мои близки събития, случили се в един ден, бяха и точно очертани и при достатъчна добросъвестност всички фрази, всички елементи на разказа се подреждаха един след друг така точно, че не оставяха място за никакво съмнение. През съзнанието на Одил обаче те добиваха смътни и мъгляви очертания.

Не искам да останете с впечатление, че тя умишлено прикриваше истината. Нещата бяха много по-сложни: за нея думите, фразите имаха малка стойност. Красива беше като блян и прекарваше живота си в блян. Казах ви преди малко, че Одил живееше най-вече с настоящето. Когато имаше нужда от тях, измисляше си миналото и бъдещето, после забравяше своите измислици. Ако беше искала да мами, би се старала да съгласува думите си, да им придаде поне привидна достоверност, но никога не си направи този труд. Противоречеше си в едно и също изречение. Като се завърнах веднъж от завода в Лимузен, попитах я:

— Какво правихте в неделя?

— В неделя ли? Не си спомням. Ах, да, бях много изморена и цял ден лежах.

След пет минути заговорихме за музика и тя изведнъж възкликна:

— Ах, забравих да ви кажа — в неделя на концерта чух този валс от Равел, за който ми бяхте говорили. Много ми хареса.

— Но, Одил, давате ли си сметка какво говорите? Това е лудост... Все пак трябва да знаете дали в неделя сте били на концерт, или в леглото... и не допускате, че мога да повярвам и на едното, и на другото.

— Не ви карам да вярвате. Когато съм уморена, казвам каквото ми дойде. Сама не се чувам.

— Най-сетне опитайте се сега да си спомните какво сте правили в неделя. Лежахте ли, или ходихте на концерт?

Тя се смути за момент, после каза:

— Не зная вече. Вие ме обърквате, когато си придадете тоя инквизиторски вид.

След такива разговори се чувствувах много нещастен — неспокоен, възбуден, не можех да заспя и прекарвах по цели часове в опити да си представя с помощта на някои малки, изтървани от нея думички как в действителност е прекарала деня. През ума ми минаваха всички опасни нейни познати, които знаех, че са изпълвали моминския ѝ живот. Що се отнася до нея, тя съвсем леко забравяше такива сцени, както и всичко останало. Сутринта я оставях сърдита, мълчалива, а вечер я заварвах весела. Пристигах, готов да ѝ кажа: „Слушайте, скъпа, вече не може така. Ще трябва да помислим да се разделим. Не го желая, но тогава се налага да направите малко усилие и да бъдете друга“. Посрещаше ме младо момиче в нова рокля, целуваше ме и казваше: „Знаете ли, Миза телефонира. Взела е три билета за театър «Льовр» и тая вечер ще гледаме «Куклен дом»^[1].“ И аз от слабост и от любов приемах тази невероятна, но утешителна фикция.

Бях премного горд, за да се издам, че страдам. Най-вече родителите ми не биваше да го узнаят на никаква цена. Само двама души като че ли отгатнаха какво ставаше през тая първа година. Едната беше братовчедка ми Рене — нещо, което особено ме учуди, защото рядко я виждахме. Тя водеше независим живот и дълго време възмуцаваше нашето семейство не по-малко от моята женитба. Във Вител, където всяка година чичо Пиер отиваше на лечение, тя се беше запознала с един парижки лекар и неговата жена и се беше привързала към тия хора. Рене открай време си е била доста непокорно момиче, а от зрелостта си насам стана направо враждебна към порядките в семейство Марсена. Свикна да прекарва в Париж у новите си приятели все по-дълго и по-дълго. Доктор Прюдом, богат човек, не упражняваше професията си, а правеше изследвания върху рака; жена му работеше с него. Рене беше наследила от баща си (с когото не се разбираше, защото приличаше на него) вкус към добре изпипаната работа. Бързо се приспособи към средите на учени и лекари, където я въведоха

нейните приятели. На двадесет и една годишна възраст тя поиска от баща си да ѝ даде нейната зестра и позволение да живее в Париж. Няколко месеца беше скарана с нашето семейство. Но родът Марсена твърде много държеше на илюзорната неразрушима любов между родители и деца, за да понася дълго действителното безразличие. Когато чичо Пиер се убеди, че решението на дъщеря му е твърдо, той отстъпи, за да възстанови мира. От време на време изпадаше в яростни кризи, все по-краткотрайни обаче. Тогава молеше дъщеря си да се омъжи. Тя отказваше и заплашваше да не стъпи вече в Шардъой; тогава чичо и чинка, изплашени, обещаваха да не повдигат повече този въпрос.

Рене присъствува на моя годееж и същия ден изпрати на Одил една прекрасна кошница с бели лилии. Спомням си, че останах изненадан — нейните родители ни бяха направили хубав подарък, защо бяха тези цветя? Няколко месеца по-късно вечеряхме заедно с нея у чичо Пиер и аз на свой ред я поканих у нас. Беше много сърдечна с Одил и ме заинтересува силно с разказите за пътуванията си. Откакто бях прекъснал дружбата с повечето от бившите си приятели, не бях водил такива сериозни и съдържателни разговори. На тръгване я изпратих до вратата. „Колко е красива жена ти!“ — каза тя с искрено възхищение. После ме погледна тъжно и добави: „Щастлив ли си?“ с тон, от който разбрах, че не вярва в това.

Другата жена, която вдигна за миг завесата пред мен, беше Миза. Само за няколко месеца държанието ѝ странно се измени. Струваше ми се, че сега търси много повече моето приятелство, отколкото това на Одил. Една вечер, когато Одил беше болна и лежеше (тя прекара един след друг два неволни аборта и вероятността да имаме деца ставаше много съмнителна), Миза дойде да я види; тя седна до мен на дивана до краката на леглото. Бяхме много близо един до друг и почти скрити зад високата табла на кревата, та легналата Одил виждаше само главите ни. Внезапно Миза се притисна до мен и ме улови за ръката. Останах толкова изненадан, че и досега се чудя как Одил не го забеляза по израза на лицето ми. Отстраних се, но неохотно, и вечерта, когато изпрацах Миза, с неочакван и неволен порив леко я целунах. Тя не се дръпна. Казах ѝ:

— Не бива така. Горката Одил...

— О, Одил! — рече тя и вдигна рамене.

Това не ми хареса и оттогава станах много студен с Миза, но бях и разтревожен, защото се питах дали това „О, Одил!“ не означаваше: „Одил не заслужава да се безпокоиш за нея“.

---

[1] „Куклен дом“ или „Нора“ — драма от Ибсен. — Б.пр. ↑

IX

Два месеца по-късно Миза се сгоди. Одил каза, че не одобрява избора ѝ. Намираще този Жулиен Годе твърде посредствен. Млад инженер, току-що завършил и, както се изразяваше господин Мале, „още без положение“. Миза по-скоро изглеждаше, че се старае да го обикне, отколкото наистина да го обича. Той обаче беше много влюбен. И понеже баща ми от известно време търсеше директор за новооткрития си клон на книжната фабрика в Гишарди, близо до Гандюма, реши, щом узна за женитбата на Миза, да вземе на служба съпруга ѝ. Тази идея не ми допадна напълно — нямах вече доверие в Миза, обаче Одил, която много обичаше да услужва, да доставя удоволствие, благодари на баща ми и веднага предаде предложението.

— Внимавайте — каза ми аз, — изпращате Миза да живее в Лимузен и се лишавате от нея в Париж.

— Да, зная, но го правя заради нея, а не заради себе си. Впрочем ще бъдем заедно през време на тия ужасни престои в Гандюма, което за мен е особено ценно, а когато тя има желание да дойде в Париж, може винаги да отседне у родителите си или у дома... Пък и това момче все пак трябва да си намери работа и ако не го вземем ние, ще отведе Миза в Гренобъл или в Кастелнодари.

Миза и съпругът ѝ приеха веднага и Одил лично замина за Гандюма да им търси жилище и да ги препоръча на местните жители. Тази черта на Одил — да се жертвува с готовност за приятелите си, не съм още достатъчно изтъквал.

Мисля, че заминаването на Миза представляваше за нас нещастие, защото в резултат Одил незабавно се свърза с една компания, която никак не ми харесваше. Преди да се оженим, Одил често излизала с младежи; водили я на театър, пътувала понякога с братята си и техни приятели. Когато се сгодихме, тя ми призна всичко това съвсем честно и каза, че не ще може да се откаже и занапред от тия развлечения. Тогава аз я желяех повече от всичко на света и ѝ отговорих чистосърдечно, че намирам това за естествено и няма да се противопоставя на приятелските ѝ връзки.

Колко несправедливо и абсурдно е да се държат хората отговорни за техните обещания! Обещавайки, нямах ни най-малка представа какво ще почувствувам, когато видя друг мъж, посрещнат със същата усмивка, със същия поглед, които толкова обичах. Може да се учудите, ако ви кажа, че страдах също и от посредствеността, на повечето от тези нейни приятели. Би трябвало това да ме успокои; напротив — то ме оскърбяваше. Когато човек обича една жена, както аз обичах своята, любовта му украсява всичко, свързано с образа ѝ, с въображаеми качества и добродетели и както градът, където я е срещнал, му се струва по-хубав, отколкото е в действителност, и ресторантът, където е вечерял с нея — най-добър от всички, така и съперникът, макар и омразен, получава същия ореол. Ако тайнственият композитор на нашето съществуване ни оставеше да чуем отделно темата на Съперника, мисля, че тя би звучала почти както темата на Рицаря, само че иронично и изопачено. На нас ни се иска да видим в този враг достоен противник, затова от всички разочарования, които една жена може да ни донесе, най-голямото е разочарованието чрез съперника. Пак бих бил ревнив, но не и изненадан, ако заварех край Одил най-забележителните мъже на нашето време. Виждах я обаче заобиколена от млади хора, които, обективно изразено, макар и да не бяха по-посредствени от много други, положително не я заслужаваха, пък тя не беше ги подбирала.

— Одил — казах ѝ веднъж, — защо кокетничите? Разбирам някоя грозна жена да иска да изпита силата си, но вие... В тая игра вие печелите веднага. Жестоко е, мила, нечестно е... А и изборите ви са странни... Например срещате се постоянно с този Жан Берние... Но какво намирате в него? Грозен е, прост е...

— Забавлява ме.

— Как може да ви забавлява! Вие сте изящна, имате вкус. Шегите му са такива, каквито не съм чувал, откакто съм излязъл от казармата. Аз не бих посмял да ги кажа пред вас...

— Сигурно имате право; той е грозен, може би е и простак (макар че аз не мисля така), но обичам да го виждам.

— Най-сетне, да не би да сте влюбена?

— Ах, боже опази! Да не сте полудели? Не мога дори да си представя, че ще ме докосне, прилича ми на плужек.

— Скъпа моя, вие може би не го обичате, но той ви обича — това личи. Правите нещастни двама мъже — него и мен. Защо?

— Вие мислите, че всички са влюбени в мен... Не съм чак толкова хубава...

Тя произнасяше това с такава очарователна кокетна усмивка, че аз също се усмихвах и я прегръщах.

— Значи ще го виждате по-рядко, нали, мила?

Тя пак придобиваше недостъпен вид.

— Не съм казала такава нещо.

— Не сте казали, но аз го искам... Какво ви струва? А на мен ще направите удоволствие. Пък и сама казвате, че ви е безразличен...

Тя като че ли се поколебаваше, замисляше се и казваше със смутена усмивка.

— Не зная, Дики, мисля, че не мога другояче... Забавлява ме.

Бедната Одил! Така наивна, така искрена изглеждаше, като казваше това! Тогава ѝ доказвах с помощта на моята безполезна и ужасна логика, че е лесно „да се постъпва и другояче“.

— Заблуждавате се — казвах ѝ аз, — като се приемате такава, каквато сте, сякаш ние получаваме характера си напълно завършен. Та човек може да измени характера си, да го поправи!...

— Тогава изменете своя.

— Готов съм да опитам. Но помогнете ми, като опитате и вие също.

— Не, казвала съм ви много пъти, че не мога, пък и не искам да опитвам.

Като си мисля за това вече далечно минало, питам се дали някакъв дълбоко скрит инстинкт не ѝ подсказваше това поведение. Ако се беше променила, както исках, дали щях да продължавам да я обичам толкова? Щях ли да търпя постоянното присъствие на това суетно същество, ако подобни сцени не прогонваха скуката и на двама ни? Впрочем не е вярно, че тя никога не направи опит. Одил не беше лоша. Виждайки, че съм нещастен, тя беше готова на всичко, за да ме облекчи, но гордостта и слабостта ѝ бяха по-силни от добротата ѝ, затова животът ѝ си оставаше същият.

Научих се да познавам това, което наричах нейния „завоевателен вид“ — веселост с половин тон над нормалната, очите по-блестящи, лицето по-красиво и обичайната отпадналост изчезнала. Когато някой

мъж ѝ харесваше, разбирах го преди нея. Беше ужасно... Понякога си спомнях думите ѝ във Флоренция: „Бях прекалено слаба и може би сте се опасявали, че след като се ожених за мен, поведението ми ще стане твърде леко“.

Когато размишлявам за онова нещастно време, а това все още ми се случва често, най-много ме натъжава мисълта, че въпреки кокетството си Одил ми беше вярна и с малко умение бих могъл да запазя любовта ѝ. Но не беше лесно да знаеш как да постъпиш с Одил. Нежността ѝ досаждаше и предизвикваше у нея резки враждебни противодействия. Заплахите биха я довели до необуздани постъпки.

Една от най-постоянните черти в характера ѝ беше склонността към опасностите. За нея нямаше по-голямо удоволствие от това да пътува с яхта в бурно море, да се надбягва с кола по трудна обиколка, да прескача с кон високи препятствия. Заобикаляше я цяла банда от смели млади самци, но изглежда, че никой не беше предпочетен пред другите и всеки път, когато ми се удаваше да доловя техните разговори, виждах, че тонът им беше тон на спортно другарство. Впрочем сега притежавам (ще ви обясня как) много писма, адресирани до Одил от тези момчета, всички показват, че тя е допускала тон на сантиментална шеговитост, но на никого не е отстъпила.

„Странна Одил — пише един от тях, — тъй луда и същевременно тъй целомъдрена. Прекалено целомъдрена за мен.“

А друг, едно сантиментално и религиозно англичанче, пише: „Тъй като е сигурно, мила Одил, че никога няма да ми принадлежите на този свят, надявам се да бъда с вас на другия“.

Но всички тези неща узнах много по-късно, а навремето не можех да повярвам в невинността на този свободен живот.

За да бъда напълно справедлив към нея, трябва да добавя още една пропусната подробност. В началото на нашия брак тя се опита да ме въведе в кръга на старите си и нови познанства и на драго сърце би споделила всичките си приятели с мен. С англичанина, за когото споменах, се запознахме през първото си лято в Биариц. Забавляваше Одил, като ѝ даваше уроци по банджо, тогава още нов инструмент, и ѝ пееше негърски песни. После, на заминаване, искаше непременно да ѝ подари банджото, нещо, което ме ядоса. След две седмици тя ми каза:

— Дики, получих писмо от малкия Дъглас, написано на английски. Искате ли да го прочетете и да ми помогнете да му

отговоря?

Не зная какъв демон ме завладя, та й казах, едва сдържайки гнева си, че се надявам, че тя няма да отговори на писмото и че Дъглас е един малък досаден глупак. Това не беше вярно; Дъглас беше добре възпитан, приятен човек и преди женитбата ми щеше много да ми хареса. Но вече бях свикнал да смятам, че жена ми все нещо крие. Щом откриех в думите й някаква тъмна точка, построявах цяла дълбокомислена теория, за да си обясня защо тя оставя тая точка неясна. Изпитвах болезнена радост, сладостна болка при мисълта, че съм я уловил в лъжа. Обикновено нямам силна памет, но щом се касаеше за това, което е казала Одил, паметта ми ставаше изумителна. Запомнях всяка нейна думица, сравнявах, претеглях. Случваше се да й кажа. „Как, пак сте били на проба за костюма? Та това е четвъртата проба! Вие ходихте вече във вторник, четвъртък и събота миналата седмица.“ Тя ме поглеждаше, усмихваше се без всякакво стеснение и отговаряше: „Имате дяволска памет“. Оставах едновременно засрамен, че съм разкрит, и горд, че съм разкрил хитрината. Впрочем моите разкрития бяха излишни, тъй като никога не пристъпвах към действие, нито желяех това, а загадъчното спокойствие на Одил не даваше повод за сцени. Бях нещастен и същевременно и крайно заинтригуван.

Имаше нещо, което ме възпираше да бъда груб и например да забраня на Одил да се среща със своите приятели; това беше обстоятелството, че сам откривах до какви смешни заблуждения ме отвеждаха моите отчаяни умозаключения. Спомням си например, че няколко седмици наред тя се оплакваше от главоболие, от умора и ми казваше, че иска да прекара известно време на село. Аз самият не можех по онова време да се откъсна от Париж и дълго не й разрешавах да замине сама. Забележете, че никак не съзнавах егоизма си и отказвах да призная, че е болна.

Най-после ми хрумна хитрата идея да й разреша да отиде в Шантийи, както настояваше, а аз да я изненадам на следващата вечер. Ако нея заваря сама (а в това бях сигурен), поне ще зная най-сетне нещо положително и главно ще мога да действувам, да я изоблича, да я напусна (защото вярвах, че желая това, но се лъжех). Тя замина. На другия ден наех кола (тъй като предвиждах драма, не исках шофьорът

ми да присъствува на нея) и тръгнах след вечеря за Шантйи. Насред пътя заповядах на шофьора да кара обратно за Париж, но след три километра, разяждан от остро любопитство, пак го накарах да се върне към Шантйи. В хотела попитах за стаята на Одил. Не искаха да ми я кажат и това ми се стори ясно доказателство. Показах документите си, доказах, че съм съпругът ѝ, и най-сетне един прислужник ме заведе. Заварих я сама, заобиколена с книги, написала безброй много писма. Но дали не беше организирала тази инсценировка?

— Колко далеч отивате! — ми каза тя съжалително. — Какво си мислите, от какво се опасявате?... Че съм с някой мъж?... Не можете да разберете, че желая чисто и просто да бъда сама. И ако искате да знаете, казано съвсем откровено, точно вас не искам да виждам няколко дни. Толкова ме изморявате с подозренията, със страховете си, че съм принудена да следя всяка своя дума, да внимавам да не си противореча като обвиняем пред следовател... Тук прекарах един много приятен ден, четох, мечтах, спях, разхождах се из гората. Утре ще отида в замъка да видя миниатюрите. Както виждате, всичко е съвсем просто!

Но аз вече си мислех: „Сега, след този успех, тя ще се успокои и следния път, без да се опасява от нищо, ще повика любовника си“.

Ах, този любовник, колко съм се опитвал да си го представя! Изграждах го от всичко недоизказано в мислите и думите на моята жена. Бих станал невероятно ловък в анализиране на казаното от Одил. Отбелязвах всички нейни по-тънки мисли, за да ги отдам като заслуга на непознатия. Помежду ни се бяха установили особени отношения. Признавах ѝ всичко, каквото мислех за нея, дори най-строгите си преценки. Тя ме слушаше със снизходително внимание, малко ядосана, но поласкана, загдето е предмет на толкова голям интерес.

Продължаваше да не се чувствава добре и си лягаше много рано. Почти всички вечери прекарвах до леглото ѝ. Странни и много приятни вечери! Обяснявах ѝ недостатъците на нейния характер, а тя ме слушаше усмихната, после ми подаваше ръка и казваше:

— Горкият Дики, колко тревоги за едно нещастно малко момиче, зло, глупаво, горделиво, кокетно... Защото съм такава, нали?

— Никак не сте глупава — отговарях, — не сте много умна, но имате удивителна интуиция и много добър вкус.

— А! — отвърщаше тя. — Имам вкус... Все пак имам нещо. Слушайте, Дики, намерих прекрасни английски стихове. Ще ви ги прочета.

Нейният тънък природен вкус рядко я насочваше към нещо посредствено, но в самия подбор на стиховете, които ми четеше, установявах с учудване и безпокойство склонност към любовта, дълбоко познаване на страстта и понякога желание за смърт. Спомням си най-вече една строфа, която често повтаряше:

*From too much love of living,
From hope and fear set free,
We thank with brief thanksgiving
Whatever gods may be
That no life lives for ever;
That dead men rise up never;
That even the weariest river
Winds somewhere safe to sea.*

*Отхвърлили прекалената любов към живота,
освободени от надежди и страхове,
отдаваме кратка благодарност
на боговете, каквито и да са те,
за това, че животът не е вечен,
за това, че дори и най-морната река
накрая стига до морето...*

— The weariest river... — повтаряше често Одил. — Най-морната река, много ми харесва това... Аз съм, Дики, най-морната река... И полака-полека отивам към морето.

— Глупости! — възмущавах се аз. — Вие сте въплъщение на самия живот.

— О, така изглеждам! — казваше тогава Одил със смешно-тъжна гримаса. — Но аз съм една много уморена река.

Когато се разделяхме след такава вечер, казвах:

— Всъщност аз ви обичам много, с всичките ви недостатъци, Одил.

— И аз също, Дики — отговаряше тя.

Х

От дълго време баща ми настояваше да замина за Швеция по работите на нашата хартиена фабрика. Купувахме дървесинната каша чрез търговски посредници. Несъмнено бихме могли да я получим на по-ниска цена, ако преговаряхме направо, но баща ми не беше много здрав, за да пътува. Не исках да тръгна без Одил, а тя нямаше никакво желание да дойде с мен. Нейният отказ ми се стори подозрителен, защото тя обичаше пътешествията. Предлагах ѝ, ако не иска да пътува с влак през Германия и Дания, да отидем с параход от Хавр или Булон, нещо, което би трябвало да ѝ достави удоволствие.

— Не — отговори ми тя, — вървете сам; Швеция не ме привлича, там е много студено.

— Съвсем не, Одил, Швеция е божествена страна... Пейзажи само за вас, самота, големи езера, опасани с борови гори, стари замъци...

— Така ли? Не, не ми се напуска Париж сега... Но щом баща ви настоява, вървете. Ще ви подействува добре да видите и други жени освен мен. Шведките са възхитителни, едри, светлоруси. Съвсем от вашия тип. Изневерете ми!

Най-после стана невъзможно да се отлага това пътуване. Признах смирено на Одил, че мисълта да я оставя сама в Париж, ме изпълва с ужас.

— Колко сте смешен! — каза тя. — Няма да излизам, обещавам ви. Имам много книги за четене и ще се храня у мама.

Заминах неспокоен и първите три дни бяха ужасни. През цялото дълго пътуване от Париж до Хамбург си представях как Одил приема в будоара си мъж, чието лице не виждах. Той ѝ свири на пиано нейната любима музика. Представях си я усмихната и оживена, а лицето ѝ разхубавено от щастливия израз, някога отреден само за мен, който исках да уловя, да заключа и да имам единствено за себе си. Кой от приближените ѝ я беше задържал в Париж? Дали глупакът Берние или пък онзи американец Лансдел, приятелят на братята ѝ? В Малмьо новият лакиран влак и чудноватостта на шарките му ме откъснаха най-

сетне от мрачните ми мисли. В Стокхолм получих писмо от Одил. Любопитно нещо бяха нейните писма; пишеше като малко момиче: „Много съм спокойна. Нищо не правя. Вали дъжд. Чета. Препрочетох «Война и мир». Обядвах у мама. Идва майка ви.“. И така нататък, все с къси изречения. Те нищо не ми казваха, но кой знае защо, а може би именно поради празнотата и наивната си простота, ми подействаха успокоително.

През следващите дни чувството на успокоение се засили. Интересно, тук обичах Одил повече, отколкото в Париж. Представях си я сериозна, малко отпусната, да чете легнала, а до нея ваза, в която сигурно имаше хубав карамфил или роза. И тъй като въпреки лудостта си мислех доста трезво, казвах си: „Защо не страдам? Би трябвало да се чувствавам нещастен. Не зная нищо за нея, а тя е свободна и ми пише каквото си ще“. Разбрах, че отсъствието, макар, както вече знаех, да избистря любовта, в същото време приспива ревността, защото, освобождавайки ума от всички дребни факти, от всички наблюдения, върху които той е свикнал да гради опасните си и ужасни построения, привежда към спокойствие и почивка. Предстоящите сделки ме принудиха да пътувам из шведската провинция; отсядах в именията на собственици на обширни гори; поднасяха ми местни питиета, хайвер, пушена съомга; жените излъчваха студен, кристален блясък, случваше се по цели дни да не мисля за Одил и за нейните постъпки.

Запазил съм най-жив спомен за една вечер. Бях в едно имение в околностите на Стокхолм и след вечеря домакинята ми предложи да се поразходим из парка. Увихме се в кожи. Въздухът беше леденостуден. Едри прислужници отвориха една врата от ковано желязо и ние се озовахме на брега на заледено езеро, което слабо блестеше на нощното слънце. Жената до мен беше очарователна, весела. Малко преди това беше ми изсвирила някои прелюдии с толкова прелест, че се бях просълзил. За един кратък миг изпитах необикновено щастие. Казах си: „Колко е хубав светът и колко е лесно да бъдеш щастлив!“.

Завърнах се в Париж и призраците отново се появиха. Разказите на Одил за дългите ѝ дни, прекарани в усамотение, бяха така оголени, че пораждаха най-мъчителни предположения при запълването на обширните празни места.

— Какво правихте през цялото това време?

— Ами нищо. Почивах, мечтах, четох.

— Какво четохте?

— Нали ви писах: „Война и мир“.

— Все пак не сте прекарвали петнадесет дни в препрочитане на един роман!

— Не, правих и други работи: подредих си чекмеджетата, книгите, отговорих на стари писма, ходих у шивачки.

— А с кого се срещахте?

— С никого. Нали ви писах — с майка ви, с мама, с братята ми. С Миза. Освен това много свирих.

Пооживи се и ми заговори за испанската музика, за Албениц, за Гранадос, които сега опознаваше.

— Ще трябва, Дики, да ви заведе да чуете „Чиракът магьосник“... Толкова е задълбочено!

— Върху баладата на Гъоте е изградено, нали?

— Да — отговори Одил с оживление.

Аз я загледах. Откъде знаеше тази балада? Знаех, че никога не е чела Гъоте. С кого е била на концерт? Тя прочете на лицето ми тревогата.

— Но то беше писано в програмата!

XI

Първия вторник след завръщането ми от Швеция вечеряхме у леля Кора. Тя ни канеше два пъти месечно и беше единственият човек от моя род, към когото Одил хранеше известна симпатия. Леля Кора гледаше на Одил като на красива украса на трапезата си, отнасяше се с нея любезно и ме упрекуваше, загдето след женитбата си съм станал мълчалив.

— Навъсен си — казваше ми тя — и прекалено много се занимаваш с жена си. Всички брачни двойки стават поносими на вечерите чак когато настъпи периодът на безразличието. Одил е много сладка, а ти ще бъдеш във форма едва след две, а може би след три години. Но този път се връщаш от Швеция, надявам се, че ще блеснеш с красноречие.

В действителност герой на вечерта станах не аз, а един млад човек, когото познавах; беше приятел на Андре Алф, там го бях виждал и Алф ми говореше за него с особена смесица от уважение, боязън и насмешка. На авеню Марсо го беше довел адмирал Тарнис, началник на генералния щаб на флотата. Наричаше се Франсоа дьо Крозан, беше лейтенант на кораб и пристигаше от Далечния изток. Тази вечер той описва японски пейзажи и говори за Конрад, за Гоген със силна, жива поетичност, която ми хареса, макар че не ми беше твърде симпатичен. Докато го слушах, припомних си лека-полека подробности, разказани за него от Андре. Ходил няколко пъти в Ориента и притежавал малка къща в Тулон, пълна с предмети, донесени от пътешествията му. Знаех, че композира музика и че е написал интересна опера с китайски исторически сюжет. Знаех също, макар и смътно, че е известен в спортните среди като неколнократен рекордьор в автомобилни състезания, а също така, че е един от първите морски офицери, летял с хидроплан.

Влюбеният мъж е крайно чувствителен реактив към чувствата на любимата жена. Аз не виждах Одил, седнала на другия край на масата откъм моята страна, но знаех какво изражение имаше сега нейното лице и с какъв изключителен интерес слушаше разказа на Франсоа.

Тази вечер се е запечатала в паметта ми. Чувствувах същото, каквото може да изпитва един любещ баща, който вижда, че по силата на нещастни и неизбежни обстоятелства е завел единствената си дъщеря в заразна от ужасна епидемия среда и се мъчи с отчаяни усилия да я измъкне оттам, преди да се е заразила. Ако можех да предотвратя попадането на Одил в една група с Франсоа след вечерята, ако не се намереше някой да ѝ разкаже ония интересни подробности за него, вече известни на мен, може би щях да мога към полунощ да я отведа, още незасегната от най-опасния от всички микроби.

Случи се тъй, че имах този късмет, и то не благодарение на проявена ловкост от моя страна, а защото Франсоа бе отвлечен веднага след вечерята от Елен дьо Тианж в китайския салон, който леля Кора винаги отреждаше за двойки, търсещи усамотение. А през това време аз пък водих интересен разговор именно за Франсоа с една красива жена — Ивон Прево, чийто мъж също бе моряк, капитан на кораб и сътрудник на адмирала в министерството.

— Крозан ли ви интересува? — рече тя. — Аз го познавам добре от Тулон, където прекарах младежките си години, понеже баща ми беше морски префект. Спомням си, че мъжете го смятаха за превзет, дори за нечестен, но жените тичаха подире му... Аз самата бях много млада, но чувах какво се приказва за него.

— Разкажете, интересува ме.

— О, не си спомням вече съвсем добре. Мисля, че много кокетирал. Давал вид, че извънредно държи за някоя жена, ухажвал я упорито, отрупвал я с писма, цветя, после изведнъж я изоставял и започвал да задиря друга, без първата да може да разбере причината за тоя обрат... Беше младеж с изключителна дисциплина. За да се поддържа във форма, лягал си всяка вечер в десет часа и твърдяха, че би изпъдил и най-красивата жена на света, щом настъпи тоя час... В любовта бил суров, жесток, оставял впечатление, че всичко това е игра без значение за другите, както и за самия него. Представяте ли си колко страдания е причинил с такъв характер?

— Да, разбирам много добре. Но защо го обичат?

— Е, колкото за това... Ето аз имах една приятелка, която го обичаше. Казвала ми е: „Беше ужасно, но дълго не можех да се излекувам. Този човек беше толкова сложен и привлекателен: ту груб и

суров, ту понякога нежен и умоляващ... Чак след няколко месеца разбрах, че той може да ми донесе само нещастие“.

— Е, избави ли се от него вашата приятелка?

— Да, напълно. Сега се смее, като говори за това.

— И мислите, че той сега се опитва да омагьоса госпожа дьо Тианж?

— О, положително, само че този път има насреща си противник, който го превъзхожда. Впрочем жена като нея, млада и с добро положение в обществото, трябва много да внимава. Франсоа съсипва живота на жените, с които се свързва, защото не може да се въздържа да не се похвали с победата си пред всекиго. В Тулон целият град научаваше за новото му завоевание още на другия ден.

— Но този ваш Франсоа е отвратителен човек!

— О, не — отвърна тя. — В него има много чар... Само че такъв си е...

Почти винаги ние сами си докарваме нещастията. Решението ми да не говоря с Одил за Франсоа беше разумно. Но защо на връщане в колата не можах да се стърпя да не ѝ предам този разговор? Защото, струва ми се, мъчно можех да устоя на желанието да я видя как ме слуша с жив интерес, а може би и защото хранех безумната илюзия, че изтъквайки лошите страни на Франсоа, ще я накарам да се отвори завинаги от него.

— Казвате, че бил композитор? — попита Одил, след като аз млъкнах.

Безразсъдно бях повикал демона и вече нямах власт да го изгоня. Принуден бях през останалата част от вечерта да разказвам всичко, което знаех за него и за странния му начин на живот.

— Трябва да е интересно човек да го опознае. Искате ли да го поканим някой път? — рече тя с безразличен вид.

— С удоволствие, ако го срещнем пак, но той заминава за Тулон. Харесва ли ви?

— Не, никак не обичам тоя начин да се гледат жените, като че ли са прозрачни.

След петнадесет дни пак го срещнахме у леля Кора. Попитах го да не би да е напуснал флотата.

— Не — отвърна той по своя рязък и почти нагъл маниер. — Карам шестмесечен стаж в хидрографическата служба.

Този път Франсоа води дълъг разговор с Одил. Още ги виждам как разговарят оживено, седнали на мекото канапе, наклонени един към друг.

На връщане Одил беше мълчалива.

— Е? — попитах аз. — Какво ви е впечатлението от моя моряк?

— Интересен е — отвърна Одил и повече не продума до вкъщи.

XII

В следващите няколко вторника у леля Кора, веднага след ставане от трапезата, Одил и Франсоа се оттегляха в китайския салон. Разбира се, страдах много, но се мъчех да не се издавам. Не можех да си наложа да не говоря за Франсоа с другите жени. Надявах се да кажат, че е посредствен, за да го повтора после пред Одил. Но, напротив, почти всички му се възхищаваха. Дори разумната Елен дьо Тианж, която Одил наричаше Минерва заради благоразумието ѝ, ми каза:

— Уверявам ви, че е много привлекателен.

— Но с какво? Напрасно се мъча да слушам с интерес това, което говори. Струва ми се, че е все едно и също: за Индокитай, за завоевателните народи, за „напрегнатия“ живот на Гоген... Първия път ми се стори твърде забележително. После разбрах, че това му е номерът; чуеш ли го веднъж — стига ти.

— Да, може би. Имате право донякъде, но той разказва толкова интересни неща! Жените са големи деца, Марсена. Запазили са усет към приказното. Пък и животът им протича в такива тесни рамки, че винаги желаят да се измъкнат извън тях. Ако знаехте колко е досадно да се занимаваш всеки ден с къщата, кухнята, гостите, децата. Парижанинът, женен или ерген, също е съставна част от тази домашна и светска машина и не ни донася нищо ново, нищо свежо, докато един моряк като Крозан идва от друг свят, затова ни привлича.

— Но все пак не намирате ли, че цялото държане на Крозан е пропито с непоносим фалшив романтизъм? Говорите за историите, които разказва... Мен пък те ме отвращават... Ясно, че са измислени от него.

— Кои?

— О, добре знаете кои: за англичанката от Хонолулу, която се хвърлила във водата след неговото заминаване; за рускинята, която му изпратила снимка с плитка от косата си. Намирам го просташко...

— Не ги зная тези истории... Кой ви ги разказа? Одил ли?

— Но всички ги разказват! Защо да е Одил?... Кажете искрено, не намирате ли всичко това обидно, некрасиво?

— Е, да... Все пак този човек има очи, които не се забравят. И после не всичко е точно така. Пък и вие гледате на него с предубеждение. Поговорете с него и ще видите колко е непосредствен.

На авеню Марсо често идваше и адмирал Гарние. Една вечер аз съумях да остана с него насаме и го запитах за Крозан.

— А, истински моряк! — отзова се той. — Един от бъдещите големи ръководители във флотата.

Реших да се боря с отблъскващото си чувство към Франсоа дьо Крозан, да го виждам по-често и да го преценя обективно. Не беше лесно. Навремето, когато се запознахме у Алф, той се отнесе с мен пренебрежително и първата вечер при новата ни среща пак останах със същото тежко впечатление. От няколко дни насам обаче, изглежда, че правеше усилия да надмогне отегчението си от моята неприязнена и упорита мълчаливост. Мислех си, и вероятно с основание, че сега го интересувах заради Одил, а това обстоятелство не беше естествено да ме приближи до него, тъкмо напротив.

Поканих го на вечеря у дома. Исках да намеря у него нещо интересно, но не успях. Беше интелигентен, но в основата си свенлив и се бореше със своята свенливост чрез проява на рязка властност — нещо, което ме ожесточаваше. Изглеждаше ми далеч по-незабележителен от моите бивши приятели Андре и Бертран и не можех да си обясня защо Одил беше отстранила тях с презрение, а проявяваше към думите на Франсоа дьо Крозан такъв траен интерес. В негово присъствие тя се преобразяваше, ставаше още по-хубава. Един ден водихме двамата, Франсоа и аз, пред нея разговор за любовта. Казах, струва ми се, че единственото нещо, което придава на любовта красота, е верността, вяност въпреки всичко, до смърт. Одил погледна Франсоа някак особено.

— Не виждам значението на верността — каза той с оная металическа отсеченост, която придаваше на мислите му някаква отвличеност. — Трябва да се живее в настоящето. Важното е да се извлече от всеки миг цялото му съдържание. Средствата са три: властта, опасността и любовната страст. Но защо да поддържаме чрез верността илюзията на една изчезнала страст?

— Защото истинско съдържание има само в онова, което е трайно и което е трудно. Спомняте ли си онзи пасаж от „Изповедите“, където Русо казва, че да се докоснеш до роклята на целомъдрена жена, изпитваш повече радост, отколкото ако обладаеш лека жена.

— Русо е бил болен човек — каза Франсоа.

— За мен Русо е ужасен — каза Одил.

Щом почувствавах, че са съюзени срещу мен, започнах с неумела разгорещеност да защитавам Русо, който ми беше безразличен, но и тримата разбрахме, че отсега нататък всеки наш разговор, естествено, твърде прозрачно замаскиран, щеше да става многозначителен и опасен.

На няколко пъти Франсоа заговори за професията си и така живо ме заинтересува, че за известно време забравих лошите си чувства. Когато след вечерята се запъти към салона с клатушкащата си моряшка походка и каза: „Знаете ли, Марсена, какво правих снощи? Проучвах в книгата на адмирал Махан сраженията на Нелсон“, аз неволно трепнах от същото удоволствие, което по-рано ми доставяше идването на Андре Алф или Бертран.

— Така ли? — отвърнах. — Но за удоволствие ли го правите, или мислите, че може да ви бъде от полза? Военноморските методи сигурно много са се изменили. Всички тези приказки за абордажи, за попътни ветрове, за позиции при даване на залп имат ли още някаква стойност?

— Не мислете така — отвърна Франсоа, — качества, необходими за спечелване на победата както по суша, така и по море, и днес са същите, както по времето на Анибал или на Юлий Цезар. Вземете за пример Абукир. Кое докара успеха на англичаните? Най-напред упоритостта на Нелсон, който, след като търси френската флота в Средиземно море и не я намери, не се отказа от преследването; после бързината на неговото решение, когато открива най-сетне закотвения неприятел и благоприятния вятър. Е, добре, тези основни качества — упоритост, смелост — мислите ли, че са престанали да имат значение само защото дреднаутът е изместил „Виктори“^[1]? Съвсем не. Съществените принципи на всяка стратегия са неизменни. Ето вижте...

Той взе от масата ми лист хартия и извади молив от джоба си.

— Двете флотилии... Тази стрела сочи посоката на вятъра... Тук, тези щрихи, са плитките места...

Наведох се над него. Одил седеше на същата маса, опряла брадичка на скръстените си ръце. Тя се възхищаваше от Франсоа и от време на време ме поглеждаше изпод дългите си клепки. „Дали би слушала така, ако аз ѝ разказвах за някое сражение?“ — питах се аз.

Друго нещо ме порази при тези няколко гостувания на Франсоа дьо Крозан у дома, а именно че Одил също блесна с някои анекдоти и мисли, заимствувани от мен през време на годеничеството ни. Никога не бе повтаряла пред мен тия неща; мислех, че всичко е забравила, а ето че моите скромни познания излизаха на бял свят, за да удивят друг мъж с мъжката яснота на един женски ум. Като я слушах, мислех си, че така беше навремето и с Дениз Обри, и че почти винаги, когато полагаме големи грижи да формираме един ум, работим за другого.

Странното беше, че началото на тяхната интимна връзка вероятно съвпада с един къс период на относително спокойствие за мен. Франсоа и Одил, които от няколко седмици се бяха изложили без причина в моите очи и в очите на всички наши приятели, изведнъж станаха учудващо благоразумни, рядко се появяваха заедно и в салоните никога не попадаха в една група. Тя не говореше за него и ако някоя друга жена произнесеше от любопитство името му пред нея, Одил отговаряше с такова съвършено безразличие, че аз самият се заблудих за известно време. За съжаление, както казваше Одил, по отношение на нея аз имах дяволска интуиция, затова скоро по пътя на разсъжденията си изясних тяхното поведение. „Именно защото се виждат насаме далеч от моите очи и нямат нищо особено да си кажат вечерта, те се отбягват и почти не си говорят.“

Бях придобил навик да вниквам в думите на Одил със страхотна проникателност и зад всяко нейно изречение съзирах скрит Франсоа дьо Крозан. Чрез доктор Пози той се беше сблизил с Анатол Франс и прекарваше неделните утрини във вила Саид^[2]. Знаех това, а Одил от няколко седмици разказваше най-интересни и интимни случки от живота на Анатол Франс. Веднъж, на излизане от вечеря у семейство Тианж, където Одил, обикновено мълчалива и скромна, блесна и учуди приятелите ни, като говори с жар за политическите идеи на Анатол Франс, аз ѝ казах:

— Вие бяхте блестяща, мила. Никога не сте говорили на мен за тия неща. Откъде ги знаете?

— Аз ли? — отвърна тя доволна и същевременно смутена. — Блестяща ли бях? Не забелязах.

— Това не е лошо, Одил, не се оправдавайте. Проявихте се като много интелигентна. Кой ви разправи всичко това?

— Не си спомням. Онзи ден на един чай някой, който познаваше Анатола Франс.

— Но кой?

— Забравих... Не обърнах внимание.

Горката Одил! Колко беше неумела! Искаше да запази обикновения си тон, с нищо да не се издаде и все пак новото чувство прозираше от всяка нейна фраза. Напомняше ми наводнена ливада, където отдалеч нищо не личи, тревата е изправена и буйна, но при всяка стъпка бликва вода, защото цялата почва е просмукана от водната пелена. Тя внимаваше да не се издава чрез преки признаци, да не споменава името на Франсоа дьо Крозан, а не виждаше косвените, които проличаваха в думите ѝ и навираха това име в очите на всички като огромни светлинни плакати. Аз познавах тъй добре вкусовете на Одил, мислите ѝ, възгледите ѝ, че ми беше, от една страна, лесно и любопитно, а от друга — мъчително да наблюдавам техните бързи промени. Без да бъде много набожна, тя беше вярваща и ходеше всяка неделя на черква. Сега обаче ми казваше: „Аз съм гъркиня от IV век преди Христа, езичница съм“, фрази, които можех да припиша на Франсоа с такава сигурност, като да съм ги чул от устата му. Казваше още: „Какво е животът? Четиридесет окаяни години, преминали върху капка кал. И искате ли да изгубите дори една-единствена минута в безполезна скука?“. Мислех си: „Философията на Франсоа, и то вулгарна философия“. Понякога ми се налагаше да размисля, за да открия връзката между някой неин неуместен изблик на интерес и истинския обект на мислите ѝ. Например тя никога не четеше вестници, но като видеше заглавие като „Горски пожар в Южна Франция“, веднага грабваше вестника от ръцете ми.

— Интересувате ли се от горските пожари, Одил?

— Не — отвърщаше тя и ми връщаше вестника. — Искях да видя само къде е станал.

Тогава се сетях, че Франсоа има малка къща всред боровите гори на Бовалон.

Беше почти трогателна с наивната си предпазливост и приличаше на дете, което си играе, като крие някакъв предмет, а го оставя всред стаята на килима пред очите на всички и предизвиква усмивка на умиление. Когато съобщаваше нещо чуто от някой приятел или роднина, винаги назоваваше източника, но ако последният беше Франсоа, казваше: „Казаха ми... някой ми каза, че...“. Случваше се да покаже учудващи познания по въпроса, засягащи военноморския флот. Знаеше, че ще имаме нов, по-бърз крайцер, нов тип подводница, че английската флота ще гостува в Тулон. Хората се учудваха:

— Вестниците не са писали...

Изплашена, че се е разприказвала прекалено много, Одил биеше отбои:

— Така ли? Не зная. Може да не е вярно.

Но винаги излизаше вярно.

Възприела бе изцяло речника на Франсоа. Повтаряше неговия репертоар, който бях окачествил пред Елен дьо Тианж като номер. Говореше за „интензивния, съдържателен живот“, за радостите от завоеванието и дори за Индокитай. Но преминавайки през унесения ум на Одил, ясните теми на Франсоа губеха чистите си очертания. Следях ги добре в нея, но ги виждах обезформени, като река, която губи коритото си, минавайки през голямо езеро, и се превръща в неясно течение, заливано и раздърпвано от малки вълнички.

---

[1] Адмиралтейския кораб на Нелсон. — Б.пр. ↑

[2] Парижкото жилище на Анатоли Франс, където е давал всеки неделен ден един вид аудиенция на почитателите си (вж. „Анатоли Франс по чехли“ от неговия секретар Брусон). — Б.пр. ↑

XIII

Такъв голям брой съгласуващи се данни доказваха без никакво съмнение, че ако Одил не е любовница на Франсоа, то поне се среща с него тайно, но аз все още не можех да се реша да се обясня с нея. Пък и казва полза от това? Ще изтъкна на Одил безброй дребни подробности, безброй словесни съвпадения, които моята безпощадна памет е отбелязала, а тя ще прихне в смях, ще ме погледне мило и ще каже: „Вие сте забавен!“. Какво ще отговоря? Бих ли могъл да я заплаша? Желаех ли да скъсам с нея? Впрочем, въпреки че всичко беше очевидно, дали не се лъжех? Когато бях искрен пред себе си, знаех, че не се лъжа, но тогава животът ми ставаше нетърпим и пак възприемах за няколко дни неправдоподобната хипотеза.

Чувствувах се много нещастен. Държанието на Одил, тайните ѝ мисли бяха станали за мен непрекъснат кошмар. В кантората на улица Валоа аз вече почти не работех, прекарвах по цели дни, уловил главата си с ръце, като размишлявах и бълнувах. Нощем заспивах чак към три-четири часа призори, след като напразно бях прехвърлял през ума си въпросите, чието разрешение, уви, виждах прекалено ясно.

Настъпи лятото. Франсоа свърши стажа си и замина за Тулон. Одил изглеждаше твърде спокойна и съвсем не тъжна, обстоятелство, което малко ме успокои. Не знаех дали ѝ пише, във всеки случай не виждах никакви писма и по-рядко чувствувах тревожни признаци в думите на Одил.

Можех да си позволя отпуск едва през август, защото баща ми замина през юли на лечение във Виши, но понеже Одил почти цяла зима беше болнава, решихме да отиде сама да прекара юли месец във вила Шоан в Трувил. Но петнадесет дни преди да тръгне, тя ми каза:

— Ако нямате нищо против, бих предпочела да не бъда у леля Кора, а на някой по-спокоен плаж. Не обичам нормандския бряг; има прекалено много хора, особено в тази къща...

— Как така, Одил? Сега вие бягате от хората, а винаги сте упреквали мене, че не обичам достатъчно обществото.

— Зависи от душевното състояние. В момента се нуждая от спокойствие, от самота... Дали не мога да намеря някой тих кът в Бретан? Никак не познавам Бретан, а казват, че там е толкова хубаво!

— Много е хубаво, мила, но е далеч. Не ще мога да идвам да ви виждам в неделя, както в Трувил. Впрочем в Трувил цялата вила ще бъде на ваше разположение, леля Кора отива там чак на първи август. Защо да променяме?

Но тя очевидно държеше да отиде в Бретан и със спокойна настойчивост се връщаше на този проект, докато се съгласих. Не можех да разбера; очаквах, че ще иска да бъде по-близо до Тулон, и това не би било трудно, защото през нея година лятото беше ужасно и всички се оплакваха от влагата в Нормандия. Макар и да тъгувах от раздялата, бях доволен, че тръгва в тази успокоителна за мен посока. Изпратих я до гарата доста печален. Този ден тя беше необикновено нежна. На перона на гарата ме целуна.

— Не се тормозете, Дики, забавлявайте се... Ако искате, излизайте с Миза, тя ще се радва.

— Но Миза е в Гандюма.

— Не, тя ще дойде в Париж при родителите си за цяла седмица.

— Когато ви няма, не ми се излиза... Стоя вкъщи сам и се отдавам на мрачни мисли.

— Не бива — каза тя, като ме помилва по бузата майчински. — Аз не заслужавам толкова внимание. Вие вземате живота прекалено сериозно, Дики... Той е само игра.

— Не е весела тая игра.

— Вярно — каза тя, но този път с отсянка на тъга. — Не е весела игра и главното, трудна е. Човек прави неща, които не би искал да прави... Но мисля, че е време да се качвам... Довиждане, Дики... Всичко ще бъде добре, нали?

Целуна ме още веднъж, погледна ме от стъпалото на вагона с лъчезарната си усмивка, с която ме владееше, и веднага се скри в купето. Много мразеше сбогуванията от прозореца и въобще всякакво разнежване. По-късно Миза ми каза, че Одил е корава. Не беше напълно вярно. Напротив, способна беше да прояви великодушие и доброта, но я завладяваха силни чувства и тъкмо защото се страхуваше да не бъде принудена да съжалява сама себе си, тя се пазеше да им се

поддава. Именно тогава лицето ѝ приемаше онзи затворен и непроницаем израз, който единствен я загрозяваше.

XIV

Следващият ден беше вторник и аз отидох да вечерям у леля Кора. Тя приемаше до месец август, но през лятото идваха по-малко гости. Седнал бях до адмирал Гарние. Той ми говори за времето, за бурята, която същия следобед бе наводнила Париж, после каза:

— Току-що настаних вашия приятел Франсоа дьо Крозан... Искаше да проучи Бретанското крайбрежие и аз му намерих една временна служба в Брест.

— В Брест?

Чашите, цветята се завъртяха пред мен. Мислех, че ще припадна, но светският инстинкт у нас е станал толкова силен, че бихме могли, струва ми се, дори умирайки, да се преструваме на равнодушни.

— А! — казах на адмирала. — Не знаех... Отдавна ли?

— Преди няколко дни.

Продължих с него един дълъг разговор за Бресткото пристанище, за неговото значение като морска база, за старите му къщи, за Вобан. Мислите ми течаха в две съвсем различни плоскости. На повърхността бяха баналните вежливи фрази, чрез които поддържах у адмирала впечатлението, че съм спокоен човек, щастлив от хубавата прохладна вечер и от последните бягащи облаци. Едно стъпало по-долу с глух, сподавен глас си повтарях: „Ето защо е искала да замине за Бретан“. Представях си как се разхожда с него из улиците на Брест, облеганата на ръката му, с онзи оживен израз, който така добре познавах и толкова обичах. Може би ще остане някоя вечер с него. Плажът Морга, който тя си бе избрала, не отстоеше далеч от Брест. А може би обратното — Франсоа да дойде на крайбрежието да я види.

Сигурно разполага с моторна лодка. Ще ходят заедно из скалите. Знаех как Одил може да разхубави природата при такава една разходка. Но най-чудното и поразително за самия мен беше, че макар и да страдах, изпитвах и някаква жестока интелектуална радост. При всички ужасни проблеми, които постъпките на Одил поставяха през мен, този път решението ми се удаде с изумителна лекота. Щом Одил заговори да отиде в Бретан, на мен ми хрумна: „Франсоа е вече там“. И

действително е бил там. Сърцето ми беше разкъсано, но умът почти задоволен.

Като се прибрах, цялата нощ прекарах в размисъл как да постъпя. Да взема влака за Бретан? Сигурно ще пристигна на малкия плаж и ще заваря Одил сияеща и спокойна. Ще изглеждам като побъркан и дори няма да се успокоя, защото веднага ще си помисля, че Франсоа е идвал и си е отишъл, което впрочем ще бъде напълно правдоподобно. Чувство като моето беше неизлечимо и тъкмо там се криеше ужасът, защото всичко можеше да бъде изтълкувано в неблагоприятен смисъл. За пръв път се запитвах: „Трябва ли да се разделя с Одил? Нейната и моята природа са такива, че аз никога не ще бъда спокоен; и тъй като тя не иска и не ще иска да направи нищо, за да ме щади, не е ли по-добре да живеем отделно? Нямаме деца, развод ще получим лесно“. Тогава си спомних съвсем ясно състоянието на посредствено щастие, на доверие, в което се намирах, преди да я срещна. По онова време животът ми не се отличаваше с някакво особено величие, нито със сила, но поне беше естествен и приятен. Но докато в мен се оформяше това намерение, вече знаех, че не желая да го осъществя и че животът ми без Одил е немислим.

Въртях се в леглото си; опитах се да заспя, ту като си представях някакъв пейзаж, ту като броях овцете. Но когато умът е завладян от някоя мисъл, всичко е напразно. Навремени се ядосвах на самия себе си: „Защо да я обичам повече от която и да било друга? Защото е красива ли? Да, но и други имат хубави лица и са много по-умни. Одил има сериозни недостатъци. Не говори истината, а това е най-омразното нещо за мен. Тогава? Не мога ли да се освободя, да отхвърля тази власт?“. И си повтарях: „Не я обичам, не я обичам, не я обичам“, но знаех добре, че се лъжа; обичах я повече от всякога и не можех да си обясня защо.

Имаше моменти, когато се упреквах, че съм я оставил да замине. Но можех ли да я спра? Тя ми изглеждаше като повлечена от силно, съдбоносно чувство. Неясни образи на антични героини минаваха през ума ми. Чувствах, че тя съжалява за това, което върши, и че все пак не би могла да не го върши. Ако в оня ден бях легнал на релсите, тя щеше да mine през тялото ми с безпощадно съжаление и пак щеше да отиде при Франсоа.

На разсъмване се опитах да се убедя, че това съвпадение нищо не доказва, че може би Одил дори не подозира близкото присъствие на Франсоа. Сам знаех обаче, че това не е вярно. Заспах призори и сънувах, че се разхождам по една улица в Париж, близо до Бурбонския дворец. Улицата беше осветена от някакъв старомоден фенер и аз видях един мъж, който бързаше пред мен. Познах гърба на Франсоа, извадих от джоба си револвер и стрелях в него. Той падна. Усетих облекчение и срам. Събудих се.

След два дни получих писмо от Одил: „Времето е хубаво. Скалите са красиви. В хотела се запознах с една стара дама, която ви познава. Нарича се госпожа Жуан. Има къща близо до Гандюма. Аз се къпя всеки ден. Водата е хладка. Обиколих околностите. Бретан много ми харесва. Направих разходка по море. Надявам се, че не сте нещастен. Забавлявате ли се? Вечеряхте ли у леля Кора миналия вторник? Видяхте ли се с Миза?“. Писмото завършваше така: „Обичам ви много. Целувам ви, мили“. Почеркът беше малко по-едър от обикновено, личеше, че е гледала да запълни четири страници, за да не ме наскърби, но в същото време и колко усилия бе положила, за да ги запълни. Бързала е, мислех аз, той я е чакал. Тя му е казала: „Все пак трябва да пиша на мъжа си.“ И като си представих лицето ѝ, когато е произнасяла тези думи, не можех да не го намеря красиво и да не пожелаая завръщането ѝ.

XV

През следващата седмица Миза ми телефонира.

— Зная, че сте сам — каза ми тя. — Одил ви е изоставала. Аз също съм сама. Дойдох при родителите си, защото трябва да направя някои покупки и да подишам малко парижкия въздух, но родителите ми ги няма и апартаментът е на мое разположение. Елате да се видим.

Помислих, че в разговор с Миза може би ще се откъсна малко от ужасните и безплодни мисли, сред които се блъсках, и обещах да отида още същата вечер. Тя ми отвори сама, прислужниците бяха излезли. Стори ми се много хубава, облечена бе в розова домашна дреха с голямо деколте по модел, взет от една рокля на Одил. Забелязах, че беше променила прическата си като тая на Одил. След бурята времето надвечер бе доста захладнало и Миза бе запалила огън в камината. Тя седна върху куп възглавници пред огъня. Аз седнах до нея и заговорихме за нашите семейства, за отвратителното лято, за Гандюма, за нейния съпруг, за Одил.

— Имате ли писмо от нея? — попита Миза. — На мен не ми е писала, не е хубаво от нейна страна.

Казах ѝ, че съм получил две писма.

— Срещата ли се е с познати, ходила ли е в Брест?

— Не — отвърнах. — Брест е доста далеч от мястото, където е тя.

Но въпросът ми се стори странен. На ръката си Миза имаше гривна със зелени и сини изкуствени камъни. Казах ѝ, че гривната ми харесва, и улових китката ѝ, за да я видя отблизо. Тя се наклони към мен, прекарах ръка през кръста ѝ — не се възпротиви. Усетих, че беше гола под розовата копринена дреха. Погледна ме изпитателно, тревожно. Наведох се към нея, намерих устните ѝ и усетих до себе си двойната твърд на гърдите ѝ както в деня, когато се борихме. Миза се отпусна назад и там, пред огъня, върху възглавниците, стана моя любовница. Не изпитвах никаква любов, но я желяех и си казвах: „Ако не я обладая, ще ме помисли за страхливец.“

Седнахме отново пред гаснещия огън. Държах ръката ѝ, а тя ме гледаше щастлива и тържествуваща. Чувствувах се тъжен и ми се искаше да умра.

— За какво мислите? — попита Миза.

— Мисля за бедната Одил.

Тя настръхна. Две сурови бръчки се сбраха на челото ѝ.

— Слушайте — рече тя, — обичам ви и не искам вече да говорите смешни неща.

— Защо смешни?

Поколеба се и дълго ме гледа.

— Наистина ли не разбирате, или се преструвате, че не разбирате?

Предчувствувах какво ще ми каже и знаех, че трябва да я спра, но исках да зная.

— Наистина не разбирам.

— А! — каза тя. — Аз мислех, че знаете, но премного обичате Одил, за да я оставите и дори да ѝ заговорите за това. Често съм мислела да ви кажа всичко... обаче бях приятелка на Одил и ми беше трудно... Но каквото ще да става! Сега ви обичам хиляди пъти повече, отколкото обичам нея...

И тогава ми разказа, че Одил била от шест месеца любовница на Франсоа и че самата тя, Миза, била помолена от Одил да предава писмата им, за да не би пощенското клеймо от Тулон да привлече моето внимание.

— Разбирате колко ми беше неприятно, нали... Още повече че ви обичах... Не сте ли забелязали, че ви обичам от три години? Мъжете нищо не разбират. Но сега най-сетне всичко е наред. Ще видите, че ще ви направя щастлив. Вие заслужавате това, аз толкова се възхищавам от вас... Имате чудесен характер.

И тя ме обсипва с комплименти в продължение на няколко минути. Не изпитвах никакво удоволствие и си мислех: „Колко е фалшиво всичко това. Аз съвсем не съм добър! Не мога да се откажа от Одил... Какво правя тук? Защо държа тази жена през кръста?“ Ние седяхме все така един до друг в позата на щастливи любовници, а аз я мразех.

— Миза, как можете да измамите доверието на Одил? Това, което вършите, с отвратително.

Тя ме погледна изумено.

— А, това вече надминава всичко! Значи я защищавате?

— Да, не одобрявам вашата постъпка даже ако го правите заради мен. Одил е ваша приятелка...

— Беше. Не я обичам вече.

— Откога?

— Откакто обичам вас.

— Но аз мисля, че не ме обичате... Аз обичам Одил такава, каквата е (гледах Миза предизвикателно; тя трепереше), и когато се питам защо я обичам, трудно ми е да отговоря... Мисля, че защото никога не ми досажда, защото за мен Одил е животът, щастието.

Тя каза с горчивина.

— Много сте своеобразен!

— Може би.

Остана замислена известно време, после отпусна глава на рамото ми и каза с дълбока страст, която би трябвало да ме трогне, ако самият аз не бях толкова страстно влюбен и толкова заслепен:

— Е, добре, аз ви обичам и ще ви направя щастлив въпреки вашата воля... Ще ви бъда вярна, предана... Жулиен е в Гандюма, той не ми пречи. Можете дори, ако искате, да идвате и да ме виждате там, понеже всяка седмица той прекарва по два дни в Гишарди. Ще видите, вие сте отвикнали от щастието, аз ще ви възвърна навика.

— Благодаря — казах студено, — аз съм щастлив.

Тази сцена продължи до късно през нощта. Ние се държахме като любовници, действахме като такива, но аз чувствавах как в мен се надига непонятна и дива ненавист. Все пак разделихме се нежно, с целувка.

Заклех се да не стъпя вече у нея, обаче ходех често през отсъствието на Одил. Миза проявяваше невероятна дързост и ми се отдаваше в салона, където всеки момент можеше да влезе някоя прислужница. Оставах при нея до два, до три часа сутринта и почти винаги мълчах.

— За какво мислите? — питаше ме тя непрекъснато, като се опитваше да се усмихва мило.

Мислех си: „Колко е неискрена с Одил!“, и отговарях:

— За вас.

Сега, като разсъждавам спокойно за тия неща, виждам, че Миза не беше лоша жена, но по онова време аз се отнасях зле с нея.

XVI

Най-после една вечер Одил се завърна. Отидох да я посрещна на гарата. Бях се зарекъл да не ѝ казвам нищо. Знаех много добре как би протекъл такъв един разговор: ще ѝ отправя упреци, тя ще отрече. Ще и предам думите на Миза, тя ще каже, че Миза лъже, а аз, зная, че Миза каза истината. Всичко това ще бъде напразно. Вървах по перона на гарата сред непознати хора, сред миризма на въглища и масло и си повтарях: „Щом съм щастлив само с нея и щом зная, че не ще мога да скъсам, по-добре да се радвам на присъствието ѝ и да избягвам да я дразня“. Но след малко се укорях: „Каква подлост! Само една седмица енергични усилия и бих я накарал да се промени или пък бих свикнал без нея“.

Един служител дойде и закачи табела: „Бързият влак от Брест“. Аз се спрях.

„Та най-сетне — казах си аз — съвсем съм оглупял. Да допуснем, че през май 1909 година бях отседнал в друг хотел във Флоренция. Цял живот нямаше да зная, че съществува Одил Мале. И все пак щях да живея, да бъда щастлив. Защо да не започна отново и тъкмо от този момент да си представя, че тя не съществува?“

И тогава видях в далечината светлините на локомотив, очерта се извивката на влак, който се приближаваше. Всичко ми се стори недействително. Не можех дори да си представя как изглежда лицето на Одил. Отидох малко по-напред. От прозорците на влака надничаха хора. Някои скачаха от влака още в движение. После тълпата тръгна към изхода. Носачи бутаха колички. Изведнъж съзрях отдалеч силуета на Одил и миг след това тя застана пред мен, придружена от носача, който носеше сивия ѝ куфар. Изглеждаше добре и видях, че е весела.

Като се качвахме в колата, тя каза:

— Дики, ще спрем, за да купим шампанско и хайвер, и ще си направим вечеря, както в деня на завръщането ни от сватбеното пътешествие.

Това може да ви се стори голямо лицемерие, но за да осъди човек Одил, би трябвало да я познава. Без съмнение тя беше изживяла много

щастливи мигове през дните, прекарани с Франсоа, но сега беше готова да се радва на настоящето и да го направи и за мен колкото може по-приятно. Видя, че съм мрачен, че не ѝ се усмихвам, и каза с отчаяние:

— Какво има пак, Дики?

Решението ми да мълча никога не е бивало твърдо. Пред нея мислите, които исках да скрия, бликваха.

— Има това, че ми казаха, че Франсоа е в Брест.

— Кой ви каза?

— Адмирал Гарние.

— Че Франсоа е в Брест? Е, и какво от това? Какво ви засяга вас това?

— Засяга ме това, че е бил съвсем близо до Морга и е можел много лесно да идва да ви вижда.

— Много лесно. Толкова лесно, че ако искате да знаете, наистина дойде да ме види. Имате ли нещо против?

— Вие не ми писахте за това.

— Сигурен ли сте? Аз пък мислех, че съм ви писала... Но ако не съм, то е, защото съм смятала, че това няма никакво значение, и наистина е така.

— Аз не съм на това мнение. Казаха ми също, че той поддържа с вас тайна кореспонденция.

Този път Одил, изглежда, се разтревожи и почти загуби самообладание; за пръв път виждах у нея такова изражение.

— Кой ви каза?

— Миза.

— Миза ли? Мизерница, излъгала е. Показа ли ви писма?

— Не, но защо ще измисля всичко това?

— Откъде да знам... От ревност.

— Не говорете детинщини, Одил!

Пристигнахме вкъщи. Одил можа да се усмихне на прислугата с невинна и очарователна усмивка. Отиде в стаята си, свали шапката и се огледа в огледалото, за да оправи косите си. Като видя, че стоя зад нея, устремил очи в отразения ѝ образ, усмихна ми се и на мен.

— Какъв е тоя Дики! Не мога да го оставя сам дори една седмица, без да му влязат в главата разни мухи... Вие сте един

неблагодарник, господине. През всичкото време съм мислила за вас и ще ви го докажа. Подайте ми чантата!

Тя я разтвори, извади малък пакет и ми го подаде. Това бяха две книги — „Мечтанията на един самотник“^[1] и „Пармският манастир“, и двете стари издания.

— О, Одил... Благодаря... Това е нещо изключително... Къде ги намерихте?

— Обиколих книжарниците в Брест, господине. Искях да ви донеса подарък.

— Значи сте били в Брест?

— Разбира се, той е съвсем близо. Имаше параходна служба, а аз от десет години имах желание да видя Брест... Е, няма ли да ме целунете за малкия ми подарък? А аз се надявах на голям успех... Доста труд видях, знаете ли... Тия книги са голяма рядкост, Дики. Всичките ми спестявания отидоха за тях.

И аз я целунах. Изпитвах толкова сложни чувства, че сам не ги разбирах. Мразех я и я обожавах. Смятах я невинна и виновна. Бурната сцена, за която се бях приготвил, се превърна в приятелски, задушевен разговор. Говорихме цялата вечер за предателството на Миза, като че ли нейните разкрития (които без никакво съмнение бяха верни) засягаха не Одил и мен, а някоя приятелска съпружеска двойка, чието щастие ние закриляхме.

— Надявам се, че няма вече да се срещнеш с нея — каза Одил.

Обещах ѝ.

Никога не узнах какво е станало на другия ден между Одил и Миза. По телефона ли са се обяснили? Ходи ли Одил у Миза? Знаех, че е пряма и груба, и тези нейни черти бяха част от безочливата ѝ смелост, която ме привличаше и едновременно с това обиждаше моята унаследена мълчалива сдържаност. Вече не видях Миза и не чух нищо за нея, а за краткотрайната ни връзка запазих спомен, какъвто оставя след себе си някой сън.

---

[1] От Русо. Автобиографично нравоучително съчинение. — Б.пр. ↑

XVII

Натрупаните в едно човешко съзнание подозрения избухват като верига от заредени мини и разрушават любовта постепенно, с последователни експлозии. Катастрофата беше забавена вечерта след завръщането на Одил благодарение на нейната ловкост и ласкавост, а също и поради радостта, че я виждам отново. Но от този ден нататък и двамата знаехме, че живеем в минирана зона и експлозията рано или късно ще стане. Дори и когато най-силно я обичах, не можех да говоря с Одил другояче освен с тон, пропит, макар и леко, с горчивина. В най-обикновените ми фрази преминаваха като далечни облаци неизречени упреци. Веселата, оптимистична моя философия от първите месеци на брака ни отстъпи място на меланхоличен песимизъм. Природата, която толкова обикнах, след като Одил ми я разкри, сега ми навяваше само тъга. Дори красотата на Одил не беше вече съвършена и понякога долавях в чертите ѝ някаква престореност. Но това впечатление траеше миг: след пет минути отново виждах чистото чело, невинните очи и отново я обиквах.

В началото на август заминахме за Гандюма. Усамотението, откъснатостта, пълната липса на писма и телефонни разговори ме успокоиха и ми дадоха няколко седмици отдих. Дърветата, огрените от слънце ливади, тъмните склонове, обрасли с борове, оказваха силно въздействие върху Одил. Природата ѝ създаваше почти чувствени наслади и тя несъзнателно ги пренасяше върху онзи, който в момента я придружаваше, дори ако това бях аз. Уединението на двама души, стига да не премине в пресищане и скука, засилва, макар и бавно, чувствата и доверието и сближава. „Всъщност — казваше си Одил, — той е мил“ — и аз се чувствавах много близо до нея.

Особено добре си спомням една вечер. Бяхме сами на терасата, откъдето се откриваше широк простор към хълмове и гори. Още е пред очите ми покритият с изтравничета насрещен склон. Слънцето залязваше; беше много тихо, много приятно. Човешките тревоги изглеждаха нищожни. И изведнъж аз казах на Одил хиляди нежни

кротки слова, които бяха вече (и това е чудното!) слова на човек, примирен, че ще я загуби.

— Какъв хубав живот можехме да имаме, Одил... Толкова много ви обичах... Спомняте ли си Флоренция и времето, когато не можех да откъсна нито за минута очи от вас... Аз все още не съм се променил много, скъпа.

— Радвам се, че ми говорите така. И аз ви обичах нежно. Боже мой, как вярвах във вас!... Казвах на мама: „Намерих човека, който ще ме задържи... завинаги“. После се разочаровах.

— Значи, аз съм причината... Защо не ми обясните?

— Вие знаете, Дики... Защото беше невъзможно. Защото вие ме бяхте поставили много високо. Виждате ли, Дики, голямата ви грешка е, че прекалено много искате от жените. Прекалено много очаквате от тях. А те не могат... Но все пак доволна съм, че ще съжалявате за мене, когато няма да бъда вече тук...

Тези думи бяха произнесени с тон на печално пророчество, който ми направи силно впечатление.

— Но вие ще бъдете винаги тук.

— Знаете много добре, че не — отвърна тя.

В този момент пристигнаха родителите ми.

През време на този престой често водех Одил в моята наблюдателница, където прекарвахме дълго в съзерцание на малкия буен поток в дъното на гористото ждрело. Тя обичаше това място; разказваше ми там за ранната си младост, за Флоренция, за нашите мечти по Темза. Оставяше се да я прегръщам, изглеждаше щастлива. „Защо да не допуснем — мислех си аз, — че ние непрекъснато заживяваме отново и че при всяко ново съществуване миналото остава само сън? Същият човек ли съм сега аз, който някога на това място е прегръщал Дениз Обри? Може би Одил, откакто е тук, напълно е забравила Франсоа?“ Но докато се опитвах по този начин да възстановя на всяка цена щастието си, все пак знаех, че това щастие е недействително и че този поглед на мечтателно блаженство, който Одил добиваше, когато седеше облакътена до мен, се дължеше на мисълта, че Франсоа я обича.

Имаше още един човек в Гандюма, който с рядка прозорливост се догаждаше какво става в моя брак; това беше майка ми. Казах ви, че тя никога не бе обичала много Одил, но понеже бе добра и виждаше, че съм влюбен, не пожела да издаде пред мен чувствата си към моята жена. Един ден преди заминаването ни аз я срещнах сутринта в зеленчуковата градина; попита ме дали искам да се поразходим заедно. Погледнах часовника си — докато Одил се приготви, щеше да мине доста време. Казах:

— Да, ще ми бъде забавно да слезем долу в долината. Не съм ходил там с вас от времето, когато бях на дванадесет-тринадесет години.

Този спомен я трогна и тя се отпусна повече от обикновено. Заговори най-напред за здравето на баща ми; той имаше артериосклероза и лекарят се безпокоеше за него. После, като гледаше камъчетата по пътя, рече:

— Какво е станало между теб и Миза?

— Защо ме питате?

— Защото, откак сте тук, не сте се виждали нито веднъж... Миналата седмица ги поканих на обяд, но тя отказа. Такова нещо се случва за пръв път... Виждам, че има нещо.

— Да, мамо, има нещо, но не мога да ви го кажа... Миза се отнесе лошо с Одил.

Майка ми повървя известно време мълчаливо, после каза полугласно и сякаш насила:

— Сигурен ли си, че именно Одил не се е отнесла лошо с Миза? Слушай, съвсем не искам да се бъркам между теб и жена ти, но трябва да ти кажа поне това, че всички те упрекуват, дори баща ти. Прекалено слаб си с нея. Знаеш колко мразя клюките и искам да вярвам, че всичко, което хората разправят, е лъжа, но ако е лъжа, трябва да я накараш да живее така, че да не се злослови по неин адрес.

Слушах я и шибях с бастуна си връхчетата на тревите. Знаех, че е права, че се е въздържала дълго време; мислех също, че вероятно Миза ѝ е говорила и може би ѝ е разказала всичко. Майка ми се беше много сближила с нея, откакто Миза живееше в Гандюма, и много я уважаваше. Да, мама сигурно знаеше истината. Обаче, като слушах нападките ѝ срещу Одил, нападки справедливи и умерени, реагирах

като Рицаря и бурно защитих жена си. Изказах доверие към нея, каквото всъщност нямах, приписах ѝ добродетелите, които ѝ отричах, когато говорех с нея.

Любовта създава особена солидарност и тая сутрин на мен ми се струваше, че съм длъжен да застана с Одил на общ фронт срещу истината. Изпитах, струва ми се, и желанието да убедя самия себе си, че тя още ме обича. Изброих на майка си всички белези, които можеха да докажат, че Одил държи на мен, споменах за двете книги, открити с толкова труд от нея в Брест, сърдечността на писмата ѝ, държанието ѝ към мен, откакто бяхме в Гандюма. Бях така разпален, че разколебах, струва ми се, убеждението на майка си, но, уви, не и моето собствено, вече напълно затвърдено.

Не казах нищо на Одил за този разговор.

XVIII

Щом се завърнах в Париж, сянката на Франсоа отново се надвеси над нашия живот, неопределена, но постоянна. След разрива с Миза не знаех как се осъществяваше връзката между тях. И досега не го зная, но забелязах, че Одил започна да тича на телефона всеки път, когато звъннеше, сякаш се страхуваше да не чуя някое съобщение, което не биваше да зная. Четеше единствено книги за морето и изпадеше в някаква сладостна нега при вида и на най-баналните гравюри, стига те да представяха вълни, кораби. Една вечер се получи телеграма, адресирана до нея. Тя я отвори, каза: „Нищо важно“ и я накъса на малки парченца.

— Но как така нищо, Одил? За какво беше?

— Една поръчана рокля не била готова — отвърна тя.

От адмирал Гарние знаех, тъй като го бях запитал, че Франсоа е в Брест. Би трябвало да съм спокоен, но не бях и имах основание да не бъда.

Понякога, под влиянието на някои вълнуващ концерт или на прекрасен есенен ден, ние пак изживяхахме кратки мигове на нежност.

— Ако ми кажете истината, мила, цялата истина за миналото... Аз бих се опитал да забравя и ние бихме могли да започнем с доверие един нов живот, свършено ясен.

Тя поклащаше глава без ненавист, без злина, но с отчаяние. Вече не отричаше това минало — не че ми беше казала нещо, но мълчаливото ѝ признание се подразбираше.

— Не, Дики, не мога, чувствавам, че е безполезно... Всичко това сега е така неясно, така объркано... Нямам сили да го оправя... Освен това не бих могла да ви обясня защо съм направила или казала известни неща... Сама не зная вече... Не, нищо не може да се направи... Отказвам се.

Впрочем почти винаги тези нежни разговори завършваха с груби разпити. Учудваше ме някоя нейна дума, тръгнах по тази следа, не

слушах вече нищо, опасният въпрос пареше устните ми, задържах го за миг, после, задушавайки се, го изтървавах. Одил винаги се стараше, доколкото можеше, да обърне работата на шега, но като ме виждаше настръхнал, накрая кипваше.

— Ах, не, не, не! — повтаряше тя. — Една вечер, прекарана с вас, се превръща за мен в изтезание. Предпочитам да се махна. Ако остана тук, ще полудея...

Тогава страхът, че ще я загубя, ме смиряваше. Извинявах се полуискрено и виждах как всяко спречкване разхлабваше още повече слабата връзка. Какво всъщност я задържаше толкова време, след като нямахме деца? Струва ми се, много състрадание и дори малко любов към мен, защото понякога чувствата се напластяват, без да се унищожават, и особено у жените се наблюдава понякога едно особено желание да запазят всичко.

Впрочем тя се ужасяваше от развода, тъй като религиозните ѝ разбирания, макар и рядко изразявани и твърде разклатени под влиянието на Франсоа, все още бяха живи. А може би беше и привързана, ако не към мене, то поне към съвместния ни живот, от чисто детската си любов към предметите. Обичаше този дом, подреден лично от нея с толкова вкус. В будоара върху малка масичка бяха поставени любимите ѝ книги и венецианската ваза, в която винаги имаше само едно цвете, едно-единствено, но много красиво. Усамотяваше се в това кътче и се чувствуваше защитена от мен и от самата себе си. Трудно ѝ беше да се откъсне от този декор. Да ме напусне и да отиде при Франсоа, означаваше да живее през по-голямата част от годината в Тулон или Брест; означаваше да се откаже и от повечето си приятели. Също както и аз, Франсоа нямаше да може да запълни живота ѝ. Сега ми е ясно, че тя се нуждаеше от оживлението около нея, от интересното зрелище, което ѝ предлагаша различните мъже, разкривайки пред нея душите си.

Но тя самата не разбираше това. Страдаше, че е далеч от Франсоа; вярваше, че ако се свърже с него, ще намери щастие. За нея той криеше обаянието на човек, малко познат и още неизчерпан, и затова като че ли богат с нови възможности. Такова митично и привлекателно същество бях и аз по времето на Флоренция и на пътуването ни в Англия. Не можах да се задържа на висотата, на която тя бе поставила недействителния ми образ. Бях обречен. А сега бе

дошъл редът на Франсоа. Той също щеше да мине през изпитанието на опознаването. Щеше ли да издържи?

Мисля, че ако Франсоа живееше в Париж, връзката му с Одил щеше да се развие като всяка болест от този тип и да завърши без други усложнения, освен че Одил щеше да разбере грешката си по отношение на него. Но той беше далеч и тя не можеше без него. Какви бяха неговите чувства? Не зная. Струваше ми се невъзможно да не е бил развълнуван от завоеванието на такова красиво същество. Но в същото време, ако е бил такъв, какъвто ми го описвах, мисълта за брак не ще да му е допадала.

Ето какво узнах: като напусна Брест, на път за Тулон, към Коледа той мина през Париж. Прекара тук два дни, през което време поведението на Одил беше неблагоприятно до лудост. Обади ѝ се по телефона, че е пристигнал, сутринта, преди аз да тръгна за кантората. Като видях необикновеното изражение на лицето ѝ, докато говореше, веднага разбрах, че е той. Никога не бях я виждал такава покорна, нежна, почти умоляваща. Тя, разбира се, не съзнаваше, че се издава пред очите ми така, както беше застанала с черната слушалка в ръце и толкова далеч от любовника си, разцъфтяла във възхитителна чиста усмивка.

— Да, да — мълвеше тя, — радвам се, че ви чувам... Да... напротив... но... да, да, но... — погледна ме притеснено и каза: — Слушайте, обадете ми се след половин час.

Попитах я с кого говори, но тя затвори телефона с безразличен вид и не ми отговори, сякаш не ме чу. Наредих работите си така, че да мога да се върна на обяд. Прислужницата ми подаде един лист хартия, върху който Одил беше написала: „Ако се върнете, не се безпокойте. Принудена съм да обядвам навън. До довечера, мили“.

— Отдавна ли излезе госпожата? — попитах аз.

— Да — отговори прислужницата, — в десет часа.

— С колата ли?

— Да, господине.

Обядвах сам. После се почувствувах така зле, че реших да не се връщам в кантората. Искях да видя Одил при завръщането ѝ и бях решил този път да я накарам да избере между двама ни. Прекарах мъчителен следобед. Към седем часа телефонът иззвъня.

— Ало — чух гласа на Одил, — вие ли сте, Жулиет?

— Не — отговорих, — аз съм Филип.

— А — каза тя, — прибрали ли сте се? Слушайте, исках да ви попитам дали имате нещо против да вечерям тук.

— Как! — извиках аз. — Но къде? Защо? Нали вече обядвахте навън?

— Да, но слушайте... Аз съм в Компьен. Говоря ви от Компьен и тъй като... не е важно защо, ще закъснея много за вечеря...

— Какво правите в Компьен? Отдавна мръкна.

— Отидох да се поразходя в гората. Много е приятно при тоя сух студ. Не знаех, че ще се върнете за обяд.

— Одил, не искам да се разправяме по телефона, но всичко това е безсмислено. Приберете се.

Тя се върна в десет часа и на упреците ми отговори:

— Е добре, така ще бъде и утре. Не мога да се затворя в Париж в такава време.

И пак доби онова изражение на безмилостна решителност, което беше ме поразило при заминаването ѝ за Брест и ме бе накарало да помисля, че дори и да легнех на релсите, тя пак щеше да тръгне.

На другия ден тя самата, много натъжена, ме помоли да се съглася на развод и да я оставя да живее при родителите си, докато стане възможна женитбата ѝ с Франсоа.

Бяхме в нейния будоар преди вечеря. Моята съпротива беше твърде слаба — отдавна знаех, че така ще свърши, а държанието ѝ през време на престоя на Франсоа в Париж дори ме накара да помисля, че ще е по-добре да не я виждам повече. И все пак първото ми чувство беше дребнаво: в рода Марсена никога не бяха ставали разводи и когато утре разкажех своята драма на родителите си, щях да се чувствам много унижен. После така се засрамах от тая своя мисъл, че си казах, че е въпрос на чест да гледам само интереса на Одил. Постепенно разговорът ни се издигна на високо морално равнище и както се случваше винаги между нас, когато бивахме искрени, стана сърдечен. Повикаха ни за вечеря. Слязохме. Седнахме един срещу друг, но почти не разговаряхме поради присъствието на прислужника. Гледах чиниите, чашите, всички предмети, в които личеше вкусът на Одил. После погледнах самата нея и си помислих, че това лице, което бе представлявало такава щастие за мен, може би стои насреща ми за последен път. Тя също ме гледаше право в очите, бледна и замислена.

Може би и тя искаше да задържи в паметта си чертите, които вероятно нямаше да види вече. Прислужникът, равнодушен и сръчен, безшумно сновеше между трапезата и помощната масичка. Мисълта, че той нищо не знае, ни караше да се чувствуваме мълчаливи съучастници. След вечерята отидох при нея в будоара и там говорихме надълго и сериозно върху бъдещето. Тя ми даде някои съвети:

— Трябва да се ожените отново. Ще бъдете прекрасен съпруг на друга жена, сигурна съм... Аз не бях създадена за вас... Само че не се женете за Миза, ще ме наскърбите, пък и тя е зла жена. Вижте, отлично би ви подхождала братовчедка ви Рене...

— Нелепости говорите, мила, аз никога няма да се оженя повторно.

— Ще се ожените, ще се ожените... Трябва. И когато си спомняте за мен, спомняйте си без злоба. Аз ви обичах, Дики, и много добре зная какъв ценен човек сте вие. Никога не съм ви хвалила твърде много, защото съм стеснителна, пък и не обичам тия работи... Но често, като ви виждах да правите някои неща, които никой друг мъж на ваше място не би направил, казвах си: „Все пак чудесен човек е този Дики...“. Дори искам да ви кажа нещо, което вероятно ще ви зарадва: в много отношения вие ми харесвате повече от Франсоа, само че...

— Само че какво?

— Само че... той ми е необходим. След няколко часа, прекарани с него, имам чувството, че съм по-силна, по-жизнена, по-добра. Може би се лъжа, може би с вас щях да бъда по-щастлива. Но ето, не можа да се нареди. Вината не е ваша, Филип, никой не е виновен.

На раздяла, късно вечерта, Одил съвсем спонтанно ми подаде устните си.

— Ах — каза тя, — ние сме много нещастни!

Няколко дни по-късно получих писмо от нея, много ласкаво и тъжно писмо. Казваше, че дълго ме е обичала и никога не е имала любовник преди Франсоа.

Това е историята на моя брак. Не зная дали съм съумял, както бих искал, да бъда справедлив към моята нещастна Одил. Бих искал да ви накарам да почувствувате нейния чар, нейната загадъчна меланхолия, сериозните й детинщини. В нашите среди, приятелите ни, моите родители, всички я осъдиха, разбира се, строго след нейното заминаване. Но аз, който добре я познавах, доколкото можеше да се

опознае това малко мълчаливо момиче, мисля, че никоя жена не е била толкова малко виновна.

XIX

След заминаването на Одил се почувствувах много нещастен. Къщата ми изглеждаше толкова тъжна, че не ми се стоеше в нея. Понякога вечер влизах в стаята на Одил, сядах в креслото до кревата ѝ, както правех, когато тя беше тук, и размишлявах за нашия живот. Смущаваха ме смътни угризения, но все пак не можех да се упрекна в нищо определено. Бях се оженил за Одил, която обичах, макар че семейството ми желаше по-блестящ брак за мен. Бях ѝ верен до онази вечер с Миза, но моята краткотрайна изневяра се дължеше на нейната. Вярно е, че бях ревнив, но тя нищо не направи, за да успокои своя съпруг, който я обичаше и се тревожеше. Всичко това беше така, знаех го, но се чувствувах отговорен. Започнах да прозирам една нова за мене истина относно това, което трябва да бъдат отношенията между мъжете и жените. Виждах, че жените са същества слаби, винаги търсещи здрава опора за мислите и блуждаещите си желания. Може би тази тяхна нужда задължаваше мъжа да стане този непогрешим компас, тази непоклатима опора. Голямата любов не стига, за да привържеш към себе си любимото същество, ако не съумееш наред с това да обогатяваш живота му с все нови и нови неща. Какво би могла да намери Одил в мен? Пристигах всяка вечер все от същата кантора, където се бях срещал все с едни и същи хора и проучвал все едни и същи въпроси. Сядах в едно кресло, гледах жена си и се радвах, че е толкова красива. Как би могла тя да познае щастието чрез това неподвижно съзерцание? Жените естествено се привързват към мъжете, чийто живот е раздвижен, които ги повличат в това движение, поставят им задачи, изискват много от тях... Гледах малкото легло на Одил. Какво ли не бих дал сега да видя тук изтегнато нейното тяло, русата ѝ главичка! А колко малко бях дал навремето, когато беше толкова лесно да запазя всичко това! Вместо да се помъча да разбере нейните вкусове, аз ги бях осъдил. Искях да ѝ наложа своите. Почти зловещото мълчание, което ме обгръщаше сега в тая празна къща, беше наказанието за моето поведение, поведение без злонамереност, но и без великодушие.

Трябваше да замина, да напусна Париж, но не се решавах; вкопчвах се и в най-малките предмети, свързани с Одил, и намирах в това някаква болезнена наслада. Тук, в тая къща, поне ми се струваше, че сутрин, още полусънен, чувам през отворената врата един ясен и сладък глас да вика: „Добро утро, Дики!“. Тази година месец януари беше като пролетен. Голите дървета се открояваха на синьо безоблачно небе. Ако Одил беше тук, щеше да облече, както тя казваше, „едно костюмче“, да увие около врата си сивата лисича кожа и да излезе от сутринта. „Сама ли?“ — щях да попитам вечерта. „А! — щеше да отговори тя. — Не си спомням вече...“ Пред тази нелепа загадъчност аз щях да изпитам тревога, за която сега съжалявах.

Прекарвах нощите в усилия да разбера кога започна злото. При завръщането си от Англия бяхме напълно щастливи. Може би при първия спор е била произнесена някоя фраза с по-друг тон, с някаква кротка твърдост. Съдбата ни се обуславя от някое движение, от някоя дума; в началото е достатъчно едно малко усилие, за да я спреш, после някакъв огромен механизъм влиза в действие. Сега чувствавах, че и най-героичните постъпки не биха възкресили у Одил някогашната ѝ любов към мен.

Преди заминаването ѝ бяхме се споразумели как да протече разводът. Уговорихме се да ѝ пиша едно оскърбително писмо, което би позволило да се получи развод по моя вина. След няколко дни ме призоваха в съдебната палата за помирителното дело. Ужасно беше да видя Одил в тази обстановка. Десетина двойки чакаха; мъжете бяха отделени с решетки от жените, за да се избягнат неприятни сцени. Някои си подхвърляха оскърбления от разстояние, жени плачеха. Човекът до мен, шофьор, ми каза: „Като видиш колко сме много, утешаваш се“. Одил ми кимна с глава много леко, много сърдечно и аз разбрах, че още я обичам.

Най-сетне дойде и нашият ред. Съдията беше добродушен човек с посивяла брада. Каза на Одил да не се смущава, наблегна на общите ни спомени, на брачните връзки, после направи последен опит да ни помири. Казах: „За съжаление това вече е невъзможно“. Одил гледаше втренчено пред себе си, имаше страдалчески вид. „Може би малко съжалява — помислих си аз. — Може би не го обича толкова, колкото

си въобразявам... Може би вече се е разочаровала.“ Тъй като и двамата мълчахме, чух съдията да казва: „Тогавата, ако обичате, подпишете този протокол“. Излязохме заедно, Одил и аз. Казах ѝ:

— Искате ли да се поразходим?

— Да — съгласи се тя. — Времето е толкова хубаво. Каква чудна зима!

Припомних ѝ, че е оставила у дома много лични свои вещи, и попитах дали да ги изпратя у родителите ѝ.

— Както искате, но знаете ли, запазете каквото ви харесва... Аз нямам нужда от нищо. Впрочем аз няма да живея дълго, Дики, вие скоро ще се освободите от спомена за мен.

— Защо говорите така, Одил? Болна ли сте?

— О, не, съвсем не! Просто имам такова чувство... Но главното е по-скоро да ме замените. Ако зная, че сте щастлив, ще бъда и аз щастлива.

— Никога не ще бъда щастлив без вас.

— Не, напротив, много скоро ще видите как ще се почувствувате облекчен, че сте се отървали от една непоносима жена... Не се шегувам, вярно е, че съм непоносима... Колко е хубава Сена през това време на годината!

Тя се спря пред една витрина, в която бяха изложени морски карти. Знаех, че ги обича.

— Искате ли да ви ги купя?

Тя ме погледна с много тъга и много нежност.

— Колко сте мил! Да, много искам. Това ще бъде последният ми подарък от вас.

Влязохме и купихме двете карти. Одил повика едно такси, за да ги отнесе, махна си ръкавицата и ми подаде ръка за целувка.

— Благодаря за всичко — каза ми тя.

После се качи в колата, без да се обърне.

XX

В моята тежка самота почти не чувствувах подкрепа от страна на семейството си. Майка ми всъщност се радваше, че съм се отървал от Одил. Не ми го казваше, защото виждаше, че страдам и защото у нас въобще не се приказваше много, но го усещах, и това затрудняваше разговора помежду ни. Баща ми беше много болен; получил бе мозъчен удар, от който му се парализира лявата ръка и леко му се изкриви устата, а това малко загрози хубавото му лице. Знаеше, че е обречен, и беше станал много мълчалив, много сериозен. Не исках да подновя посещенията си у леля Кора, чиито вечери предизвикваха извънредно тежки спомени у мен. Единственото лице, което можех да понасям тогава без твърде много досада и отвращение, беше братовчедката ми Рене. Срегнах я веднъж у родителите ми. Прояви голям такт и не ми заговори за моя развод. Тя работеше и се подготвяше за научна степен. Казваха, че не искала да се омъжи. Разговорът с нея беше много интересен и за пръв път ме откъсна от постоянното анализиране на сложните чувства, които ме терзаеха. Беше посветила живота си на науката, имаше своя професия, изглеждаше спокойна и доволна. Нима беше възможно да се откаже човек от любовта? Аз все още не можех да си представя друга цел в живота си освен предаността към някоя Одил, но присъствието на Рене ми действуваше успокоително. Поканих я на обяд, тя прие и започнахме да се виждаме често. След няколко срещи аз се бях вече привързал към нея и започнах да ѝ разказвам откровено за жена си, опитах се да ѝ обясня какво съм обичал в нея. Рене ме попита:

— Когато получиш развод, ще се ожениш ли пак?

— Никога — отговорих. — А ти не си ли мислила никога за женитба?

— Не — отвърна тя. — Имам си професия, тя запълва живота ми. Независима съм, а и не съм срещнала мъж, който да ми хареса.

— А всички тези лекари?

— Те са мои другари.

Към края на февруари реших да прекарам няколко дни в планината, но ме повикаха с телеграма, защото баща ми беше получил още един удар. Отидох и го заварих в агония. Майка ми се грижеше за него с преданост, достойна за възхищение. Спомням си я през последната нощ, когато той беше вече загубил съзнание, как стоеше изправена до неговото безчувствено тяло, избърсваше челото му, квасеше жалките му сгърчени устни. Почти се учудих на спокойствието, което запазваше в голямата си скръб, и си казах, че тая душевна ведрина иде от съвършенството на живота ѝ. Животът на моите родители ми се струваше прекрасен, но почти непонятен за мен. Майка ми не се беше стремела към никое от удоволствията, които Одил, пък и повечето от познатите ми жени търсеха. Беше се отказала твърде млада от романтиката, от разнообразието — и сега получаваше отплатата. Погледнах с болка назад в собствения си живот. Приятно би било да си представя как в края на трудния ми земен път Одил стои изправена до леглото ми и изтрива мокрото ми от предсмъртна пот чело, една Одил с побелели коси, смирена от възрастта и отдавна преминала бурите на младостта. Дали ще бъда сам един ден, когато се изправя пред смъртта? Желаях това да стане колкото може по-скоро.

Нямах никакво известие от Одил, дори чрез други лица. Беше ми казала, че няма да ми пише, защото смяташе, че болката ми ще се уталожил по-бързо, ако не чувам нищо за нея. Не се срещаше с общите ни познати. Мислех, че е наела малка вила близо до вилата на Франсоа, но не бях сигурен. От своя страна бях решил да напусна къщата, която бе станала прекалено голяма за мен и ми навяваше толкова спомени. Намерих много хубав апартамент на улица Дюрок, в една стара богатска къща, и се постарях да го мебелирам така, както Одил би го харесала. Кой знае? Може би един ден ще се върне нещастна, огорчена и ще потърси при мен убежище. При пренасянето намерих купища писма, писани до Одил от приятелите ѝ. Прочетох ги. Може би не биваше, но не можах да устоя на острото желание да узная. Казах ви вече, че тези писма бяха нежни, но невинни.

Прекарах лятото в Гандюма в почти пълно уединение. Намирах малко успокоение само когато лежах в тревата, далеч от къщата. Тогава ми се струваше, че така, напълно откъснат от обществото, за един кратък миг се свързвам с по-дълбоки и по-истински потребности. Заслужаваше ли една жена толкова страдания?... Но книгите отново

ме хвърляха в моите мрачни размишления. Стремях се към своята горест и неволно избирах почти винаги такива книги, които ми напомняха моята тъжна история.

През октомври се върнах в Париж. Няколко млади жени, привлечени от мъжката ми самота, свикнаха да идват при мен на улица Дюрок. Няма да ви ги описвам. Те бяха мимолетни в моя живот. Искан само да отбележа, че поднових без усилие (и не без изненада) държанието си от времето на младостта. Отнасях се с тях, както с любовниците си от преди женитбата си. Ухажвах ги на шега, забавлявах се от въздействието на някоя своя фраза, от някое дръзко движение. Щом спечелех играта, забравях я и търсех да започна друга.

Нищо не довежда човека до по-голям цинизъм от голямата несподелена любов, но и нищо не му придава по-голяма скромност. Бях просто изненадан, като виждах, че се влюбват в мен. Истината е, че завладяният от силна страст мъж привлича жените към себе си, и то в момент, когато най-малко желае това. Обсебен от друга, дори и да е чувствителен и нежен по природа, той става равнодушен и почти груб. И понеже е нещастен, поддава се понякога на изкушението да приеме предложената обич, но щом я вкуси, насища ѝ се и показва това. Без да иска, без да съзнава, играе най-ужасната игра. Става опасен и побеждава, защото е победен. Така се случи и с мен. Никога не съм бил по-неуверен в способността си да се харесвам, никога не съм имал по-малко желание да се харесвам, но никога не съм получавал по-очевидни доказателства за любов и привързаност.

Съзнанието ми обаче си оставаше премного объркано, за да мога да изпитам удоволствие от тия успехи. Като преглеждам бележника си от 1913 година, сред отбелязаните на всяка страница срещи намирам само спомени за Одил. Преписвам за вас наслуки:

„20 октомври. — Нейната възискателност. Ние винаги предпочитаме мъчните хора! С какво приятно вълнение събирах за нея букет от полски цветя, метличини, маргаритки или пък бяла симфония в мажорна гама — кали и бели лалета...

Нейната смиреност. «Зная каква бихте желали да бъда... много сериозна, много непорочна... истинска френска буржоазка... и все пак чувствена, но само с вас... Може и да ви е криво, Дики, но никога не ще бъда такава.»

Скромната ѝ гордост. «Имам все пак доста дребни достойнства... Чела съм повече от много други жени... Зная наизуст хубави стихове... Зная да подреждам цветя... Обличам се добре... и ви обичам, да, господине, може би не вярвате, но ви обичам много.»

25 октомври. — Сигурно съществува такава съвършена любов, която би могла да ни накара да споделим веднага всички чувства на любимото същество. Имаше дни (тогава не го познавах още добре), когато почти бях признателен на Франсоа, че е толкова близък до идеала на Одил... После ревността надделя и Франсоа ми изглеждаше много несъвършен.

28 октомври. — Да обичат у другите оная малка частица от теб, която се съдържа у тях.

29 октомври. — Случваше ви се да се преуморите от мен. Обичах и тази ваша умора.“

Малко по-долу намирам и тази кратка бележка: „Загубих повече, отколкото притежавах“. Тя изразява твърде добре това, което ставаше в мен. Когато Одил беше при мен, въпреки че много я обичах, нейните недостатъци ме отблъскваха малко от нея. Отсъстващата Одил се превръщаше отново в божество; украсявах я с добродетели, каквито не притежаваше, и след като я бях моделирал според вечната си представа за съвършената жена, можех да бъда за нея Рицарят. Онова, което повърхностното познанство и изостреното желание беше направило по времето на годеничеството ни, сега забравата и отдалечаването го правеха на свой ред и аз обичах невярната и далечна Одил така, както, уви, не бях обичал близката и любеща Одил.

XXI

Към края на годината узнах за женитбата на Одил и Франсоа. Изживях го тежко, но увереността, че сега за болката ми вече няма лек, ми помогна да намеря сили за живот.

След смъртта на баща ми бях внесъл големи изменения в управлението на книжната фабрика. Работех по-малко и разполагах с повече свободно време. Това ми даде възможност да се събера отново с приятели от младежките години, от които се бях отдалечил след женитбата си. Поднових дружбата си с Андре Алф, сега член на Държавния съвет, срещях се понякога и с Бертран, който беше станал кавалерийски лейтенант, служеше в гарнизона в Сен-Жермен и идваше да прекара неделните дни в Париж. Опитвах се да възобновя четенето и ученето, занемарени през последните години. Следвах курсове в Сорбоната, в „Колеж дьо Франс“^[1]. Разбирах, че много съм се променил. С изненада установих до каква степен проблемите, които някога изпълваха живота ми, сега са ми безразлични. Как съм можел да си задавам с тревога въпроса материалист ли съм или идеалист? Всяка метафизика ми изглеждаше като детска игра.

Казах вече, че по онова време се виждах и с някои млади жени, и то по-често, отколкото с приятели мъже. Излизах от кантората към пет часа следобед. Посещавах обществото много повече от преди и дори забелязах с известна тъга, че търся удоволствията, които навремето Одил ми налагаше с голямо усилие (може би в тях търсех спомена за нея). Много жени, с които се бях запознал на авеню Марсо, ме канеха, тъй като знаеха, че съм сам и свободен. В събота вечер към шест часа отивах у Елен дьо Тианж, която приемаше всяка седмица в този ден. Морис дьо Тианж, народен представител от Йор, довеждаше хора от своята група. Наред с политическите личности тук човек виждаше писатели, приятели на Елен и хора от деловите среди, тъй като Елен беше дъщеря на индустриалеца господин Паскал Буше, който понякога идваше от Нормандия в събота вечер с втората си дъщеря Франсоаз. Между посетителите тук съществуваше голяма близост. Обичах да сядам до някоя млада жена и да развивам темата за отсенките в

чувствата. Раната още ме болеше, но случваше се по цели дни да не мисля нито за Одил, нито за Франсоа. По някой път чувах да се говори за тях. Понеже Одил сега се наричаше госпожа дьо Крозан, а имаше хора, които не знаеха, че е била моя жена, и тъй като я бяха виждали в Тулон, където се беше прославилa като красавицата на града, разказваха клюки за нея. Елен дьо Тианж се опитваше в такива случаи да ги накара да млъкнат или да ме отвлече настрана, но аз исках да слушам.

Изобщо се смяташе, че бракът им не върви много добре. Ивон Прево имаше често случаи да прекарва по няколко седмици в Тулон. Помолих я да ми разкаже съвсем откровено каквото знае и тя започна колебливо:

— Много е трудно да се обясни; малко съм ги виждала. Моето впечатление е, че още когато са се женили, вече са знаели, както тя, така и той, че вършат грешка. И все пак тя го обича... Прощавайте, че ви го казвам, Марсена, но вие ме питате. Положително тя го обича много повече, отколкото той нея, само че е горда, не иска да го покаже. Обядвах веднъж у тях. Атмосферата беше мъчителна... Разбирате ли? Тя бърбеше ония дребни, мили детинщини, често малко наивни, на които вие се радвахте, но Франсоа я срязваше. Понякога той е толкова груб. Уверявам ви, че ми беше мъчно за нея... Личеше, че се стареа да му се хареса, да засяга непременно интересни за него теми, но, разбира се, не можеше да говори добре и Франсоа отговаряше раздражено с презрителен тон: „Но да, да, Одил...“. Роже и аз се измъчихме заради нея.

Цялата зима на 1913–1914 година прекарах в леки интрижки с жени, в пътувания по търговски дела, предприети без особена необходимост, в четене без задълбочаване. Не исках да се занимавам сериозно с нищо. Докосвах се до понятията и до хората предпазливо, готов винаги да ги загубя, за да не страдам, ако действително ги загубя. През месец май Елен дьо Тианж започна да урежда приемите в градината си. За жените слагаха възглавници по поляната, а мъжете сядаха направо на тревата. Първата събота на юни заварих у нея група весели писатели и политици, заобиколили абата Сенивал. Кученцето на Елен лежеше в краката ѝ и тя попита с най-голяма сериозност.

— Господин абат, животните имат ли душа? Защото, ако нямат, нищо не разбирам. Как така? Моята кучка е толкова страдала...

— Но, разбира се, госпожо — отговори абатът. — Защо мислите, че нямат?... Имат съвсем мъничка душичка.

— Не звучи твърде ортодоксално — обади се някой, — но е трогателно.

Бях седнал малко по-настрана до една американка, Беатрис Хоуел, и слушахме разговора.

— Аз — каза тя — съм сигурна, че животните имат душа. Всъщност няма разлика между тях и нас... Това си мислех преди малко. Днес прекарах следобеда в зоологическата градина. Обичам животните, Марсена.

— И аз също — отговорих. — Искате ли да отядем някой ден заедно?

— С удоволствие... Какво ви казвах? Ах, да! Днес след обяд гледах морските лъвове^[2]. Много ми харесват, защото лъцят като мокър каучук. Въртяха се във водата и всеки две минути си изваждаха главата, за да дишат. Съжалявах ги и си казвах: „Горките животни, какъв еднообразен живот!“. После си помислих: „Ами ние? Какво правим и ние?“. Въртим се цяла седмица под водата, а в събота в шест часа си показваме главите у Елен дьо Тианж, после във вторник у дукеса дьо Роан, у Мадлен Льомер, а в неделя у госпожа дьо Мартел... Не намирате ли, че е същото?

В този момент видях, че влиза майор Прево с жена си. Сериозното им изражение ми направи впечатление. Пристъпваха някак неспокойно, сякаш градинският чакъл беше чуплив. Елен стана да ги посрещне. Загледах се в нея, защото обичах нейното прелестно оживление, когато посрещаше гости. Често ѝ казвах: „Приличате на бяла пеперуда, която едва докосва цветята“.

Майорът и жена му започнаха да ѝ разправят нещо и видях как нейното лице също стана сериозно. Огледа се смутено и като ме видя, извърна очи. Тримата се отдалечиха няколко крачки:

— Познавате ли семейство Прево? — попитах Беатрис Хоуел.

— Да, бях у тях в Тулон. Имат чудесна старинна къща. Обичам Тулонското пристанище. Морето и тия стари френски къщи... Много красиво съчетание.

Няколко души се бяха присъединили към Елен и Прево. Бяха образували кръг и всички говореха твърде възбудено и ми се стори, че чух името си.

— Но какво става там? — казах на госпожа Хоуел. — Да отидем да видим.

Помогнах ѝ да стане и да отърси няколко полепнали по роклята ѝ тревички. Елен дьо Тианж ни забеляза и тръгна към мен.

— Извинете — рече тя на Беатрис, — искам да кажа две думи на Марсена... — И се обърна към мен: — Слушайте, много съжалявам, че трябва да ви съобщя тази ужасна новина, но не искам да рискувам... Прево, току-що ми съобщиха, че жена ви... че Одил се е самоубила тази сутрин в Тулон с револвер.

— Одил? — извиках аз. — Боже мой! Защо?

Представих си крехкото телце на Одил пронизано, кървящо и една фраза се завъртя в съзнанието ми: „Под влиянието на Маркс, неизбежно обречена...“.

— Не се знае — отвърна Елен. — Тръгнете си, без да се сбогувате с никого. Когато науча нещо, ще ви телефонирам.

Тръгнах наслуки към Булонския лес. Какво бе станало? Бедното ми дете, защо не ме е повикала, щом е била нещастна? С каква безумна радост щях да ѝ се притека на помощ, щях да си я прибера у дома, да я утеша. Още от първия ден, като видях Франсоа, разбрах, че той ще бъде злият гений на Одил. Припомних си вечерята у леля Кора и онова силно чувство, че съм неразумен баща, който е завел детето си сред заразболни. Бях почувствувал оная вечер, че трябва да я спася колкото се може по-бързо. Но не я спасих... Одил мъртва... Минувачките ме поглеждаха тревожно. Може би съм си приказвал високо... Толкова красота, толкова прелест... Видях се как седя до леглото ѝ, държа ръката ѝ, а тя ми декламира:

*From too much love of living
From hope and fear set free...*

— The weariest river, Дики — казваше тя със смешно страдалчески глас.

А аз отговарях:

— Не говорете така, скъпа. Ще ме разплачете.

Одил мъртва... Откакто я познавах, гледах на нея със суеверен страх. Прекалено хубава... Веднъж в Багател един стар градинар ни

беше казал, на Одил и на мен: „Най-хубавите рози най-бързо увяхват“. Одил мъртва... Казвах си, че ако бих могъл да я видя само за четвърт час и после да умра заедно с нея, бих приел без всякакво колебание.

Не зная как съм се върнал вкъщи, как съм си легнал. Призори заспах и сънувах, че вечерям у леля Кора. Там са и Алфред Алф, Елен дьо Тианж, Бертран и братовчедка ми Рене. Аз търся навсякъде Одил, най-после след продължително безпокойство намираме я легнала на едно канапе. Бледа, изглеждаща много болна и аз си мисля: „Да, тя е болна, но не е умряла. Какъв страшен сън ми се е присънил!“.

---

[1] Учебно заведение в Париж, основано през 1530 г. от Франсоа I. То е отделено и независимо от Университета. — Б.р. ↑

[2] Вид тюлени. — Б.р. ↑

XXII

Първата ми мисъл беше да тръгна още на другия ден за Тулон, но цяла седмица имах треска и бълнувах. Бертран и Андре се грижеха за мен с голяма преданост. Елен идва няколко пъти да ми донесе цветя. Когато възстанових душевното си равновесие, попитах я какво е научила. Слуховете, стигнали до нея, както впрочем и ония, които сам впоследствие узнах, бяха противоречиви. Изглежда, истината беше, че Франсоа, свикнал на голяма свобода, бързо се наситил на брачния живот. Одил беше го разочаровала. Разглезена от мен, тя е проявила възискателност в момент, когато Франсоа вече я е обичал по-малко. Смятал я е за умна, но тя не беше такава, поне в обикновения смисъл на думата. Аз също го знаех, но не държах на това. Искал е да й наложи дисциплина на духа и на поведението. Но тъй като и двамата бяха горди, сблъскали са се силно.

Много по-късно, преди около шест месеца, една жена ми предаде признанията на Франсоа. „Тя беше много хубава — казал й той, — и аз наистина я обичах. Но първият й мъж я беше дресирал лошо. Беше страшна кокетка. Тя е единствената жена, която ме е накарала да страдам... Аз се бранех... Разрязах я просто... Сложих я като на операционна маса, гола и разтворена... Видях всичките механизми на дребните й лъжи... Показах й, че ги виждам. Тя си мислеше, че ще може пак да ме оплете с чара си... После разбра, че е победена... Естествено съжалявам за случилото се, но нямам угризения на съвестта, не можех нищо да направя.“

Когато ми предадоха тези думи, ужасих се от Франсоа. И все пак понякога му се възхищавах. Излезе по-силен от мен и може би по-умен; по-силен най-вече за това, защото и аз като него бях разбрал каква е Одил, но за разлика от него не бях посмял да й го кажа. Подобър ли беше цинизмът на Франсоа от моята слабост? Размишлявайки дълго върху това, аз също нямаше за какво да се разкайвам. Да победиш хората и да ги доведеш до отчаяние, е лесно. И сега още, след претърпяния неуспех, аз продължавам да мисля, че е по-добре да се опиташ да ги обичаш, дори и да не желаят това.

Впрочем всичко това не обяснява напълно самоубийството на Одил. Едно е положително — този ден Франсоа не е бил в Тулон. През време на войната Бертран се срещнал с един млад човек, който вечерял с Одил в деня преди самоубийството ѝ заедно с още три млади жени и трима морски офицери. Разговаряли много весело. Като пиела шампанското си, Одил, смеейки се, казала: „Знаете ли, утре по обед ще се самоубия“. Била много спокойна през цялото време и младият човек забелязал (и го описал на Бертран) ослепителния, сияйния блясък на красотата ѝ.

Боледувах цял месец, после заминах за Тулон. Прекарах там няколко дни и отрупвах с бели цветя гроба на Одил. Една вечер на гробищата към мен се приближи стара жена и ми каза, че била камериерка у госпожа дьо Крозан. Познала ме, защото видяла моя снимка в чекмеджето на господарката си. Разказа ми, че през последните седмици Одил се показвала пред хората много весела, но щом останела сама, веднага изпадала в отчаяние. „Понякога я заварвах седнала на някое кресло, уловила главата си с две ръце — каза ми жената. — Сякаш виждаше смъртта.“

Разговарях дълго с нея и видях с радост, че е обожавала Одил.

Нямаше какво да правя в Тулон и в началото на юли реших да отида да живея в Гандюма. Там се опитах да работя и да чета. Предприемах дълги разходки из полето и спечелвах съня чрез умората.

Продължавах да сънувам Одил почти всяка нощ. Най-често се виждах в черква или в театър — мястото до мен беше все празно. Изведнъж се питах: „Къде е Одил?“. Търсех я, виждах бледи, разрошени жени, но никоя не приличаше на нея. Събуждах се.

Не работех. Не ходех дори във фабриката. Не исках да виждам никакво човешко съществуване. Обичах своята скръб. Всяка сутрин слизах сам в селото; от черквата се разнасяха звуци на орган, тъй леки, тъй ефирни, че се смесваха със самия въздух, сякаш бяха негов шепот. Представях си Одил до мен, облечена в същата светла рокля, която носеше в деня на нашата първа разходка край черните флорентински кипариси. Защо я бях загубил? Търсех думата, постъпката, която бе превърнала нашата голяма любов в тази толкова тъжна история. Не я намирах. Във всички градини цъфтяха нейните любими рози.

По едно време на една такава разходка в Шардъой, един съботен ден през август, чух биене на барабан и полският пазач извика:

„Мобилизация на сухопътните и морски войски!“

ВТОРА ЧАСТ
ИЗАБЕЛ

I

Филип, тази вечер дойдох да поработя в кабинета ти. Като влязох, не можех да повярвам, че няма да те намеря там. Ти си за мен още толкова жив, Филип! Виждам те седнал в това кресло с подвити под себе си крака и с книга в ръце. Виждам те на масата, когато погледът ти бягаше встрани и ти не слушаше вече какво говоря. Виждам те в присъствието на някой гост, твой приятел, как въртиш неспирно между дългите си пръсти молив или гума. Обичах твоите движения.

Три месеца изтекоха от онази страшна нощ. Ти ми каза: „Задушавам се, Изабел, ще умра“. Още чувам този глас, който не беше вече твоят глас. Ще го забравя ли? Най-чудовищна от всичко ми се струва мисълта, че след време моята болка навярно ще умре. Ако знаеш колко тъжно ми ставаше, когато ми казваше с твоята ужасна искреност: „Сега вече загубих завинаги Одил. Не си спомням дори чертите й“.

Много си я обичал ти, Филип. Препрочетох сега онзи дълъг твой разказ, който ти ми беше изпратил по време на нашата женитба, и й завидях. От нея ще остане поне това. От мен — нищо. И все пак ти и мен си обичал. Пред мен са първите ти писма, писмата ти от 1919 година. Да, ти ме обичаше тогава, дори прекалено много. Спомням си, че веднъж ти казах: „Вие ме оценявате на триста, а аз струвам четиридесет, Филип, и това е ужасно. Когато забележите грешката си, ще ме прецените за десет или нула“. Такъв беше ти. Довери ми, че Одил ти каза: „Прекалено много очаквате от жените. Поставете ги много високо, това е опасно“. Тя е била права, горкичката.

От петнадесет дни се боря с едно желание, което става всеки ден все по-силно. Искане ми се заради мен самата да опиша любовта си, както ти беше описал своята. Вярваш ли, Филип, че ще съумея, макар и несръчно, да опиша нашата история? Ще трябва да го направя, както ти го направи, с чувство за справедливост, с голямо усилие да се каже всичко. Зная, че няма да е лесно. Човек винаги се изкушава да се разчувствува над себе си и да се обрисова такъв, какъвто би искал да

бъде. Особено аз; упреквам си ме за това. „Не бъди жалостива към себе си“ — казваше ти. Но аз разполагам с писмата ти и с този червен бележник, който ти така грижливо криеше от мен. Имам и моя дневник, започнат и изоставен по твое искане. Дали да се опитам... Сядам на твоето място, представям си твоята ръка върху изцапаната с мастило зелена кожа на писалищната маса. Злокобната тишина ме заобикаля. Дали да се опитам...

II

Къщата на улица Ампер. Палмите в саксии, обвити със зелен плат. Трапезарията в готически стил; бюфетът със силно изпъкнали украшения; столове, по чиито облегалки е издълбана главата на Квазимодо, толкова неугледна. Салонът с червена дамаска, с прекалена позлата по креслата. Моята моминска стая, боядисана някога в девствено бяло, сега вече доста измърсено. Учебната стая, същинска стая за непотребни вещи, където в дните на големи приеми вкъщи вечеряхме с моята възпитателка. Понякога с госпожица Шовиер чакахме до десет часа. Пристигаше прислужникът, плувнал в пот, преуморен, изнервен, и ни донасяше изстинала супа и разтопен сладолед. Струва ми се, че този човек разбираше, както и аз самата, незначителната и почти унизителна роля, която играеше в тази къща единственото дете.

Ах, колко тъжно беше моето детство! „Така си мислите, скъпа!“ — казваше Филип. Не, аз не се лъжа. Бях много нещастна. Родителите ми ли бяха виновни за това? Често съм ги упрекувала. Сега, победена от по-силна болка, гледайки на миналото с по-ясен поглед, признавам, че са смятали, че постъпват правилно. Но методът им беше строг, опасен и мисля, че резултатите го опровергават. Казах „родителите ми“, но трябваше да кажа „майка ми“, тъй като баща ми беше много зает и искаше от дъщеря си само да не вдига шум и да не му се мярка. Дълго време неговата откъснатост му придаваше в моите очи голямо обаяние. Смятах го за свой естествен съюзник срещу майка ми, защото на два или три пъти бях го чула да ѝ отговаря с насмешлива недоверчивост, когато тя му се оплакваше от лошия ми характер. „Напомняте ми моя шеф Делкасе; той застава зад Европа и казва, че я тласкал напред... Вярвате, че може да се формира един човек... Не, мила, ние се смятаме за действащи лица, а сме само зрители.“ Майка ми му отправяше укорни погледи и ме сочеше с неспокойно движение. Тя не беше лоша, но жертвуваше моето и своето щастие от страх пред въображаеми опасности. По-късно Филип ми казваше: „Майка ви страда от хипертрофия на предпазливостта“. Точно така беше. Тя считаше

живота за тежка борба, за която трябва да си подготвен. „Разглезеното момиче става нещастна жена — казваше тя. — Не бива едно дете да свиква с мисълта, че е богато. Господ знае какво му готви животът.“ И още: „С комплиментите се прави лоша услуга на момичетата“. Повтаряше ми често, че съвсем не съм хубава и трудно бих се харесала някому. Виждаше, че това ме наскърбява до сълзи, но за нея детството представляваше това, което е земният живот за онези, които се боят от ада. Трябваше с цената на тежки изпитания да се изведе душата и тялото ми към едно временно спасение, в началото на което женитбата представляваше Страшният съд.

Може би такова възпитание би било твърде мъдро, ако имах нейната душевна сила, самоувереност и голяма красота. Но по природа бях стеснителна, а страхът ме направи дива. Още от единадесетгодишна възраст избягвах обществото на хората и търсех убежище в четенето. Страстно обичах историята. На петнадесет години моите любими героини бяха Жана д'Арк, Шарлот Корде, на осемнадесет — Луиз дьо ла Валиер. Изпитвах особено удоволствие да чета за страданията на кармелитката, за голготата на Жана д'Арк. Струваше ми се, че и аз съм способна да проявя безгранична физическа смелост. Баща ми презираше страха и ме караше още съвсем малка да оставам нощем сама в градината. Изискваше също, когато съм болна, да бъда лекувана без състрадание и без разнежване. Свикнах да гледам на посещенията у зъболекаря като на етапи към една героична святост.

Когато баща ми напусна Министерството на външните работи и стана пълномощен министър в Белград, майка ми започна да затваря къщата ни на улица Ампер в продължение на няколко месеца през годината, а мен да изпраща в Лозер при дядо и баба. Там бях още по-нещастна. Не обичах селото. Предпочитах паметниците и черквите пред горите. Когато препрочитам моминския си дневник, имам чувството, че летя със самолет извънредно бавно над пустиня от скука. Струваше ми се, че никога няма да престана да бъда все на петнадесет, на шестнадесет, на седемнадесет години. Родителите ми, които често вярваха, че ме възпитават добре, убиха в мен усета към щастие. Първият бал, който за толкова други жени остава весел, светъл спомен, за мен е свързан само с мъчителни и трайни чувства на унижение. Беше през 1913 година. Майка ми накара камериерката си да ми ушие

роклята. Тази рокля беше грозна, аз съзнавах това, но майка ми се отнасяше с голямо презрение към разкоша. „Мъжете не гледат роклите — казваше тя, — не се влюбват в една жена заради дрехите й.“ В обществото нямах голям успех. Бях едно много свито момиче със силен копнеж за нежност. Решиха, че съм вдървена, непохватна, превзета. Изглеждах вдървена, защото постоянно се сдържах, непохватна, защото винаги съм била ограничавана в думите и движенията си, превзета, защото бях прекалено скромна, прекалено стеснителна, за да мога да говоря за себе си или за забавни глупости и търсех убежище само в сериозните теми. На баловете моята малко педантична сериозност отблъскваше младежите. Ах, как чаках онзи, който би ме изтръгнал от това робство, от дългите месеци в Лозер, където не се срещах с никого, където от сутринта знаех, че нищо не ще разнообрази деня освен едночасовата разходка с госпожица Шовиер. Представях си го хубав, очарователен младеж. Всеки път, когато в операта играеха „Зигфрид“^[1], молах госпожица Шовиер да издействува да ме заведат, защото в собствените си очи аз бях пленена валкирия, която може да бъде избавена само от някой герой.

Моята потисната възторженост, която при първото ми причастие се превърна в религиозна, през време на войната намери друг отдушник. Още през месец август 1914 година поисках да бъда изпратена във фронтова болница, тъй като имах диплома за милосърдна сестра. Моят баща по онова време заемаше служба доста далеч от Франция, а майка ми беше с него. Баба ми и дядо ми, изплашени от обявяването на войната, ми разрешиха да замина.

Лазаретът в Белмон, където постъпих, беше уреден от баронеса Шоан. Главната сестра в болницата се наричаше Рене Марсена. Тя беше доста красива мома, много интелигентна и горда. Веднага долови, че в мен има сдържана, но истинска сила и макар да бях много млада, направи ме своя помощница.

Там открих, че мога и да се харесвам. Веднъж Рене Марсена каза пред мен на госпожа Шоан: „Изабел е най-добрата ми милосърдна сестра. Има само един недостатък — много е красива“. Това ми достави голямо удоволствие.

Един младши лейтенант от пехотата, получил леко нараняване и лекуван при нас, ме попита на излизане от болницата може ли да ми пише. Знаех какви опасности го чакат, затова му отговорих по-

сърдечно, отколкото трябваше. Той се влюби и от писмо на писмо станах негова годеница. Не ми се вярваше, изглеждаше ми недействително, но по онова време светът бе обезумял и всичко се вършеше много бързо. Писах на родителите си и те ми отговориха, че Жан дьо Шеверни бил от добро семейство. Одобриха моето намерение. Самата аз нищо не знаех за Жан. Беше весел, хубав. Прекарахме четири дни усамотени в един хотел на площад Етоал. После съпругът ми замина за полка си, а аз се върнах в болницата. Това беше целият ми брачен живот. Жан разчиташе на още един отпуск през зимата, но го убиха при Вердюн^[2] през февруари 1916 година. Тогава ми се стори, че съм го обичала. Когато получих документите му и една малка моя снимка, намерена у него след смъртта му, плаках много и с цялото си сърце.

---

[1] Герой от северни предания, вдъхновил Вагнер за едноименната опера. — Б.пр. ↑

[2] Град и крепост по пътя към Париж, където са се водили кръвопролитни боеве през Първата световна война. — Б.пр. ↑

III

Когато се обяви примирието, баща ми, току-що назначен за пълномощен министър в Пекин, ми предложи да замина с него. Отказах. Бях твърде много свикнала с независимостта си и не можех да понасям вече семейното иго. Доходите ми позволяваха да живея сама. Родителите ми разрешиха да обзаведа един малък апартамент на втория етаж на къщата им и аз свързах живота си с Рене Марсена. След войната тя постъпи в Пастъоровия институт, където работеше в лабораторията. Тъй като я ценяха много, не ѝ беше трудно да нареди там и мен.

Бах се привързала към Рене и се възхищавах от нея. В постъпките ѝ имаше властност, за която ѝ завиждах, обаче усещах, че си има някаква мъка. Стараеше се да създаде впечатление, че се е отказала от брак, но по тона, с който говореше за един свой братовчед, Филип Марсена, се догаждах, че би желала да се омъжи за него.

— Той е — казваше Рене — много сдържан човек и ако не го познавате добре, ще ви се стори студен, но всъщност е ужасно чувствителен... Войната му подействува добре, защото го изтръгна от ежедневието му. Създаден е за фабрикант на хартия, колкото аз за голяма актриса.

— Но защо? С какво друго се занимава?

— Много чете и е рядко образован. Забележителен човек е, уверявам ви... Ще ви хареса.

Бях сигурна, че го обича.

Сега около мен се увъртаха много мъже и младежи. Нравите след войната бяха доста разпуснати, а аз бях сама. В обществото на лекари и млади учени, в което се движеше Рене, намерих интересни хора, но устоявах пред тях без всякакво усилие. Не можех да им повярвам, когато ми казваха, че ме обичат. Думите на майка ми: „Ти за съжаление си грозна“ — стояха здраво в паметта ми въпреки опроверженията, които бях получила през време на медицинската си служба. Мнителността ми беше пуснала дълбоки корени. Мислех, че искат да

ме вземат заради богатството ми или пък търсят в мен любовница за няколко вечери, удобна и невзискателна.

Рене ми предаде покана за вечеря у баронеса Шоан. Тя самата често ходеше у нея във вторник.

— Скучно ми е — казвах аз, — мразя светския живот.

— Не, ще видите, у нея почти винаги има интересни хора. Впрочем идния вторник там ще бъде и Филип, моят братовчед, и ако ви е скучно, бихме могли да се отделим тримата в някой ъгъл.

— А, добре — отвърнах аз, — приятно ще ми бъде да се запозная с него.

И това беше вярно. Рене бе успяла да събуди у мен интерес към Филип Марсена. Когато ми разказа историята на неговия брак, аз си спомних, че бях виждала жена му и бях я намерила много красива. Казвах, че още не можел да я забрави, но и самата Рене, макар и да личеше, че не одобрява всички постъпки на Одил, признаваше, че е невъзможно да се намери по-съвършено лице. „Само не мога да ѝ простя, дето се отнесе зле с Филип, който пък беше самата почтеност.“ Разпитала бях за доста подробности във връзка с техния брак; през време на войната дори бях чела писма на Филип до Рене и меланхоличният им тон ми бе допаднал.

Стълбището на баронеса Шоан, многобройните ѝ лакеи не ми се понравиха. Влизайки в салона, веднага забелязах права до камината Рене и редом с нея един много висок човек с ръце в джобовете. Филип Марсена не беше красив, но изглеждаше добър и внушаваше доверие. Когато ми го представиха, за пръв път в живота си не изпитах стеснение пред чужд човек. На масата видях с удоволствие, че са ме сложили до него. След вечерята една спонтанна мисъл ни сближи.

— Искате ли да си поговорим спокойно? — рече той. — Елате с мен, аз познавам отлично тази къща.

Отведе ме, в един китайски салон. Спомням си, че при този разговор си разказахме нашите детства. Да, още същата тази вечер Филип ми описа живота си в Лимузен и двамата се смяхме, като видяхме колко много си приличаха нашите семейства и нашите детски години. Къщата в Гандюма беше мебелирана както богатия дом на улица Ампер. Майката на Филип казваше както майка ми: „Мъжете не обръщат внимание на роклите“.

— Да — каза Филип, — много е силна тази селска и буржоазна наследственост, присъща на много френски семейства, и в известен смисъл е доста хубава, но аз не мога да я приема, загубих вяра...

— Аз не — отвърнах със смях. — Вижте, има неща, които не мога да извърша... в този момент, макар че живея сама; не мога да купя цветя или бонбони за себе си. Струва ми се нередно и не бих изпитала никакво удоволствие.

Той ме погледна учудено:

— Наистина ли? Не можете ли да си купите цветя?

— Мога за някоя вечеря, за някой чай. Но лично за мен, просто заради удоволствието да ги гледам, не, не бих могла.

— Но не ги ли обичате?

— О, да, много... но мога и без тях.

Стори ми се, че в очите му се появи израз на ирония и тъга и аз заговорих за друго нещо. И тази част от разговора ни сигурно е направила впечатление на Филип, защото в червения бележник намирам следното:

„23 март 1919 година. — Вечерях у леля Кора и прекарах цялата вечер с госпожа дьо Шеверни, хубавата приятелка на Рене, върху един диван в китайския салон. Странно!... Тя никак не приличаше на Одил и все пак... Може би само защото беше с бяла рокля... Кротка, стеснителна... Трудно я разприказвах, после стана по-доверчива.

— Тази сутрин ми се случи нещо, което... как да ви кажа... което ме възмути. Една жена, която слабо познавам, не ми е дори интимна приятелка, знаете, ми телефонира и ми каза: «Да не ме изложите, Изабел, ще знаете, че днес съм обядвала у вас». Как може да се лъже така и да се търси съучастник? Намирам, че това е должно.

— Трябва да бъдем снизходителни. За много жени животът е тежък.

— Тежък е, защото такъв го искат. Мислят, че ако не се заобиколят с тайнственост, ще скучаят... Не е така. Животът не се състои от нищожни сплетни... Не е нужно

човек постоянно да търка своята чувствителност о чуждата... Не сте ли на това мнение?

Рене дойде, седна при нас и каза:

— Мога ли да прекъсна вашия флирт?

И понеже замълчахме и двамата, тя стана и се отдалечи, смеейки се. Приятелката ѝ постоя замислена и подзе:

— Все пак не намирате ли, че единствената любов, която заслужава да бъде изживяна, това е пълното доверие между две същества, чистият прозрачен кристал, през който може да се гледа, без да се открие никакво петно.

В този миг сигурно се сети, че ме е наскърбила, и се изчерви. Вярно е, че думите ѝ ме засегнаха малко. Тогавата ми каза няколко мили дума с много трогателна неловкост. После Рене пак дойде с доктор Морис дьо Фльори. Разговор върху секретите на ендокринните жлези. «Трябва да се дават — каза той. — Лекар, който не ги предписва, се проваля.» Забавни специализирани термини. Останах възхитен от осведомеността на Рене. При сбогуване красив поглед на приятелката ѝ.

Вярно е. Аз също си спомням фразата, която засегна Филип. И аз мислех за това вечерта, като се прибрах, и на другата сутрин написах няколко реда до Филип Марсена, за да се извиня за нетактичността си и да му изразя своята симпатия, тъй като покрай Рене от дълго време изпитвах приятелско чувство към него. Добавих, че ще ми бъде приятно — тъй като е сам, — ако някой ден ме посети. Той ми отговори следното:

„Вашето писмо госпожо, потвърди онова, което прочетох на лицето Ви. Вие притежавате онази деликатна доброта, която придава толкова чар на ума. Още от първия миг на познанството ни Вие ми заговорихте за моята скръб и моята самотност с толкова непринудена симпатия, тъй очевидно естествена, че аз веднага изпитах желанието да Ви се доверя. Приемам с благодарност предложеното

приятелство. Мъчно можете да си представите колко ценно ще ми бъде то.“

Поканих Филип и Рене на обяд на улица Ампер. После Филип ни покани и двете у дома си. Много харесах малкия апартамент, където ни посрещна. Спомням си най-вече две прекрасни картини на Сисле^[1] (пейзажи от Сена, нарисувани в лавандуловосин цвят), а на масата цветя в много нежни тонове. Разговорът течеше леко, забавен и същевременно сериозен. Стана ясно, че нашата малка компания с удоволствие ще се среща и друг път.

После Рене на свой ред ни покани, Филип и мен. Нея вечер той предложи да ни заведе на следващия ден на театър и така свикнахме да излизаме с него два-три пъти седмично. Забавно ми беше да гледам през време на тия редки разходки как Рене се старае да подчертае, че тя и Филип са семейство, а аз съм гостенка. Приемах това положение, но знаех, без да ми го е казал някога, че той предпочита да бъде сам с мен. Една вечер Рене беше неразположена и аз излязох сама с него. През време на вечерята той пръв ми заговори, и то много подробно, за брака си. Тогава разбрах, че разказаното от Рене за Одил беше вярно, но и неточно. Като слушах Рене, представях си една много хубава, но твърде опасна жена. Като слушах Филип, виждах едно малко, нежно момиченце, което беше се старало да бъде добро. Тази вечер Филип много ми хареса. Възхитих се, че е запазил толкова скъп спомен за жената, която беше му причинила страдания. За пръв път си помислих, че може би той е очакваният от мен герой.

Към края на април той предприе дълго пътешествие. Чувствувахе се доста зле, много кашляше и лекарите му препоръчаха топъл климат. Получих картичка от Рим.

„Cara signora^[2], пиша ви пред отворения прозорец: небето е синьо, без нито едно облаче. Колоните и триумфалните арки на Форумата се издигат над златистите пращни изпарения. Всичко е невероятно красиво.“

После картичка от Танжер:

„Първа спирка на приказно пътуване по едно гладко море, бисерно сиво и теменужено. Танжер ли? Прилича на Цариград, на Аниер и на Тулон. Мръсен и благороден като целия Ориент.“

После телеграма от Оран:

„Елате да обядвате у мен в четвъртък в един часа.
Почтителни поздрави Марсена“

Сутринта казах на Рене в лабораторията:

— Значи, ще обядваме в четвъртък у Филип?

— Как? Върнал ли се е? — учуди се тя.

Показах ѝ телеграмата: Лицето ѝ доби болезнено изражение, каквото не бях виждала у нея, но тя веднага се окопити:

— А, да... Е, добре, ще обядвате сами, защото мен не ме е поканил.

Почувствувах се много смутена. Узнах по-късно от самия Филип, че главната причина за пътешествието му била да тури край на близостта си с Рене. Семействата им ги смятали за сгодени и това много го ядосвало. Впрочем Рене излезе от живота му без никакво оплакване. Остана наша приятелка, макар че понякога огорчението ѝ се чувствуваше. От нея бях се научила да се възхищавам на Филип. Тя започна да посреща с тъга, понякога примесена със злорадство, всичко, което би могло да намали обаянието му. Филип казваше: „Човешко е“, но аз не бях толкова снизходителна.

---

[1] Алфред Сисле — френски художник импресионист от 10 в. — Б.пр. ↑

[2] Мила госпожо (итал.). — Б.пр. ↑

IV

През цялото лято Филип и аз прекарахме много време заедно. Той се занимаваше със сделките си, но имаше всеки ден по няколко свободни часа, а в Гандюма ходеше веднъж в месеца. Почти всяка сутрин ми телефонираше и при хубаво време след обяд организирахме разходка, а след това отивахме на вечеря или театър. Филип беше превъзходен приятел за една жена. Той сякаш дебнеше желанията ми, за да ги задоволи незабавно. Получавах цветя, някой път книга, за която бяхме говорили, предмети, на които се беше любувал при някоя от нашите разходки. Казах, на които той беше се любувал. Защото неговият вкус твърде много се различаваше от моя, а той следваше своя вкус. Тук имаше някаква тайна, в която напразно се мъчех да проникна. Когато бивахме заедно в ресторант, той правеше преценки за роклите на влизащите жени, за оттенъците в тяхната елегантност, за това какъв характер се крие зад всичко това. Забелязах с известно безпокойство, че неговите впечатления бяха почти винаги противни на моите. С присъщата си методичност търсех правила, за „да мисля като Филип“, „да се изразя като Филип“, но не намирах. Правех опити, запитвах го:

— Но това е красиво, нали?

— Какво? — отговаряше той с отвращение. — Тази бледорозова рокля? О, не, дума да не става!

Допусках, че има право, но не разбирах защо.

Когато се отнасяше до книги или до театър, беше горе-долу същото. Още при първите ни разговор забелязах, че е неприятно изненадан, загдето смятам Батай^[1] за голям драматичен автор и Ростан за голям поет. „Е да, казваше той, «Сирано»^[2] ме забавляваше и дори ми харесваше, когато бях младеж, и всъщност много добре е написан, но не е велико произведение.“ Смятах, че е несправедливо, но не смеех да защитавам мнението си, защото се боях да не го раздражня. Книгите, които ми даваше да чета (Стендал, Пруст, Мериме), в началото ме отегчаваха. Но бързо ги обикнах, понеже разбрах защо ги харесва. Нищо по-лесно от това да опознаеш вкуса на Филип. Беше от

ония читатели, дето търсят в книгите само себе си. Покриваше книгите си с бележки по полето, които мъчно разчитах, но ми помагаха да следя мисълта му наред с тази на автора. Страстно ме интересуваше всичко, което разкриваше характера му.

Най-много се учудвах, че си дава много труд да ме образова и забавлява. Безспорно имах много недостатъци, но не бях суетна. Смятах се за глупава и не особено хубава. Непрекъснато се питах какво намира в мен. Явно обичаше да ме вижда и се стараше да ми хареса, но не защото аз кокетирах с него. В началото зачитах правата на Рене и не можех дори да си представя някаква близост с него. Значи, той беше се спрял на мен. Защо? Имах приятното, но и тревожно чувство, че ми прикачва, като дреха на закачалка, друго, по-хубаво и по-богато душевно съдържание. В цитираната вече от мене бележка той пише: „Тя съвсем не прилича на Одил и все пак... Може би само защото носеше бяла рокля...“. Сигурно по нищо не приличам на Одил, но има бегли и тайнствени впечатления, чието влияние върху живота ни не е от най-незначителните.

Погрешно е да се мисли, че любовта е сляпа: тя само е безразлична към недостатъците и слабостите, макар и да ги вижда, защото вярва, че е намерила в едно същество най-важното за себе си, което често пъти е неизразимо. В дъното на душата си Филип знаеше, без може би да си го признава, че съм жена кротка, стеснителна и не особено забележителна, но имаше нужда от присъствието ми. Очакваше от мен готовност да зарежа всичко и да тръгна с него. Не му бях нито жена, нито любовница, а искаше да му бъде напълно вярна. Няколко пъти излизах с други приятели, бях свикнала с тях още от войната и му го казах. Видях го толкова нещастен, че се отказах от тези излизания. Сега той ми телефонираше всяка сутрин в девет часа. Ако се случеше да съм излязла вече, за да отида в института „Пастьор“ (било защото не бе могъл да получи връзка, било защото бе отишъл по-късно в кантората си), вечерта биваше тъй разстроен, че накрая реших да напусна лабораторията, за да бъде сигурен, че щом ме потърси, ще ме намери. Така малко по малко Филип завладяваше живота ми.

Той свикна да идва следобед у дома на улица Ампер. При хубаво време излизахме заедно. Познавах много добре Париж и обичах да му показвам стари богатски домове, черкви, музеи. Забавляваше се с

точните ми познания. „Та вие знаете рождените дати на всички френски крале и телефонните номера на всички големи писатели“ — смееше се той. Но разходките му правеха удоволствие. Сега вече знаех какво му харесва: цвете върху фона на някоя дълга сива стена, ъгълче от Сена, гледане от някой прозорец на остров Сен-Луи, градинка, скрита зад някоя черква. Често пъти излизах сутрин, за да проуча местата и да мога следобед да му покажа хубави гледки. Понякога ходехме и на концерт. В музиката вкусовете ни почти се покриваха. Това ме учуди, защото моите музикални предпочитания съвсем не бяха се оформили при възпитанието ми, а от силните ми чувства.

Така водехме задушевен живот и в известно отношение близък до съпружеския, но Филип никога не беше ми казал, че ме обича, напротив, често повтаряше, че не е влюбен в мен и че това е много хубаво за нашето приятелство. Една сутрин се срещнахме случайно в Булонския лес, където и двамата бяхме излезли на разходка, и той ми каза:

— Толкова ми е приятно да ви виждам, сякаш се връщам в юношеските си години. На шестнадесет години по същия начин търсах из улиците на Лимож седна млада жена на име Дениз Обри.

— Обичахте ли я?

— Да, но ѝ се наситих, както и вие бихте ми се наситили, ако сам не слагах мярка на щастието си.

— Но защо? — попитах. — Не вярвате ли в споделената любов?

— Дори споделената любов е ужасна. Веднъж една жена ми каза нещо много вярно: „Любов, която върви добре, сиреч криво-ляво, е нещо мъчително, но любов, която не върви, е истински ад“. Напълно правилно!

Не отговорих. Бях решила да се оставя да ме води и да постъпи, както желае. Няколко дни по-късно отидохме на опера да чуем моя любим „Зигфрид“, За мен представляваше голямо удоволствие да слушам тая опера, седнала до нея, който беше станал моят герой. През време на „Горското шумолене“^[3] неволно сложих ръката си върху ръката на Филип. Той се обърна и ме погледна с въпросително и щастливо изражение. На връщане в колата хвана ръката ми, целуна я и я задържа. На вратата ми каза: „Лека нощ, скъпа“. Отговорих весело, с леко вълнение: „Лека нощ, скъпи приятелю“. На сутринта получих по човек писмо, писано през нощта. „Изабел, това неповторимо, сериозно

чувство не е само приятелско...“ Описваше ми някои периоди от романтичното си детство, говореше ми за жената, която наричал „Кралицата“, после „Амазонката“ и която винаги владеела съзнанието му.

„Винаги ме е въодушевявал все един и същи тип жена — крехка, нещастна, суетна и все пак умна. Например властността на Рене не би ми допаднала. Но още в първия миг, като видях Одил, почувствувах, че това е жената, която винаги съм очаквал. Какво да ви кажа? У вас има малко от онази тайнствена същност, която за мен е най-ценното в живота и без която бих умрял. Любов? Приятелство? Има ли значение думата? Това е дълбоко и нежно чувство, велика надежда, безгранично блаженство. Скъпа моя, жадувам за устните ви, за вашия тил, където пръстите ми да гаят малката твърда четка на подстриганите ви коси.

Филип“

Вечерта излязох с него. Бяхме се уговорили да се срещнем в зала Гаво, за да отидем да послушаме руска музика. Като го видях, казах усмихната: „Добър вечер, получих вашето писмо“. Той придоби студен израз, измърмори: „Ах, да“ и заговори за друго. Но на връщане в колата аз му дадох устните си и тила, за който отдавна бе жадувал.

Следващата неделя отидохме в гората на Фонтенебло. „Вие сте голяма почитателка на Вагнер и ще ми бъде приятно да ви покажа едно място близо до Барбизон, което ми напомня наистина планината Валхала. Скалисти блокове, натрупани под издигащите се към небето борове. Хаотично, гигантско и същевременно много добре подредено, напълно както в «Залезът на боговете». Зная, че не обичате пейзажите, но този ще ви хареса, защото е малко театрален.“

Бях облякла чисто бяла рокля, за да бъда като валкирия. Филип ми направи комплимент за нея. Въпреки старанието ми рядко се случваше да хареса облеклото ми. Почти винаги го оглеждаше критично и не казваше нищо. Този ден видях, че ме гледа с удоволствие. Гората ми се стори хубава, както беше я описал. Сред огромните, обрасли с мъхове скали лъкатушеше пътека. На няколко

пъти Филип ме улавя за ръка и ме прихваща през кръста, за да ми помогне да прескоча по камъните. Изтегнахме се на тревата и аз облегнах глава на неговото рамо. Боровете наоколо ни ограждаха като дълбок мрачен кладенец, чиито стени затваряха синьото небе.

---

[1] Анри Батай — драматичен автор от края на 19 и началото на 20 в. Писал е „Сватбен марш“, „Голата жена“ и др. — Б.пр. ↑

[2] „Сирано дьо Бержерак“ от Едмон Ростан. — Б.пр. ↑

[3] Прочут симфоничен пасаж от операта. — Б.пр. ↑

V

Питах се дали Филип смяташе да ме вземе за жена, или да ме направи своя любовница. Но дори тази неизвестност ми беше приятна. Филип щеше да бъде пълен господар на моята съдба; решението трябваше да изхожда от него и аз го чаках, изпълнена с доверие. Понякога изпод думите му прозираше някакво по-точно указание, например веднъж каза: „Ще трябва да ви покажа Брюж, чудесно място... пък и още не сме направили с вас никакво пътуване“. Мисълта да замина с него ме възхити, нежно му се усмихнах, но през следващите дни вече не стана дума за това пътешествие.

Месец юли беше зноен. Всичките наши приятели се разпръснаха, заминаха на почивка. Не ми се искаше да напусна Париж, това значеше да се отдалеча от Филип. Една вечер той ме заведе да вечеряме в Сен-Жермен. Останахме дълго на терасата. Под краката ни лежеше Париж, черен океан, в който се отразяваха блещукащите звезди на небосвода. Двойки се кикотеха в тъмнината, а из габъровите храсти се носеха песни. Съвсем близо до нас в тревата едно щурче ни приспиваше. На връщане в колата Филип заговори за семейството си и няколко пъти повтори: „Когато дойдете в Гандюма... Когато опознаете добре майка ми...“. Думата женитба обаче не бе произнесена.

На другия ден той замина за Гандюма, остана там петнадесет дни и през всичкото време ми пишеше. Преди да се върне, ми изпрати дългия разказ за живота си с Одил, за който вече споменах. Той ме заинтригува и изненада. Открих един неспокоен и ревнив Филип, какъвто никога не бях си представяла, но също така и един циничен Филип по време на някои кризи. Разбрах, че е искал да се обрисова пред мен такъв, какъвто си е, за да предотврати всяка неприятна изненада. Но този портрет не ме изплаши. Какво от това, че е ревнив? Нямах намерение да му изневерявам. Какво значение има, че се забавлява понякога с млади жени? Бях готова да приема всичко.

Всичко в държанието и в думите му сега оставяше впечатление, че е решил да се ожени за мене. Бях щастлива и все пак леко безпокойство нарушаваше щастието ми: долавях от време на време

един лек оттенък на досада у него, когато говорех или вършех нещо, и ми се струваше, че тази досада става все по-силна и се проявява все по-често. Неведнъж през някоя вечер, започнала с пълна еднаквост на мислите, забелязвах, че след някоя моя дума той изведнъж се затваряше в себе си и ставаше тъжно замислен. Аз също замълчавах и се мъчех да си припомня какво съм казала. Всички мои думи ми изглеждаха безобидни. Мъчех се да открия какво го е засегнало, но не успях. Реакциите на Филип ми се струваха необясними, непредвидими.

— Знаете ли какво трябва да направите, Филип? Кажете ми всичко, което не ви харесва у мен. Зная, че има някои неща... Или се лъжа?

— Не — отговори той, — но те са твърде дребни неща.

— Искам да ги зная, да ги поправя.

— Добре — рече той, — следващия път, като замина, ще ви ги пиша.

В края на месеца пак замина за два дни в Гандюма. Тогава получих от него следното писмо:

Гандюма до Шардъой

(Горна Виена)

Какво харесвам у вас:	Какво не харесвам у вас:
вас.	нищо.

Да, в известен смисъл това е така и все пак не съвсем. Може би ще бъде по-правилно да поставя едни и същи черти в двете колони, защото има подробности, които обичам като част от вас, но не бих ги обичал у друга. Да се опитам пак!

Какво харесвам у вас:	Какво не харесвам у вас:
Черните ви очи, дългите ви клепки, линията на врата и раменете, тялото ви.	Малко несръчната скованост на движенията ви. Вида ви на малко момиче, уловено в грешка.

<p>Най-вече една смесица от смелост и слабост, дързост и свенливост, въздържаност и пламенност. Във вас има нещо героично, добре прикрито зад липсата на воля в дреболиите, но все пак съществуващо.</p>	<p>Преди всичко отказа ви да виждате и да приемате живота такъв, какъвто е, някакъв идеализъм, заимствуван от англосаксонско списание; някаква дразнеща сантименталност... Строгостта ви към недостатъците на другите.</p>
<p>Държанието ви на младо момиче.</p>	<p>Държанието ви на стара дама.</p>
<p>Спортните ви рокли.</p>	
<p>Вашата добросъвестна душица, простотата ви, прецизността ви. Вашите добре поддържани книги и бележници.</p>	<p>Роклята ви с жълтата туника; украсата по шапките ви (синьото перо); роклята ви от бежова дантела; всичко, което е претрупано, което разваля линията.</p>
	<p>Пестеливостта ви; домакинското ви сантиментално благоразумие. Неспособността ви да лудувате. Липсата ви на гордост.</p>

Бих могъл да прибавя още много в лявата колона. А всичко, което поставям в дясната, е неточно. Или поне би трябвало да прибавя:

Това, което ми харесва у вас:

Всичко, което не харесвам у вас.

Защото всичко това е част от вас и аз не бих желал да ви променям в някои съвсем дребни неща, които са

наслоени върху истинското ви аз. Ето например... но трябва да пороботя. Издателство „Ашет“ иска да му се доставя специална хартия за някакво ново издание, а един майстор току-що влезе, за да ми предложи новата си „смес“. Колко ми е неприятно да прекъсна писмото до вас! Още една точка в таблицата.

Какво харесвам у вас:

Продължителната и сладна мечтателност, в която изпадам, когато мисля за вас.
--

Шамфор^[1] разказва следното: една дама каза на рицаря Б... „Това, което обичам у вас...

— Ах, госпожо — прекъснал я той, — ако знаете какво е то, аз съм загубен...“

Това, което обичам у вас Изабел...

Филип

Писмото му ме накара и мен много да мечтая. Припомних си критичните погледи на Филип. Отдавна бях забелязала, че той отдава особено значение не само на най-незначителните мои думи, но и на роклите ми, на шапките, на всяка подробност от облеклото ми. Това ме наскърбяваше, засрамваше ме. С изненада откривах сега у себе си маминия начин на мислене, инстинктивното ѝ презрение към разкоша. Учудих се, че Филип, моят герой, си създава такъв вид грижи. Разбирах, че е различен от мен, но намирах недостойно за него да мисли дълго време за такива неща. Какъвто и да беше, обаче аз исках да му се харесам. Старала се бях да стана такава, каквато ме желаше. Не бях съвсем успяла и най-много ме тревожеше това, че не разбирах какво точно иска. Пестеливостта ми, неспособността ми да правя лудории... Да, вярно беше. Знаех, че съм много отмерена и разумна. „Колко е чудно това — си казвах аз, — през цялото си детство съм била малко романтично момиче, бунтуващо се срещу суровостта и благоразумието на своята среда, а сега Филип, като ме гледа отстрани, открива у мен наследствени черти, каквито съм си въобразявала, че нямам.“ Четях, препрочитах и без да искам, се защитавах: „Вида ви на

малко момиче, уловено в грешка...“. Но как да нямам вид на смъмрено дете, Филип, когато съм възпитавана със строгост, каквато мъчно бихте могли да си представите? Не можех да изляза от къщи, без да ме придружава госпожица Шовиер или майка ми... Вашата Одил, Филип, е прекарала детството си при равнодушни родители, които са я оставяли свободна... От това вие сте страдали силно... Досадната ми сантименталност ли?... То е, защото съм била ограждана с много малко сантименталност... Търся в любовта мек, гальовен климат, който семейството не ми е дало... Скромността ми, липсата на гордост?... Как да съм самоуверена, когато през цялото ми детство са ми казвали, че съм несъвършена, посредствена!...

Когато Филип се върна, опитах се да му повтора тая страстна своя защита, но той се усмихна и се показва толкова мил, че веднага забравих писмото му. Датата на сватбата ни бе определена и аз станех напълно щастлива.

Родителите ми се завърнаха, за да присъствуват на церемонията. Филип им се понрави. От своя страна той хареса въздържаната ирония на баща ми и ми каза, че в строгата суровост на майка ми има някаква поезия, присъща на семейство Марсена. Моите близки останаха учудени, че не предприехме сватбено пътешествие. На мен много ми се искаше. Да видя с Филип Италия или Гърция, би било голяма радост за мен, но почувствувах, че той не желае, затова не настоях. Разбрах състоянието му, обаче моите родители държаха да се спазва „протоколът на щастието“ и в деня на сватбата мама ми предсказа опасно бъдеще за нашия брак. „Не оставяй у съпруга си впечатление, че го обичаш прекалено — каза ми тя, — иначе си загубена.“ Аз бях вече станала независима и ѝ отговорих малко сухо: „Ще бдя сама над щастието си“.

---

[1] Никола-Себастиен Рош дьо Шамфор (1741–1794) — Френски моралист, преследван през периода на Терора във Френската революция. Самоубил се. Неговите «Максими» са хапливи и остроумни. — Б.пр. ↑

VI

Първите три месеца от съвместния ни живот остават за мен най-хубавият ми спомен. Пълно удоволствие от живота с Филип, постепенно откриване на любовта, хармония на телата, изтънчеността на неговата доброта, на неговата ласкавост. Как всичко ми се струваше прекрасно и лесно с теб, Филип! Искаше ми се да прогоня от паметта ти всички тежки спомени, да ти дам само радости, да седна в краката ти, да целувам ръцете ти. Чувствувах се толкова млада! Потиснатото ми детство, суровите военни години, прекарани в труд, мъчнотиите, с които съм се справяла като сама жена, всичко забравих. Животът беше прекрасен.

Тези първи три месеца прекарахме в Гандюма, който много ми хареса. Отдавна желяех да видя къщата, парка, където Филип беше израснал. Представях си го като дете, като малко момче и изпитвах някаква особена нежност, едновременно сладна и майчинска. Свекърва ми ми показва снимки, училищни тетрадки, запазени къдрици. Тя беше разумна и интелигентна жена. Имахме с нея много общи вкусове и изпитвахме същия тревожен страх пред този Филип, който не приличаше вече напълно на някогашното момче.

Намираше, че Одил е оказала върху него голямо влияние, и то не твърде добро.

— Никога преди женитбата му нямаше да видите Филип тревожен или нервен. Имаше твърд и уравновесен характер. Интересуваше се много от книгите, от работата си и приличаше на баща си, който беше преди всичко роб на дълга. Под влияние на жена си Филип стана много по... мъчен. О, това е само повърхностно, характерът му си остана същият, но няма да ми е чудно, ако в началото срещнете известни затруднения.

Разпитвах я за Одил. Не можеше да й прости, загдето беше направила Филип нещастен.

— Но, майко — казах аз, — той я е обожавал, още я обича; значи, все пак му е донесла нещо...

— Вярвам — отвърна тя, — че с вас ще бъде много по-щастлив и съм ви признателна, малка моя Изабел.

Имахме няколко разговора, които биха били любопитни за някой страничен наблюдател, тъй като не друг, а аз защитавах пред нея Одил, създадена като мит от Филип и внушен ми от него.

— Вие ме учудвате — казваше свекърва ми. — Вярно — искате да я познавате по-добре от мен, а никога не сте говорили с нея. Не, уверявам ви. Към нея, горкичката, изпитвам само състрадание, но все пак трябва да ви кажа истината. Аз ви я описвам такава, каквато беше.

Времето летеше извънредно бързо, както в приказките. Струваше ми се, че животът ми е започнал от деня на женитбата ми. Сутрин, преди да тръгне за завода, Филип ми избираше книги за четене. Някои от тях, най-вече философските, оставаха за мен доста неразбираеми, но тези, в които се говореше за любов, четях с удоволствие. Преписвах в една малка тетрадка изреченията, отбелязани с молив в полето от Филип.

Към единадесет часа излизах в парка. Обичах много да придружавам свекърва си в квартала градина, който тя беше построила в памет на съпруга си по склоновете над долината на Лу. Чисти, хигиенични къщи, удобни и добре обзаведени, макар че Филип ги намираще грозни. Госпожа Марсена беше създавала в центъра на това селище цял ансамбъл от обществени сгради, много интересни. Показа ми домакинското училище, болницата, детския дом. Аз ѝ помагах. Използувах опита си от военните години. Впрочем винаги съм имала усет за организация и ред.

Приятно ми беше също да ходя с Филип в завода. За няколко дни навлязох в работата му и това ми правеше удоволствие. Обичах да сядам срещу него в кабинета му, препълнен с купища хартия от всякакъв цвят, да чета писма от администратори на вестници, издатели, да изслушвам работници. Понякога, след излизането на всички служители, седях на коленете на Филип и той ме целуваше, поглеждайки неспокойно към вратата. Виждах с радост, че има почти постоянна нужда от тялото ми; щом се доближех до него, веднага ме улавяше през раменете или през кръста. Най-завършеното същество у него беше любовникът; аз също откривах у себе си неподозирана досега чувственост, която придаваше на целия ми живот чудни краски.

Приятно ми беше в този малко див Лимузен, защото го чувствах просмукан с Филип. Избягах само обсерваторията в парка, където знаех, че е идвал с Дениз Обри, после с Одил. Завладяваше ме някаква странна, закъсняла ревност. Понякога исках да зная, разпитвах Филип с ожесточена настойчивост за Одил, но тези пристъпи на лошо настроение бяха краткотрайни. Безпокоеше ме единствено това, че Филип не изглеждаше така напълно щастлив, както бях аз. Обичаше ме, не се съмнявах в това, но у него не се забелязваше, както у мен, едно благодарно възхищение пред новия му живот.

— Филип — казвах му понякога, — иска ми се да крещя от щастие.

— Колко сте млада, боже мой! — отговаряше той.

VII

В началото на ноември се завърнахме в Париж. Казах на Филип, че бих желала да запазя апартамента си в къщата на родителите ми.

— Намирам голяма изгода: не плащам наем, апартаментът е мебелиран, достатъчно просторен и за двама ни, а родителите ми няма да ни безпокоят, защото прекарват в Париж само няколко седмици през годината. Ако по-късно се върнат във Франция и се настанят на улица Ампер, тогава ще потърсим нещо друго. Филип отказа:

— Понякога сте много чудна, Изабел. Аз не бих могъл да живея в тази къща; тя е грозна, лошо украсена; по таваните и стените има невъзможни торти от гипс. Родителите ви няма да позволят да я преустроим. Не, уверявам ви, ще бъде голяма грешка... Няма да ми бъде приятно да живея там...

— Дори и с мен, Филип?... Не намирате ли, че важното в живота са хората, а не декорът?

— Да, естествено, винаги може да се твърди това и да изглежда правдиво и вярно... Но ако продължавате да проявявате сладникава сантименталност, ние сме загубени... Като ми казвате: „Дори с мен“, аз съм длъжен да ви отговоря: „Съвсем не, скъпа“, само че няма да съм искрен. Зная, че в тази къща ще се чувствавам зле.

Отстъпих, но поисках да пренеса в новия апартамент мебелите си, дадени от родителите ми.

— Бедна моя Изабел — каза Филип, — кои от мебелите ви да запазим?... Може би няколко бели стола от банята, една кухненска маса и няколко шкафчета за бельо. Всичко останало е ужасно.

Бях отчаяна. Знаех, че всички тези мебели не са красиви, но бях свикнала с тях и ми харесваха. Нещо повече, чувствавах се добре сред тях и главното намирах, че е лудост да се купуват нови. Знаех, че като се върне, майка ми строго ще ме упрекне и че в дъното на душата си ще й дам право.

— Какво искате да направим тогава с тези мебели, Филип?

— Ще ги продадем, мила.

— Знаете, че ще се продадат на безценица. Когато искаш да се отървеш от някоя вещ, всеки ти казва, че не струва нищо.

— Вярно, но те наистина нямат никаква стойност. Например тая трапезария във фалшив стил Анри II... Удивлявам се, Изабел, че сте се привързали към тия ужасии, които дори не сте избрали сама.

— Да, може би не съм права, Филип. Постъпете, както намерите за добре.

Такива дребни сцени започнаха да се повтарят толкова често по повод на най-незначителни вещи, че накрая сама започнах да се смея, но в червения бележник на Филип намирам следното:

„Боже мой, зная, че всичко това няма никакво значение. Изабел е толкова съвършена в друго отношение — себеотрицанието ѝ... желанието ѝ да ощастливи всички около себе си. Тя промени живота на майка ми в Гандюма. Може би тъкмо защото няма много добър вкус, изглежда постоянно загрижена да отгатне моя и да го задоволи. Не мога да изкажа пред нея никакво желание; още същата вечер пристига с пакет, съдържащ желаниа предмет. Глези ме, както се глези дете, както аз глезех Одил. Но чувствавам с тъга, с ужас, че толкова много любвеобилност по-скоро ме отблъсква от нея. Упреквам се, боря се, но не мога да сторя нищо. Нуждая се... от какво? Какво стана? Стана това, струва ми се, което винаги става с мен. Искях да въплътя в Изабел моята Амазонка, моята Кралица, а в известен смисъл и Одил, която сега се слива в спомените ми с Амазонката. Изабел обаче не е от този тип жени. Определих ѝ роля, която не може да играе. Лошото е, че го зная, опитвам се да я обичам такава, каквата е, разбирам, че е достойна да бъде обичана, и страдам.

Но, защо, мили боже, защо? Притежавам това тъй рядко щастие — голямата любов. Цял живот копнях за «романтичното», желяех щастлива любов — постигнах я и не съм доволен. Обичам Изабел, обаче изпитвам в нейно присъствие нежна, но непреодолима скука. Сега разбирам колко много съм дотягал на времето си на Одил. В тая

скука няма нищо обидно за Изабел, както нямаше обидно и за мен, тъй като тя не се поражда от несъвършенството на лицето, което ни обича, а чисто и просто, защото самото то, задоволено от едно присъствие, не търси и няма причина да търси да запълва живота и да обогатява всяка минута... Снощи прекарахме с Изабел цялата вечер в библиотеката. На мен не ми се четеше, имах желание да изляза, да видя нови лица, да действам. А Изабел щастлива вдигаше от време на време очи от книгата и ми се усмихваше.“

О, Филип, мълчаливи Филип, защо не си ми казал? Знаех вече това, което ти скришом си отбелязваше. Не, нямаше да ме наскърбиш, ако ми беше казал тези неща; напротив, може би щеше да ме излекуваш. Може би, ако бяхме си казали всичко, щяхме да се свържем. Знаех, че е неблагоприятно да ти повтарям: „Всяка минута е скъпа... Да се кача с вас в колата, да потърся погледа ви на масата, да чувам как хлопват вратата...“. Вярно е, че тогава имах само една натрапчива идея — да бъда сама с тебе. Стигаше ми да те гледам, да те слушам. Нямах никакво желание да виждам нови лица, но ако знаех, че ти имаш толкова силно желание за това, щях може би да стана друга.

VIII

Филип пожела да ме запознае с приятелите си. Изненадах се, като видях колко са много. Не зная защо бях си въобразявала, бях се надявала за един по-затворен, по-откъснат живот. Всяка събота той отиваше навечер у госпожа дьо Гианж, която, изглежда, беше голямата му довереница. Нейната сестра Антоан Кене, също му беше близка. Салонът на Тианж беше приятен, но малко ме плашеше. Без да искам, се залепвах за Филип. Виждах, че малко се дразни, загдето ме намира все в същата група, където беше и той, но не можех да не го следвам.

Жените ме приеха много дружелюбно, но аз не чувствавах желание да се сприятеля с тях. Те притежаваха непринуденост и самоувереност, които ме учудваха и смуцаваха. Особено се изненадах, като видях колко са близки с Филип. Между него и тях имаше другарство, каквото не бях виждала в моето семейство. Филип излизаше с Франсоаз Кене, когато тя беше сама в Париж, или с Ивон Прево, съпруга на морски офицер, или с една млада жена, Терез дьо Сен-Каст, която пишеше стихове и ми беше несимпатична. Тези разходки изглеждаха съвсем невинни. Филип водеше приятелките си на художествени изложби, понякога вечер на кино, в неделя подир обяд на концерт. В началото винаги ме канеше да ги придружа и аз отивах понякога, но не ми беше приятно. През тези дни той проявяваше оживена веселост, както някога с мен. Като гледах колко е доволен, ставаше ми мъчно. Особено страдах, че се интересува от толкова много жени. Струваше ми се, че по-лесно бих понесла една-единствена неудържима страст. Това би било ужасно и много по-опасно за моя брак, но поне в злото щеше да има величие, както в любовта ми. Мъчително беше да гледам как моят герой отдава толкова значение на същества, приятни може би, но според мен доста посредствени. Един ден се осмелих да му кажа:

— Филип, мили, бих искала да ви разбера. Какво удоволствие намирате да се срещате с малката Ивон Прево? Тя не ви е любовница,

както ми казвате, и аз ви вярвам, на тогава какво представлява за вас? Намирате ли я умна? Мен ме отегчава повече от всичко друго.

— Ивон ли? О, не, тя не е скучна, стига да я накараш да говори за това, което знае. Тя е дъщеря и съпруга на моряци и отлично познава корабите, морето. Миналата пролет прекарах няколко дни с нея и съпруга ѝ в Южна Франция. Плувахме, карахме платноходка; беше много забавно... После тя е весела, добре сложена и много приятна за гледане. Какво искате повече?

— За вас ли? Много повече... Разберете, мили, че аз ви смятам достоен за най-забележителните жени, а ви виждам свързан с незначителни същества, красиви, но банални.

— Колко сте несправедлива и строга! Елен и Франсоаз например са забележителни жени. Освен това те са стари мои приятелки. Преди войната, когато бях болен, Елен се държа възхитително. Дойде да се грижи за мен, може би тя ме спаси... Вие сте чудна, Изабел! Какво искате? Да се скарам с целия свят, за да остана само с вас ли? Та още на втория ден ще ми доскучае... и на вас също.

— О, не, на мен не. Аз съм готова да се затворя с вас до края на живота си в затвор. Само че вие няма да издържите.

— Но вие също, бедна моя Изабел! Желаете го, защото го нямате. Ако ви накарам да водите такъв живот, щяхте да се ужасите.

— Опитайте, мили, ще видите. Слушайте, Коледа приближава; да заминем някъде сами, толкова бих се радвала. Знаете, че не сме правили сватбено пътешествие.

— На драго сърце. Къде искате да отидем?

— О, все ми е едно, където и да е, само да съм с вас.

Уговорихме се да прекараме няколко дни в планината и аз веднага писах в Сен-Мориц, за да запазя стаи.

Мисълта за това пътуване беше достатъчна, за да ме направи много щастлива, но Филип беше мрачен.

„Обзема ме чувство на тъжна ирония, отбелязва той, като виждам, че добрите взаимоотношения между двама души се наблюдават много рядко. В тази комедия, наречена любов, ние играем последователно ролята на повече или по-малко обичания. Репликите излизат от различни уста,

но са едни и същи. Сега аз съм този, който е принуден да обяснява подробно какво е правил всеки час от един дълъг ден, прекаран във от къщи. Изабел се мъчи да не ревнува, но аз познавам достатъчно добре болестта, за да не се съмнявам в диагнозата. Бедната Изабел! Съжалявам я, но не мога да ѝ помогна. Като зная колко съм невинен в действителност, как минутите ми, които ѝ се струват тайнствени, са били изпълнени с работа, не мога да не мисля за Одил. Какво не бих дал някога, за да можеше Одил да придава такова голямо значение на моите действия! Но уви! Дали не съм желал това именно защото тя никак не се интересуваше от тях?

Колкото повече живея с Изабел, толкова повече откривам колко различни са вкусовете ни. Случва се вечер да ѝ предложи да излезем, да посетим новооткрит ресторант, да отидем на кино, в мюзикхол. Тя скланя с такава неохота, че на мен предварително ми се отщява.

— Ако не ви се ходи, да не излизаме. Да останем вкъщи.

— Щом ви е все едно — отговаря тя с облекчение, — да, предпочитам да си стоя у дома.

Когато излизаме с приятели, липсата на настроение у жена ми ме смразява; струва ми се, че аз съм виновен за това.

— Чудно нещо — казвам ѝ аз, — сякаш сте неспособна да се забавлявате дори един час.

— Намирам всичко това за глупаво — отвръща тя. — Имам впечатление, че си губя времето, когато мога да прочета вкъщи хубава книга или да свърша някоя изостанала домакинска работа. Но ако на вас ви прави удоволствие, готова съм веднага да излезем.

— Не — казвам с малко кисела усмивка, — не ми се иска вече.“

Няколко месеца по-късно е написал следното:

„Лятна вечер. Успях, един господ знае как, да завлека Изабел на панаира в Ньойи. Около нас латерните на въртележките свирят негърски мелодии, чуват се гърмежите от стрелбищата, тракането на лотарийното колело; във въздуха се носи миризма на топли вафли. Гъстата тълпа бавно ни влачи. Кой знае защо, чувствавам се щастлив; обичам този шум, тази блъсканица. Струва ми се, че в това има някаква тъмна, могъща поезия. Мисля си: «Тези хора са тласкани бързо към смъртта, а прекарват част от своите кратки мигове да надянат пръстен върху гърлото на едно шише или с удар на дървен чук да накарат да изскочи малкият негър. И всъщност те сигурно имат право. Пред небитието, което ни очаква, нито Наполеон, нито Ришельо са използвали по-добре живота си, отколкото тази малка женица или ей онзи войник».

Бях забравил Изабел, която ме бе хванала под ръка. Изведнъж тя каза:

— Да се връщаме, мили, това ужасно ме изморява.

Повиках такси и докато си пробивахме с мъка път през недружелюбната тълпа, мислех си: «Колко весела и приятна би била една такава вечер с Одил! Щеше да сияе както в най-щастливите си дни, щеше да играе на всички лотарии и да се радва, като спечели някое корабче от стъкло. Бедната Одил, толкова много обичаше живота и толкова малко вкуси от него, а хора, създадени за смъртта, като Изабел и мен, продължават въпреки желанието си своето монотонно съществуване».

Изглежда, че Изабел отгатна мислите ми и ме улови за ръката.

— Болна ли сте? — Казах. — Иначе толкова рядко се изморявате!

— О, не — отвърна тя, — но панаирът така ме отегчава, че бързо се чувствавам изморена.

— Отегчава ли ви? Колко жалко, а аз много обичам тия неща.

И внезапно, сигурно защото в момента латерната в един манеж до нас свиреше една мелодия от преди

войната, в паметта ми зазвучаха думи, които някога Одил ми беше казала на същия този панаир. Тогава тя ме упрекна, че скучая. Толкова ли съм се променил? Както една къща, построена и обзаведена от едни, но купена после от други, запазва дъха, дори атмосферата на първите си собственици, така и аз, напълно просмукан от Одил, проявявах сега едно съзнание, което не беше съвсем моето. Моят истински вкус, неспокойния дух на моя род Марсена, сега, намирах всичко това повече в Изабел, и най-страшното беше, че тази вечер аз порицавах именно строгостта и нежеланието за развлечение, които съставляваха част от моя характер и които една друга жена бе изтрила от съзнанието ми.“

IX

Наближаваше денят на заминаването ни за планината. През последната седмица Филип срещна у Елен дьо Тианж една съпругеска двойка, с която беше се запознал в Мароко — семейство Вилие. Търся дума, за да охарактеризирам госпожа Вилие, но не я намирам. Горда жена, без съмнение; но и победоносна, да, по-скоро победоносна. Под водопад от руси коси един чист и добре очертан профил. Напомняше красиво, породисто животно. Дойде при нас веднага щом влязохме в салона.

— Господин Марсена и аз — обърна се веднага тя към мен — направихме хубава екскурзия в Атлас^[1]... Спомняте ли си за Саид, Марсена? Саид — обясни тя на мен — беше нашият водач, малък арабин с блестящи очи.

— Той беше поет — добави Филип. — Когато го вземахме в колата при нас, възпяваше бързината на автомобила и красотата на госпожа Вилие.

— Няма ли да заведете тази година жена си в Мароко?

— Не — отговори той, — ще направим само едно малко пътуване в планината. Вас не ви ли съблазнява това?

— Сериозно ли говорите? Защото, представете си, и ние с моя мъж искахме да прекараме Коледа и Нова година сред снеговете. Вие къде отивате?

— В Сен-Мориц — каза Филип.

Побеснях. Правех му знаци, но той не ги забелязваше. Накрая станах и казах:

— Ще трябва да си тръгваме, Филип.

— Ние ли? Защо?

— Определила съм среща с управителя вкъщи.

— Днес, събота?

— Да, помислих, че ще ви бъде по-удобно.

Той ме погледна учудено, но нищо не отговори и стана.

— Ако това пътуване ви привлича — каза той на госпожа Вилие, — телефонирайте ми. Ще се уговорим. Би било много приятно да го

направим заедно.

Когато излязохме, той ми каза доста рязко:

— За какъв дявол сте определили среща в събота в шест часа? Каква странна идея! Нали знаете, че тогава Елен приема и че аз обичам да оставам у нея до късно.

— Но аз не съм определила никаква среща, Филип. Искан да си отида.

— Ама че работа! — учуди се той. — Да не сте болна?

— Не съм, само че не искам тези Вилие да дойдат с нас в Сен-Мориц. Не мога да ви разбера, Филип. Знаете, че за мен цялото удоволствие от това пътуване се състои в това, че ще бъда сама с вас, а вие каните хора, които едва познавате и които сте виждали веднъж в Мароко.

— Каква разпаленост! Каква Изабел в нова светлина! Съвсем не, Вилие не са хора, които едва познавам. Бях петнадесет дни с тях. Прекарах чудесни вечери в тяхната градина в Маракеш. Не можете да си представите каква къща имат! Басейните, водоскоците, четирите кипариса, уханието на цветята! Соланж Вилие има изискан вкус, подредила е всичко до съвършенство: само марокански дивани и дебели килими. Не, наистина, аз съм по-близък с Вилие, отколкото с някои парижки приятели, които виждам три пъти в годината на приеми.

— Добре, Филип, може и да греша, но не ми разваляйте пътуването. Обещано ми е, то е мое.

Филип постави ръката си върху моята и се засмя:

— Добре, госпожо, ще имате вашето пътуване.

На другия ден след обяд, тъкмо когато си пиехме кафето, госпожа Вилие телефонира на Филип. От отговорите му разбрах, че е говорила с мъжа си, че той одобрил идеята и двамата ще дойдат в Швейцария с нас. Видях, че Филип не настоя, дори се опита да разколебае семейство Вилие, но последните му думи бяха: „Добре, тогава ще се радваме да ви видим там“.

Затвори телефона и ме погледна малко смутен.

— Сама видяхте, че направих, каквото можах.

— Да. Но какво? Ще дойдат, значи? Ах, Филип, това е прекалено!

— Но какво да направя, мила? Не мога все пак да се покажа неучтив.

— Не, но можехте да намерите някакъв предлог, да кажете, че ще отидем другаде.

— Щяха да дойдат пък там. Впрочем не правете драма от тая история. Ще видите, че са много мили и ще бъдете доволна от компанията им.

— Тогава слушайте, Филип. Направете така: идете с тях сам. Мен вече не ми се ходи.

— Полудяла ли сте? Те ще се чудят. И после намирам, че това е твърде некрасиво от ваша страна. Аз нямах никакво намерение да пътувам, да напускам Париж — вие го искахте, съгласих се, за да ви доставя удоволствие, а сега ме карате да вървя сам!

— Не сам... с вашите скъпи приятели.

— Изабел, омръзна ми тая глупава сцена — каза Филип така остро, както никога досега. — Нямам никаква вина пред вас. Не съм канил тези Вилие, сами се поканиха. Впрочем те са ми напълно безразлични. Никога не съм ухажвал Соланж. Дойде ми до гуша — натърти той, като се движеше с големи крачки из трапезарията... — Виждам ви толкова ревнива, толкова неспокойна, че не смея вече да мръдна, да кажа нещо... Нищо не принизява така съвместния живот, уверявам ви...

— Животът се принизява, когато се споделя с всички.

Слушах се и се чудех на себе си. Виждах, че съм иронична, зла. Дразнех единствения човек в света, който ме интересуваше, но не можех да се въздържа.

— Горката Изабел! — рече Филип.

И аз, понеже от самия него знаех много добре миналото и живеех с неговите спомени може би повече, отколкото той, разбрах, че си помисли: „Горката Изабел, и ти на свой ред...“.

Нея нощ спях много лошо. Упреквах се. От какво всъщност можех да се оплача? Очевидно нямаше близост между моя съпруг и Соланж Вилие, тъй като отдавна не бяха се виждали. Значи, нямах никакво основание за ревност. А може би тая среща беше едно щастливо обстоятелство. Дали Филип щеше да прекара добре само с

мен в Сен-Мориц? Щеше да се върне в Париж недоволен, че съм го принудила да прекара няколко скучни и празни дни. С Вилие ще има добро настроение и част от задоволството му ще се прехвърли върху съпругата му. Но все пак ми беше мъчно.

---

[1] Планинска верига в Северна Африка. — Б.пр. ↑

Х

Трябваше да тръгнем един ден преди Вилие, но се забавихме и взехме и четиримата същия влак.

Сутринта Филип стана рано и когато аз излязох от купето, намерих го прав в коридора да разговаря оживено със Соланж. Тя също беше вече облечена. Погледах ги няколко мига и останах поразена от щастливия им вид. Приближих се и казах: „Добро утро, госпожо!“. Соланж Вилие се обърна и аз неволно се запитах: „Прилича ли на Одил?“. Не, не приличаше на Одил; беше много по-снажна, лицето ѝ не беше толкова детинско, толкова ангелско. Соланж имаше вид на жена, която си е премерила силите с живота и го е победила. Усмивката ѝ за миг ме покори. После дойде и мъжът ѝ. Влакът се движеше между високи планини, а по протежение на линията течеше буйна река. Пейзажът ми изглеждаше недействителен и тъжен. Жак Вилие ми говори за скучни неща. Знаех (понеже всички го твърдяха), че е умен. Не само че беше много преуспял в Мароко, но беше се прочул и в деловите кръгове. „Той има пръст навред — беше ми казал Филип, — във фосфатите, пристанищата, мините.“ Аз обаче напънах ухо към разговора между Филип и Соланж, но шумът на влака заглушаваше половината от думите. Чувах (гласът на Соланж): „И така според вас какво нещо е чар?“ (Гласът на Филип): „... твърде сложно. Лицето играе роля и тялото... Но най-вече неподправеността...“ (Изпуснах една дума, после гласът на Соланж): „Също и вкусът, въображението, приключенският дух... Не намирате ли?“

— Точно така — каза Филип, — една смесица. Жената трябва да бъде способна и за сериозното, и за детинщини... Непоносимо е...

Шумът на влака пак ми отне края на изречението. Пред нас се издигаха планините. Насечени дърва, лъскави от смола, бяха натрупани до една хижа с широк кръгъл покрив. Дали ще страдам така през всичките осем дни? Жак Вилие завърши своята дълга реч с думите:

— ... Виждате, нали, че сделката бе чудесна във всяко отношение.

И се засмя. Сигурно беше ми обяснявал някоя много изкусна комбинация, от която чух само едно име — „дружество Годе“.

— Чудесна — отвърнах аз и видях, че ме намира глупава. Безразлично ми беше. Започвах да го мразя.

Краят на това пътуване ми се струва като спомен от някакво бълнуване. Малкото презатоплено влакче пухтеше нагоре сред един ослепително бял декор, обвивайки се в облаци пара, които няколко мига се влачеха по снега. То следваше големи тайнствени извивки, които караха белите, увенчани с борове била да се въртят около нас. После покрай пътя се откриваше пропаст и в дъното ѝ виждахме да се извива тънката черна линия, по която току-що бяхме минали. Соланж гледаше пейзажа с детинско възхищение и постоянно обръщаше внимание на Филип върху подробностите.

— Погледнете, Марсена, колко красиво е това плато от клони, върху което боровете са задържали снега. Просто се чувствава силата на дървото, което издържа такъв товар, без да се огъне... Ами това!... О, това... Виджте оня хотел горе на върха как блести като диамант в бяла кутия! А оттенъците върху снега... Забележете, че снегът никога не е само бял, а синкавобял, розово-бял... Ах, Марсена, Марсена, колко ми харесва всичко!

В това нямаше нищо лошо и дори, честно казано, тя говореше с известно изящество, но ме дразнеше. Чудех се на Филип, който казваше, че обича най-много от всичко неподправеността, а търпеше този лиричен монолог. „Може би наистина се възхищава — мислех си аз, — но на тридесет и три години (а може би и на тридесет и пет, шията ѝ е доста увехнала) не може да се захласва като дете... Освен това всички виждаме, че снегът е синкав, розово... Защо трябва да се казва?“ Струва ми се, че Жак Вилие беше на моето мнение, защото от време на време подчертаваше възклицанията на жена си с едно малко уморено и подигравателно: „Да-а“. Когато казваше това „Да-а“, за миг ми ставаше симпатичен.

Не ми бяха ясни отношенията на съпружеската двойка Вилие. Пред хората се показваха много любезни един към друг; тя се държеше с него ласкаво, наричаше го ту Жако, ту Жаку и дори за щяло и не щяло го целуваше с върха на устните си, обаче след няколко часа, прекарани с тях, на всекиго ставаше ясно, че не са влюбени, че Вилие не ревнува жена си и приема предварително с надменно примирение

лудориите й. За какво живееше този човек? За някоя друга жена ли? Или за своите мини, кораби и ниви в Мароко? Не разбирах, впрочем и не се интересувах много от него, за да имам желание да разбера това. Презирах го, загдето е толкова снизходителен... „И на него не му се иска повече, отколкото на мен, да бъде тук — мислех си аз — и ако беше малко по-енергичен, нямаше нито той, нито аз да бъдем в Сен-Мориц.“ Филип беше купил един швейцарски вестник, мъчеше се да превърне във френски франкове борсовите курсове и мислейки, че ще достави удоволствие на Вилие, говореше за ценни книжа. Вилие отклоняваше небрежно всички тия чужди наименования на мексикански и гръцки заводи, както прочутият писател махва уморено с ръка, когато някой ласкател започва да цитира неговите произведения. После се обърна към мене и ме попита чела ли съм „Кьонигсмарк“. Малкият влак все още обикаляше сред заоблените и бели хълмове.

Защо Сен-Мориц е останал в паметта ми като декор от комедията на Алфред дьо Мюсе — весел, недействителен и същевременно изпълнен с тежка меланхолия? Виждам изхода на гарата, нощния мрак, светлините по снега, щипещия здрав студ, шейните, мулетата, накичени със звънчета и червени, сини и жълти пискюли. После чудната мека топлина на хотела, облечените в смокинг англичани в хола, нашата просторна и приятно затоплена стая, и щастието, че най-после съм за няколко минути с мъжа си.

— Филип, целунете ме, трябва да осветим тази стая... Ах, колко бих искала да вечеряме тук сами! А сега трябва да се обличаме, да се срещнем пак с тия хора, да говорим, да говорим...

— Но те са много мили...

— Много мили... само че да не сме с тях.

— Колко сте строга! Не намирате ли, че Соланж беше приятна през време на пътуването?

— Вие май сте влюбен в нея, Филип?

— Съвсем не. Защо?

— Защото, ако не бяхте влюбен, не бихте я търпели и десет минути... Че какво каза тя? Можете ли да ми посочите една мисъл във всичко, което приказва тази сутрин?

— Да, разбира се... Тя има силен усет към природата. Много красиво се изрази за снега, за боровете... Не намирате ли?

— Да, долавя понякога някакъв образ. Но аз също, пък и всички жени, ако се отпуснат да приказват... Това е нашият естествен начин на мислене... Но голямата разлика между Соланж и мен е, че аз твърде много ви уважавам, за да ви избъбрям всичко, което ми минава през главата.

— Скъпа приятелко — каза ми Филип с нежна насмешливост, — никога не съм се съмнявал в способността ви да мислите много красиви неща, нито в скромността, която ви възпира да ми ги кажете.

— Не ми се подигравайте, мили... Говоря сериозно... Ако не бяхте малко нещо съблазнен от тая млада жена, щяхте да забележите колко е непоследователна, как скача от предмет на предмет... Не е ли вярно? Бъдете искрен!

— Съвсем не е вярно — отвърна Филип.

XI

Този престой в планината е останал в паметта ми като някаква ужасна мъка. Още преди да тръгна, знаех, че по природа съм непохватна за каквито и да било телесни упражнения, но мислех, че Филип и аз ще се преборим заедно с мъчнотиите, както всички начинаещи, и ще ни бъде забавно. Още първата сутрин видях, че Соланж Вилие е удивително ловка в тоя спорт. Филип, макар и да не беше така добре трениран, притежаваше гъвкавост и лекота, тъй че още от първия ден те весело се пързалиха заедно, а аз се влачех тромаво, подкрепяна от инструктор.

След вечеря Филип и Соланж приближаваха креслата си в хола и през цялата вечер бърбеха, докато аз трябваше да слушам финансовите планове на Жак Вилие. Тогава лирата струваше шестдесет франка и спомням си, че той казваше:

— Знаете, това далеч не отговаря на реалната ѝ стойност. Трябва да предупредите съпруга си да вложи поне част от имуществото си в чужда валута, защото нали разбирате...

Понякога ми разказваше за любовниците си, назоваваше им имената.

— Сигурно сте чували, че имам връзка с Жени Собрие, актрисата... Вече не... Много я обичах, но свърши... Сега съм с госпожа Лотери... Познавате ли я? Хубава жена и много сладка. Мъж като мен, който трябва непрекъснато да се бори в деловия свят, има нужда от спокойна любов, малко животинска...

Аз опитвах разни ходове, за да се доближа до Филип и да завържа общ разговор. Но щом ми се удадеше, веднага между мен и Соланж изпъкваше непреодолимата противоположност на нашите различни възгледи за живота. Голямата тема на Соланж беше „приключението“. Така наричаше търсенето на неочаквани и опасни изживявания. Твърдеше, че се ужасява от моралните и физически „удобства“.

— Щастлива съм, че съм жена — каза ми тя една вечер, — защото пред жената стоят много повече „възможности“, отколкото

пред мъжа.

— Как така? — отвърнах аз. — Мъжът има своята кариера, може да се изяви.

— Мъжът има една кариера — обясни Соланж, — а жената изживява живота на всички мъже, които обича. Офицерът ѝ донася войната, морякът — океана, дипломатът — интригата, писателят — творческата радост... Жената може да изпита емоциите на десет съществувания без ежедневната им скука.

— Но това е ужасно! — възкликнах аз. — Значи, тя може да обича десет различни мъже!

— При това и десетте да са умни! Нещо, което е твърде невероятно — обади се Вилие, наблюдайки силно на думата „твърде“.

— Забележете — каза Филип, — че същото може да се каже и за мъжете. И на тях жените, които те обичат, последователно им донасят различни изживявания.

— Да, може би — съгласи се Соланж, — само че жените са така лишени от индивидуалност, че не могат много да донесат.

Веднъж един неин отговор много ме озадачи с тона, с който бе произнесен. Беше разсъждавала за щастieto да избягаш от цивилизования живот и аз попитах:

— Защо да бяга човек, щом е щастлив?

— Защото щастieto никога не е в застой; щастieto е отдих сред неспокойствието.

— Много правилно — обади се Вилие и неговите думи ме учудиха.

Тогава, за да угоди на Соланж, Филип поде пак темата на бягството.

— Ах! Да... — рече той — да се измъкнеш... би било прекрасно.

— Вие ли! — засмя се Соланж. — Вие сте последният, който наистина би пожелал да избяга.

Стана ми мъчно за него.

Соланж обичаше по този начин да събужда честолюбието с един камшичен удар. Щом Филип проявяваше любов към мен или ми кажеше нещо мило, тя започваше да му се надсмива. Но повечето време тя и Филип приличаха на двойка годеници. Всяка сутрин Соланж слизаше с нова плетена жилетка в ярки цветове и всеки път Филип прошепваше: „Господи, какъв добър вкус имате!“. Към края на

престоя ни в Сен-Мориц те станаха твърде близки. Най-много ме измъчваше тонът помежду им, фамилиарен и нежен, както и начинът, по който ѝ помагаше да облече палтото си — приличаше на милувка. Впрочем тя съзнаваше, че му харесва и играеше със силата си. Тя беше ужасна „котка“. Не мога да намеря друга дума. Когато вечер слизаше във вечерна рокля, струваше ми се, че виждам да минават по голия ѝ гръб електрически вълни. А щом се прибирахме в стаята си, не можех да се въздържа да не запитам горчиво:

— И тъй, Филип, обичате ли я?

— Кого, мила?

— Соланж, разбира се.

— Ах, не, бога ми.

— Обаче изглеждате съвсем влюбен.

— Аз ли? — казваше Филип вътрешно зарадван. — Но по какво?

Обяснявах му дълго моите впечатления; слушаше ме любезно. Забелязах, че щом се отнасяше до Соланж, той винаги проявяваше интерес към думите ми.

— Все пак особено семейство са те — подхвърлих аз в навечерието на заминаването ни. — Той ми каза, че прекарвал в Мароко шест месеца от годината и че жена му отивала там всеки две години по за три месеца. Значи, тя остава цели сезони сама в Париж. Аз, ако трябваше да живеете в Индокитай или Камчатка, бих ви последвала навред като кученце... Впрочем сигурно бих ви дотегнала ужасно, нали, Филип? Но тя вероятно има право.

— С други думи, избрала е най-добрия способ да не му омръзне.

— Това урок за Изабел ли е?

— Колко сте докачлива! Разбира се, не, не е никакъв урок, само констатирам факта. Вилие обожава жена си.

— Тя ви го каза, нали, Филип?

— Във всеки случай възхищава ѝ се.

— А не я контролира.

— Защо да я контролира? — каза Филип малко раздражено. — Не съм чувал никой да казва, че тя има лошо поведение.

— О, Филип, аз я познавам от три седмици и вече чух да се приказва най-малко за трима нейни любовници.

— Хората говорят за всички жени — измърмори Филип и вдигна рамене.

Почнах да се изпълвам с твърде дребнави, почти долни чувства, каквито дотогава не познавах. И тъй като всъщност не съм зла, овладявах се, правех героични усилия да бъда любезна със Соланж и си налагах да отивам на разходка с Вилие, за да я оставя сама с Филип на пързалката. Горещо желяех престоят ни в Сен-Мориц да свърши, но ми беше съвестно да изрека и най-малката думица, която би ускорила края му.

XII

Когато се върнахме в Париж, Филип завари директора си болен, така че трябваше да работи повече от обикновено. Често му се налагаше да не се връща за обяд. Питам се дали се вижда със Соланж Вилие, но не смеех да му задам този въпрос. В съботните дни у Тианж, щом Соланж се появи, Филип тутакси се залепяше за нея, отвеждаше я в някой кът и вече не се отделяше от нея. Това можеше да бъде и добър признак. Ако се беше срещал с нея свободно през седмицата, вероятно в събота би се преструвал, че не ѝ обръща внимание. Не можех да се сдържа да не говоря за нея с другите жени. Никога не се произнасях зле, но се вслушвах в думите им. Минаваше за опасна кокетка. Една вечер Морис дьо Тианж, до когото седях, като видя, че влиза Жак Вилие, ми пошепна тихичко: „Я, гледай, значи, този още не е заминал! Мислех, че жена му го е отпратила в неговия Атлас!“. Почти всички, споменавайки името на Вилие, добавяха: „Горкото момче!“.

Елен дьо Тианж дружеше със Соланж и когато една вечер говорихме с нея надълго за госпожа Вилие, тя я обрисова в хубави, но доста обезпокоителни краски.

— Преди всичко Соланж е красиво животно със силни инстинкти. Обичаше страстно Вилие — и то, когато той беше много беден — само защото беше хубав. За таква неща се иска кураж. Дъщеря е на граф дьо Волж от Пикардия, от много добро потекло. Беше очарователна и можеше да се омъжи добре. Предпочете да отиде в Мароко с Вилие и в началото са водили тежък живот на преселници. Когато веднъж Вилие заболя, тя сама поела счетоводните книги и плащала на работниците. Имайте предвид, че е наследила гордия дух на рода Волж и сигурно е страдала от тоя живот. Обаче довърши играта докрай. В това отношение наистина притежава качества на честен човек. Само че има два големи недостатъка, две големи слабости, ако щете. Страшно чувствена е и изпитва нужда да възтържествува навред. Например твърди (пред жените, не пред

мъжете), че реши ли да завладее някой мъж, винаги успява, и то с най-разнообразни типове мъже. И това е вярно.

— Но тогава, значи, тя е имала много любовници? — попитах аз.

— Знаете колко е трудно да се твърдят тези неща. Да речем, един мъж и една жена се виждат често. Значи ли, че са любовници? Никой не може да знае. Като казвам, че е успявала, подразбирам, че е завладявала съзнанието им, подчинявала ги е и е чувствувала, че може да ги накара да действуват според волята ѝ, разбирате, нали?

— Намирате ли я умна?

— Много умна е за жена... да. Нищо не ѝ е непонятно. Естествено, човекът, в когото е влюбена, ѝ налага своя кръг на интереси. По времето, когато обичаше мъжа си, тя блестеше със знанията си по икономически и колониални въпроси; по времето на Ремон Берже се интересуваше от изкуство. Къщата ѝ в Мароко е истинско чудо, а тази във Фонтенебло е много оригинална. Тя е повече любовница, отколкото интелектуалка, но все пак, когато е хладнокръвна, прави удивителни преценки.

— Според вас, Елен, къде се крие нейният чар?

— Преди всичко в това, че е много женствена.

— Какво наричате женствена?

— Как да ви кажа, една смесица от качества и недостатъци — нежност, изумителна преданост към любимия човек... за кратко време... но и липса на скрупули... Когато Соланж реши да завоюва някой мъж, не зачита никого, дори най-добрата си приятелка. Но не го прави от злина, а по инстинкт.

— Аз наричам това злина. Така бихте могли да кажете, че и тигърът не е зъл, когато изяжда човек, защото върши това по инстинкт.

— Точно така — възрази Елен. — Тигърът не е зъл, тоест не е съзнателно зъл... и това, което казахте, е съвсем точно: Соланж е тигрица.

— Обаче изглежда много мека.

— Намирате ли? О, не! В нея има твърди искри и те са едни от съставките на красотата ѝ.

Имаше и по-малко снизходителни жени. Старата госпожа дьо Тианж, свекървата на Елен, ми каза:

— Не, не я обичам аз вашата госпожа Вилие. Тя направи много нещастен един мой племенник, прекрасен младеж, който просто се остави да го убият във войната, не заради нея, нали, но все пак тя беше причината. Ранеха го тежко, получи назначение в Париж, което беше съвсем правилно. Но тя го увлече, подлуди го, после го изостави заради друг. Горкият Арман замина пак на фронта и загина глупаво при самолетна злополука... Аз вече не я каня у дома си.

Не исках да разказвам тия злословия на Филип, но въпреки това в края на краищата му ги предавах. Той не се вълнуваше.

— Да, възможно е — отговаряше ми той, — навярно е имала любовници. Това си е нейно право, нас не ни засяга.

След малко обаче ставаше нервен.

— Във всеки случай бих се учудил, ако понастоящем изневерява на мъжа си, защото води прозрачен живот. Човек може да телефонира по всяко време на деня, винаги си е вкъщи, и ако иска да я види, винаги е свободна. Когато една жена има любовник, тя е много потайна.

— Но ти откъде знаеш това, Филип? Телефонираш ли й, ходиш ли у тях?

— Да, понякога.

XIII

Малко по-късно се уверих, че те водят дълги разговори и че тези разговори са невинни. Една сутрин след излизането на Филип пристигна писмо, на което не можех да отговоря, без да взема неговото мнение, затова го потърсих по телефона. Случи се, че попаднах на същата линия със Соланж Вилие. Познах нейния глас и гласа на Филип. Трябваше да затворя, но нямах смелост и слушах известно време. Тонът беше весел, Филип ми се стори забавен, духовит, такъв, какъвто вече не се показваше пред мен и го бях почти забравила. Лично аз предпочитах сериозния меланхоличен Филип; на времето такъв ми го беше описала Рене и такъв го видях веднага след войната. Познавах обаче и този тъй различен Филип, който в момента говореше закачливо и любезно на Соланж. Това, което чух, ме успокои. Разказвах си какво са правила, и единият, и другият, през последните два дни, какво са чели. Филип предаде накратко съдържанието на пиесата, която двамата бяхме гледали миналата вечер, и Соланж попита:

— Хареса ли на Изабел?

— Да — отвърна Филип, — струва ми се, доста ѝ хареса... А вие как сте? В събота у Тианж не изглеждахте добре. Имахте малко пръстен цвят на кожата, който не ми се нрави.

Значи, не бяха се виждали от събота, а сега беше сряда. Изведнъж се засрамах и затворих телефона. „Как можах да направя такова нещо? Все едно че разпечатвам чуждо писмо“ — упреквах се аз. Не можех да разбера тая Изабел, която бе пожелала да подслушва. След четвърт час се обадох на Филип.

— Извинявай — рекох, — преди малко позвъних, но ти говореше. Познах гласа на Соланж и затворих.

— Да — отвърна той без никакво смущение, — тя ми телефонира.

Целият този случай ми се стори много ясен и за известно време ме успокои. Но после отново открих в живота на Филип явни признаци за активно присъствие на Соланж. Сега той излизаше два-три пъти

седмично вечер. Не го питах къде отива, но знаех, че са го срещали със Соланж. Нейните многобройни неприятелки виждаха в мое лице естествена съюзница и се опитваха да се сближат с мен. Добродушните (искам да кажа дотолкова добродушни доколкото жените могат да бъдат една към друга) се отнасяха към мен с мълчаливо съчувствие и загатваха за нещастията ми само с общи приказки. Злобните се преструваха, че ме мислят за осведомена и ми съобщаваха факти, които не знаех, заради удоволствието да ме уязвят.

— Добре сте постъпили, че сте се отказали да отидете с мъжа си да гледате акробатически номера. Много е скучно — ми каза една от тях.

— Нима Филип е ходил да гледа акробати? — Запитах аз неволно, защото любопитството надделя над гордостта.

— Как? Но той снощи беше в „Алхамбра“, не ви ли каза? Придружаваше Соланж Вилие. Мислех, че знаете.

Мъжете от своя страна си даваха вид, че ми съчувствуват, за да ми предложат своята утеха.

Често се случваше, ако получехме покана за вечеря или ако аз му предложех да отидем някъде, да отговаря:

— Да, защо не. Но почакайте, ще решим утре. Тогава ще ви кажа.

Не можех да си обясня това отлагане другояче, освен че Филип телефонираше сутрин на Соланж, за да я пита дали е поканена на същата вечеря или дали ще поиска да излязат заедно тази вечер.

Струваше ми се също, че вкусовете, дори характерът на Филип носеха сега, макар и леко, но видимо, отпечатъка на тази жена. Соланж обичаше полето, градините. Знаеше да отглежда растения, животни, беше построила край Фонтенебло едноетажна къща индийски тип до самата гора и често отиваше там да прекара края на седмицата. Няколко пъти Филип ми каза, че Париж му бил омръзнал и че би желал да има някое парче земя в околностите.

— Но вие имате Гандюма, Филип, само че ходите там много рядко.

— Не е същото. Гандюма отстои на седем часа път от Париж. Не, бих желал къща, където да мога да отскоча за два дни, дори за един. Например в Шантийи Компиеен или Сен-Жермен.

— Или Фонтенебло, Филип.

— Да, Фонтенебло, ако щете — каза той с неволна усмивка.

Тази усмивка почти ме зарадва; сякаш ме посвещаваше в своята тайна. „Е, да — като че ли казваше той, — известно ми е, че знаете. Имам доверие във вас.“

Чувствувах все пак, че не бива да настоявам; нямаше да ми каже нищо определено, но бях сигурна, че между тая внезапна любов към природата и моите тревоги съществуваеше връзка и че животът на Филип зависеше сега до голяма степен от решенията на Соланж.

Не по-малко ме порази Филипovото влияние върху вкусовете на Соланж. Мисля, че то оставаше незабелязано за всеки друг, но не и за мен. Макар че по начало не съм много наблюдателна, забелязвах и най-малката подробност, щом беше свързана с тях двамата. В съботните дни у Елен често чувах Соланж да разказва какво чете. Четеше любимите книги на Филип, които той беше карал и мен да чета, а някои от тях Франсоа бе давал на Одил и чрез нея Филип ги бе обикнал. Познавах това „наследство от Франсоа“, цинично и силно. То включваше кардинал дьо Рец^[1] и Макиавели. После следваше истинският Филипov вкус: „Люсиен Льовен“, „Дим“ от Тургенев и първите томове на Пруст. Когато за пръв път чух Соланж да говори за Макиавели, не можах да сподавя една тъжна усмивка. Като жена отлично знаех, че Макиавели ѝ е толкова безразличен, колкото и ултравиолетовите лъчи или разните видове лимузинска реч. Тя обаче беше в състояние да се заинтересува и за едното, и за другото и да говори доста смислено за тези неща, за да заблуди един мъж, стига да смята, че по този начин ще му хареса.

Бях забелязала у Соланж предпочитанията ѝ към ярките цветове; те впрочем ѝ отиваха много. Но от няколко месеца насам я виждах вечер почти винаги в бяла рокля. Белият цвят беше един от любимите цветове на Филип, наследен от Одил. Колко ми бе говорил за тая блестяща белота на Одил! Чудно и тъжно бе да си помисли човек, че бедната малка Одил продължаваше да живее чрез Филип в други жени, в Соланж, в мен и всяка от нас се стараеше (Соланж може би без да го знае) да възкреси нейната изчезнала прелест.

Странно и тъжно беше това, но за мен най-вече тъжно, и то не само защото бях болезнено ревнива, но защото ми се струваше, че Филип изневерява на паметта на Одил. При първата си среща с него тази вярност ми се стори една от най-хубавите черти на характера му. По-късно, когато получих дългото писмо, в което описваше живота си

с Одил, и узнах истината за тяхната раздяла, възхитих се още повече от неговото неувяхващо уважение към спомена за единствената му любов. Бях си съставила прекрасен образ за Одил и затова се възхищавах и разбирах. Нейната красота, нейното изящество, непринуденост и жива поетична интелигентност... Да, и аз в началото ревнувах от нея, но сега я обичах. Само тя единствена, такава, каквато беше ми я описал Филип, ми се струваше достойна за него, за Филип такъв, какъвто го знаех и може би единствена аз виждах. Приемах да бъда принесена в жертва за такова благородно божество. Знаех, че съм победена, исках да бъда победена, прекланях се пред Одил със смирение и намирах в това смирение някакво тайно удовлетворение, а вероятно и прикрита гордост.

Защото макар и да не изглеждаше така, но това мое чувство не беше съвсем безкористно. Ако приемах и дори желях любовта на Филип към Одил да продължава, ако исках да забравя грешките и съвсем очевидната ѝ неразумност, то беше, защото вярвах, че мъртвата ме пази от живите. В този момент аз се рисувам по-лоша и по-пресметлива, отколкото бях. Не, тогава не мислех за себе си, а за моята любов към Филип. Толкова обичах мъжа си, че ми се искаше той да бъде по-издигнат, по-съвършен от всички други. Привързаността му към едно почти божествено същество (тъй като смъртта беше го избавила от човешките несъвършенства) го издигаше в очите ми на тази висота. Пък и как бих могла да не страдам, като го виждах роб на една Соланж Вилие, която можех да виждам всеки ден, да преценявам достойнствата и добродетелите ѝ, да я съдя; тя беше човек от плът и кръв като мен, другите жени злословеха за нея пред мен и аз я смятах за хубава и дори за доста умна, но в никакъв случай нито за божество, нито за свръхчовек.

---

[1] Политически авантюрист и писател от XVII в. „Заговорът на Фиаско“ и „Мемоарите“ издават безскрупулността на неговите възгледи. — Б.пр. ↑

XIV

Филип няколко пъти ме упрекна: „Соланж направи искрени усилия да се сближи с вас, но вие я отбягвате. Тя чувствава, че сте неприязнена към нея, особена“. Вярно беше, че след завръщането ни от Швейцария госпожа Вилие често ми телефонираше, но аз отказвах да излизам с нея. Струваше ми се по-достойно да не се виждам често със Соланж Вилие. И все пак, за да угодя на Филип и да покажа добра воля, обещах да отида веднъж у нея.

Тя ме посрещна в малък будоар, който ми се стори в стил Филип, с малко мебели, почти празен. Изпитвах стеснение. Соланж се изтегна с весела непринуденост на един диван и веднага започна да откровеничи с мен. Забелязах, че ме наричаше „Изабел“, докато аз се колебаех между „госпожо“ и „драга приятелко“.

„Любопитно — мислех си, като я слушах, — Филип се отвращава от интимниченето, от липсата на свян, а у тая жена бие на очи най-вече пълната невъздържаност. Приказва, каквото й хрумне... Защо му се харесва? В очите й има негa... Изглежда щастлива... Дали наистина с щастлива?“

В съзнанието ми изникна образът на Вилие с оплешивялата глава и уморения глас. Попитах как е. Отсъствуваше както винаги.

— Знаете, аз много малко виждам Жак... Но той е най-добрият ми приятел. Прямо, искрен човек... Само че да се поддържа фикцията за някаква голяма любов след тринадесет години брак, би било лицемерие. А у мен го няма.

— Обаче вие сте се омъжили по любов, нали?

— Да, обожавах Жак. С него изживях щастливи моменти, но страстта никога не трае дълго. Пък и войната ни разедини. След тия четири години бяхме свикнали вече да живеем отделно...

— Колко печално! И не се ли опитахте да възвърнете щастието си?

— Знаете ли, когато вече няма любов... или по-точно, когато липсва физическото влечение (защото аз много обичам Жак), трудно е да се запази външният изглед на брака. Жак има любовница, зная това

и го одобрявам... Вие още не можете да го разберете, но идва момент, когато човек се нуждае от независимост...

— Защо? Струва ми се, че брак и независимост са две несъвместими понятия.

— Така се казва в началото. Но бракът, такъв, какъвто вие го разбирате, има някаква дисциплинарна страна. Шокирам ли ви?

— Малко... тоест...

— Аз съм много откровена, Изабел. Много мразя преструвките... Ако бях се престорила, че обичам Жак... или че го мразя... бих спечелила вашата симпатия. Но не бих била аз... Разбирате ли?

Говореше, без да ме гледа, и драскаше с молив малки звездички по корицата на една книга. Така с наведени очи лицето ѝ изглеждаше доста сурово и сякаш носеше отпечатъка на някакво скрито страдание. „Всъщност не с чак толкова щастлива“ — помислих аз.

— Не — отвърнах, — не разбирам твърде... Безреден, разпилян живот, сигурно не е много примамлив... А имате ли син.

— Да. Но сама ще видите, когато имате деца. Почти няма допирни точки между една жена и един дванадесетгодишен ученик в лицей. Имам впечатлението, че го отегчавам, когато отивам да го видя.

— Значи, според вас майчината любов също е преструвка?

— Не, разбира се... Всичко зависи от обстоятелствата... Много сте нападателна, Изабел!

— Едно не разбирам у вас — вие казвате: „Откровена съм, никога не лицемеря“, а не сте посмели да отидете докрай... Мъжът ви е станал независим, дава и на вас пълна свобода... Защо не сте се развели? Би било по-почтено, по-чисто.

— Що за идея! Нямам желание да се омъжвам повторно. Жак също. Тогава защо да се развеждаме? Впрочем свързват ни и общи интереси. Земите ни в Маракеш са купени с моята зестра, но Жак ги разработи и повдигна цената им... И после аз винаги с голямо удоволствие се виждам с Жак... Всичко това е по-сложно, отколкото го мислите, мила Изабел.

След това ми разказа за своите арабски коне, за бисерите си, за цветарниците си във Фонтенебло, „Интересно — мислех си аз, — твърди, че презира разкоша, че истинският ѝ живот се заключава в друго, а не може да се въздържа да не говори за него. А може би това

също се харесва на Филип, нейната детинска радост, с която гледа на нещата. Все пак забавна е тази разлика между тона на лиричните ѝ монолози пред един мъж и тона, с който изброява богатствата си пред една жена.“

На тръгване Соланж ми каза със смях:

— Сигурно сте се възмутили от мен, защото сте отскоро омъжена и сте влюбена... Всичко това е мило, но не правете драми... Филип ви обича, трябва да знаете. Говори ми за вас с много хубаво чувство.

Да бъда успокоявана от Соланж относно състоянието на моя брак и чувствата на Филип — това наистина ми се стори непоносимо. Тя ми каза: „Доскоро виждане, пак елате!“, но аз вече не стъпих у нея.

XV

Няколко седмици след това посещение се разболях. Кашлях. Тресеше ме. Филип прекара цялата вечер до леглото ми. Полумракът в стаята, а може би и треската ми дадоха кураж и аз заговорих с моя мъж за промените, които намирам у него.

— Вие не можете да се видите, Филип, но за мен това е едва ли не невероятно... Дори приказките ви... Миналата вечер, когато спорихте с Морис дьо Тианж, просто останах поразена. В разсъжденията ви имаше толкова безсърдечност.

— Господи! Колко внимание обръщате на всяка моя дума, мила Изабел! Какво толкова лошо съм казал онази вечер?

— Винаги съм споделяла разбиранията ви за честността, клеветата, уважението към дълга, но този път, спомнете ли си, тази теза поддържаше Морис, а вие твърдахте обратното, че животът е толкова кратък, а хората са нещастни животни, рядко им се случва да бъдат щастливи и трябва да използват всяка възможност, и тогава, Филип... (тук си обърнах главата, за да не го гледам) тогава ми се стори, че вие говорехте за Соланж, която слушаше:

Филип се засмя и ме улови за ръката.

— Колко сте гореща — каза той — и какво въображение имате! Не, разбира се, не говорех за Соланж. Това, което казах, е вярно. Ние почти се обвързваме, без да съзнаваме добре какво вършим; после искаме да останем честни; не желаем да оскърбим любимите същества. По неясни съображения се лишаваме от несъмнени удоволствия, за които после съжаляваме. Аз казах, че в това има един вид подла доброта, че почти винаги намразваме тези, заради които сме се отказали сами от себе си, и че всъщност е по-добре и за тях, и за нас да имаме смелостта да кажем какво обичаме и да погледнем живота право в лицето.

— А вие, Филип, съжалявате ли сега за нещо?

— Вие винаги свеждате общите въпроси до нас двамата. Не, за нищо не съжалявам; много ви обичам, напълно съм щастлив с вас, но бих бил още по-щастлив, ако вие не ревнувахте.

— Ще се опитам.

На другия ден дойде лекарят и установи ангина в тежка форма. Филип седеше дълго край мен и следеше с голяма преданост лечението ми. Соланж ми изпрати цветя, книги и щом бях в състояние да приемам, дойде да ме види. Стори ми се, че съм била несправедлива, отвратителна, но когато оздравях и започнах нормален живот, отново бях засегната от тяхната интимност и ме обзе предишната тревога. Впрочем не само аз се безпокоях. Директорът на хартиената фабрика, господин Шрайбер, елзаски протестант, човек пряк и предан, който често обядваше у нас и с когото бях се сприятелила, ми заговори със стеснение веднъж, когато отидох в кантората да търся Филип и не го заварих:

— Госпожо Марсена, извинете, че ще ви попитам, но какво става с господин Филип? Не е вече същият.

— В какво отношение?

— Всичко му е безразлично, госпожо. Много рядко идва след обяд в кантората, пропуска срещи с най-добрите ни клиенти, от три месеца не е ходил в Гандюма. Правя, каквото мога, но не съм аз собственикът... Не мога да го заместя.

Така значи, когато Филип бе ми заявил, че е зает с работата си, е лъгал, той, когото считах за толкова честен, за толкова съвестен! Но дали не е лъгал, за да не ме тревожи? Пък и аз улеснявах ли искреността му? Понякога исках да бъда щастлива и се вричах да не нарушавам спокойствието му, но често пъти го измъчвах с въпроси и упреци. Бях кисела, настойчива, отвратителна. Той ми отговаряше с голямо търпение. Казвах си, че той е бил по-добър с Одил, отколкото аз с него при подобни обстоятелства, но веднага си намирах оправдание с мисълта, че моето положение е много по-ужасно. Мъжът не залага целия си живот на една любов; има си своята работа, своите приятели, своя мироглед. Жена като мен живее само за любовта си. С какво да я заместя? Не обичах жените, а мъжете ми бяха безразлични. След дълго чакане бях повярвала, че съм спечелила единствената игра, която винаги бях искала да играя — единственото и безгранично чувство. Бях я загубила и за тази ужасна мъка не виждах нито лек, нито край.

Така изтече втората година от женитбата ми:

XVI

Две обстоятелства обаче ме поуспокоиха. От дълго време Филип възнамеряваше да отиде в Америка, за да проучи някои технологически процеси в своето производство, а също така и битовите условия на американските работници. Имах голямо желание да замина с него. От време на време той се заемаше с осъществяването на това свое намерение; изпращаше ме в Презокеанското дружество, за да се осведомя за тръгването на параходите и цената на билетите. После, след дълги колебания, решаваше да се откаже. Почнах да мисля, че въобще няма да предприемем това пътуване. Много не очаквах и затова бях се примирила предварително с всичко. „Възприех Филипovите разбирания за рицарската любов — казвах си аз, — обичам го и ще го обичам, каквото и да стане, но никога не ще бъда напълно щастлива.“

През януари 1922 година една вечер Филип ми каза:

— Този път съм решил; напролет заминаваме за Съединените щати.

— И аз ли, Филип?

— Разбира се, и вие. До голяма степен ще го направя, защото съм ви обещал. Ще останем там шест седмици. Ще привърша работата си за осем дни, така че ще можем да пътуваме и да видим страната.

— Колко сте мил, Филип! Просто съм във възторг.

Намирах наистина, че е много добър. Когато човек няма вяра в себе си, той изпитна глупаво смирение. Откровено казано, не вярвах, че Филип би изпитал наистина голямо удоволствие от едно пътуване с мен. Благодарна му бях най-вече загдето се отказа за два месеца от Соланж Вилие. Ако я обичаше толкова, колкото понякога се опасявах, не би могъл да я изостави така, още повече, като го знаех колко е по природа неспокоен за хората, за които държи. Значи, не е било толкова сериозно, колкото съм си го представяла. Спомням си, че през целия този месец януари бях весела, спокойна и нито веднъж не дотегнах на Филип с оплаквания и въпроси.

През месец февруари установих, че съм бременна. Много се зарадвах. Страстно бях желала да имам дете, особено син. Струваше ми се, че това ще бъде един друг Филип, но този път поне за петнадесет години напълно мой. Филип също посрещна новината с радост и това ми беше много приятно. Но бременността ми в началото се оказа доста тежка и стана очевидно, че не бих могла да понеса пътуване по море. Филип предложи да не тръгваме. Знаех, че вече е писал писма, организира посещения на заводи, срещи, затова настоях да не променя намеренията си. Сега, като се питам защо си наложих тази мъчителна за мен раздяла, намирам няколко причини: първо, чувствувах се грозна в такъв момент, лицето ми изглеждаше уморено, боях се, че няма да му се харесам. После мисълта да отдалеча Филип от Соланж продължаваше да ме занимава и за мен стана по-важна и от присъствието му. Най-сетне често бях слушала Филип да твърди, че голямата сила на жената се крие в отдалечаването, че далеч от хората, човек забравя недостатъците им, техните мании и открива, че те внасят в живота му нещо ценно, необходимо, нещо, което не е забелязвал дотогава, защото е бил много близо до тях. „То е като солта — казваше той, — ние дори не знаем, че я поемаме, но премахнем ли я от яденето, сигурно ще умрем.“

Ако, далеч от мен, Филип откриеше, че съм солта на живота му!...

Той замина в началото на април, като ми препоръча да се забавлявам, да се срещам с хора. След няколко дни се опитах да изляза малко, тъй като се чувствувах по-добре. Още нямах писмо от него; знаех, че не мога да получа по-рано от петнадесет дни, и чувствувах нужда да поразсея тъгата, която ме обземаше. Телефонирах на някои приятели и сметнах, че би било учтиво и уместно да се обадя и на Соланж. Дълго никой не отговаряше, докато най-сетне един слуга се обади и каза, че госпожа Вилие е заминала за два месеца. Развълнувах се много. Мина ми безумната мисъл, че е заминала с Филип. Попитах за адреса. Казаха ми, че е у дома си в Маракеш. Но да, разбира се, направила е обичайното си пътуване до Мароко. И все пак, като затворих телефона, трябваше да легна, защото ми стана зле и из

главата ми дълго се въртяха тъжни мисли. Затова, значи, Филип възприе на драго сърце идеята за пътуването. Сърдех му се най-вече, че не ми каза това и ме остави да погледна на неговото предложение като на благородна жертва. Днес, отдалечена от това време, аз съм много по-милостива. Не можейки да се откъсне от нея, но все пак привързан към мен, Филип беше се постарал, доколкото е могъл, да ми даде всичко, което е бил в състояние да отдели от своята съвсем очевидна страст към Соланж.

Първите му писма от Америка смекчиха малко това впечатление. Бяха нежни и цветисти; като че ли съжаляваше за моето отсъствие и желаше да сподели с мен един начин на живот, който му бе харесал:

„Това е страна тъкмо за вас, Изабел, страна на удобства и съвършенство, на реда и добре изпипаните неща. Ню Йорк прилича на гигантска къща, ръководена от някоя взискателна и всемогъща Изабел.“

А в друго писмо:

„Колко ми липсвате, скъпа! Хубаво би било да ви заваря в тая хотелска стая, оживена от един прекалено деен телефон. Бихме водили с вас дълги разговори, каквито обичам; бихме направили преглед на лицата, видени през деня, и вашият бистър ум би ми вдъхнал ценни идеи. После вие непременно бихте ми казали с известно колебание и привидно безразличие: «Наистина ли намирате хубава тази госпожа Купер Лоуренс, с която прекарахте цялата вечер?». След което бих ви прегърнал и двамата бихме се погледнали със смях. Нали, мила?“

И наистина, прочитайки това, аз се усмихвах и му бях признателна, че ме познава толкова добре и ме приема, такава, каквата съм.

XVII

В живота всичко иде неочаквано, и така е може би до самия край. Тази раздяла, от която толкова се плаших, остана в живота ми като период на относително щастие. Бях доста самотна, но четях, работех. Впрочем изморях се лесно, та спях и през деня. Болестта е една форма на морално щастие, защото поставя в определени граници нашите грижи и желания. Филип беше далеч, но знаех, че е доволен, здрав. Пишеше ми очарователни писма. Помежду ни нямаше нито едно скарване, никаква сянка. Соланж беше във вътрешността на Мароко, отдалечена от мъжа ми на седем-осем дни път по море. Светът ми изглеждаше по-хубав, животът по-лесен, по-приятен, такъв, какъвто отдавна не е бил. Сега разбирах думите, които Филип ми каза един ден. Тогава бяха ми се сторили чудовищни: „Любовта по-лесно понася отсъствието или смъртта, отколкото съмнението и изневярата“.

Филип беше ме накарал да му обещавам, че ще се виждам с приятелите му. Вечерях веднъж у Тианж, два-три пъти у леля Кора. Тя старееше много. Смъртта беше намалила нейната колекция от стари генерали, стари адмирали, стари посланици. Много от хубавите мостри липсваха изцяло и не бяха заменени с други. Тя самата понякога заспиваше в някое кресло сред добродушно ироничната компания. Казвах, че ще умре по време на някоя вечеря. Аз ѝ останах завинаги признателна; при нея се запознах с Филип, затова я посещавах редовно. Случи се дори два пъти да обядвам насаме с нея — нещо противно на всички традиции на авеню Марсо, — но една вечер бях започнала да ѝ се изповядвам и ти ме окуражи да продължа. Разказах ѝ целия си живот, най-напред детството си, женитбата си, после ролята на Соланж и моята ревност. Изслуша ме с усмивка.

— Е, добре, малката ми, ако никога не ви сполетят по-големи нещастия, ще бъдете твърде щастлива жена. От какво се оплаквате? Че мъжът ви не ви е верен? Та мъжете никога не са верни...

— Извинявайте, лельо, но моят свекър...

— Свекър ви беше отшелник, разбира се, по-добре го познавам от вас... Но не е голяма заслуга! Едуар прекара цялата си младост в

провинцията в една невъобразима среда... Не е имал изкушения... Но вижте например горкия Адриен, моя мъж. Мислите ли, че никога не ме е мамил? Мила ми малка Изабел, цели двадесет години знаех, че неговата любовница е най-добрата ми приятелка Жана дьо Каза-Ричи. Разбира се, не твърдя, че отначало не ми беше неприятно, но всичко се уреди... Спомням си деня на нашата златна сватба... Бях поканила цял Париж... Горкият Адриен, който не беше добре с главата, произнесе малка реч, в която обърка мен, Жана Каза, адмирала... Наоколо се смееха, разбира се, но всъщност всичко това беше много мило. Бяхме твърде стари вече, прекарвали по най-добрия начин живота си и не бяхме извършили нищо непоправимо... Много хубаво беше, а и вечерята тъй добра, че хората не мислеха за друго.

— Да, лельо, но всичко зависи от характерите. За мен любовта е същественото, светският живот ми е безразличен. Значи...

— Но кой ви каза, моя малка, да пренебрегнете любовта? Естествено, обичам много племенника си и няма да съм аз тази, която ще ви посъветва да си намерите любовник... Не, разбира се... Но все пак, ако на господин Филип му харесва да тича другаде, когато има млада и хубава жена, то пак няма да съм аз тази, която ще ви упрекне, ако вие от своя страна се помъчите да си поразкрасите живота. Зная, че дори тук, на авеню Марсо, има хора, на които се харесвате...

— Уви, лельо, аз вярвам в брака.

— Да, разбира се... И аз вярвам в брака, доказала съм го, но женитбата е едно, а любовта — друго нещо. Човек трябва да има солидна канава; не е забранено да извезе по нея разни арабески, само че си има начин... У днешните жени не ми харесва това, дето са безцеремонни.

Старата леля дълго ми говори в този дух, беше ми забавна, дори се обикнахме двете, но бяхме много различни, за да се разберем.

Покани ме и семейство Сомервийо, съдружници на Филип в няколко сделки. Сметнах за свой дълг да приема, защото можеха да бъдат полезни на моя съпруг. Като пристигнах у тях, видях, че никого не познавам, и съжалих, че дойдох. Къщата им беше хубава, мебелирана малко прекалено модерно, нещо, което не ми допада, но все пак действително с вкус. Филип би се заинтересувал от картините. Имаше картини от Марке, една на Сисле и една от Льобур. Госпожа Сомервийо ме представи на непознати жени и мъже. Жените, повечето

хубави и отрупани със скъпи накити, мъжете — почти всички от типа на знаменитите инженери, с яки тела и енергични лица. Слушах имената, без да обръщам внимание, знаейки, че ще ги забравя. „Госпожа Годе“ — каза домакинята. Погледнах госпожа Годе, хубава, малко увехнала блондинка. Там беше също и господин Годе, кавалер на „Почетния легион“^[1], който изглеждаше властен човек. Нищо не знаех за тях, но се запитах: „Годе? Годе? Струва ми се, че зная това име“. Попитах домакинята:

— Кой е този господин Годе?

— Годе — отвърна госпожа Сомервийо — е видна личност в металургията. Административен представител на Западните стоманолеярни, има също така голямо влияние и в каменовъглените мини.

Помислих, че за него ми е говорил Филип или пък Вилие.

Годе беше мой съсед на трапезата. Прочете името ми с любопитство, защото не бе го чул, и веднага запита:

— Да не би случайно да сте съпругата на Филип Марсена?

— Да, разбира се.

— О, много добре познавам съпруга ви. При него, по-право при баща му, започнах кариерата си, в Лимузен. Тъжно начало. Трябваше да се занимавам с един хартиен завод, а това никак не ме интересуваше. Заемах второстепенна длъжност. Свекърът ви беше строг човек, с него мъчно се работеше. Да, да, Гандюма си остава лош спомен за мен. — Засмя се и добави: — Моля да ме извините, че ви казвам това.

Докато говореше, изведнъж се сетих... Миза, това беше мъжът на Миза... Целият разказ на Филип изплува в паметта ми, сякаш виждах думите пред очите си. Така, значи, тази хубава жена с кротки печални очи, която седеше на другия край на масата и весело се усмихваше на съседа си, нея именно Филип бе прегърнал една вечер върху възглавницата пред гаснещия огън на камината. Не можех да повярвам. Въображението ми беше създавало една жестока, сладострастна Миза, прилична на Лукреция Борджия или на Хермиона. Лошо ли ми я бе описал Филип? Но трябваше да се поговори със съпруга ѝ.

— Наистина Филип често ми е споменавал вашето име.

После добавих малко несмело:

— Нали госпожа Годе е била голяма приятелка на първата жена на моя съпруг.

Той отмести погледа си от мен и изражението му стана смутено. („Какво ли знае?“ — питах се аз.)

— Да — отвърна Годе, — те бяха приятелки от детинство. После са се появили недоразумения. Одил не се е отнесла много добре с Миза, искам да кажа Мари-Терез, но аз наричам жена си Миза.

— Да, естествено.

После, като видях, че темата, беше щекотлива, заговорих за друго. Той ми обясни отношенията между Франция и Германия в областта на стоманата, въглищата, кокса, изтъкна ми влиянието на тия големи индустриални въпроси върху външната политика. Той имаше широки познания, които възбудиха моето любопитство. Попитах го познава ли Жак Вилие.

— Онзи от Мароко ли? Да, той е член на един от моите управителни съвети.

— Умен човек ли е?

— Малко го познавам, но той преуспя...

След вечеря се постарях да остана насаме с жена му. Знаех, че Филип би ми забранил това и се помъчих да се въздържа, но страстното ми любопитство надделя и аз се приближих до нея. Тя, изглежда, се изненада. Казах ѝ:

— Вашият съпруг ми припомни през време на вечерята, че вие някога сте били добри познати с моя съпруг.

— Да — отвърна тя хладно. — Аз и Жулиен живяхме няколко месеца в Гандюма.

Погледна ме особено, едновременно въпросително и тъжно. Сякаш се питаше: „Знаете ли вие истината и престорена ли е вашата любезност?“. Чудно нещо, Миза не ме отблъсна, напротив, намерих я симпатична. Трогна ме нейната миловидност, печалното ѝ и сериозно изражение. „Има вид на жена, която е много страдала — казвах си аз. — Кой знае? Може би е желала щастието на Филип? Обичала го е и е искала да го предпази от една жена, която е могла да го направи нещастен. Толкова ли е престъпно всичко това?“

Седнах до нея и се опитах да я предразположа. След около един час успях да я накарам да заговори за Одил, нещо, което тя правеше с известно стеснение; изглежда, че и досега тоя спомен беше жив у нея.

— Твърде ми е трудно да говоря за Одил — рече тя. — Много я обичах, много се възхищавах от нея. По-късно тя ме оскърби, а след това умря. Не искам да я черня, особено във вашите очи.

И отново ме погледна със същия, изпълнен с въпроси поглед.

— О — отвърнах, — не мислете, че съм враждебно настроена към този спомен. Толкова съм слушала да се говори за Одил, че накрая почнах да я чувствавам като част от самата себе си. Трябва да е била много красива.

— Да — в гласа на Миза имаше тъга, — беше необикновено красива. И все пак в очите ѝ имаше нещо, което не ми харесваше. Малко... не... не искам да кажа престореност... би било много силно... беше... не зная как да ви обясня... някакво тържествуващо лукавство. Одил имаше нужда да господствува. Искаше да налага своята воля, своята истина. Хубостта ѝ я правеше самоуверена и тя искрено вярваше, че ако твърди нещо, то става истина. Пред мъжа ви, който я обожаваше, това ѝ се удаваше, но пред мен не, затова ми се сърдеше.

Слушах я и страдах. От думите ѝ прозираше Одил на Рене, на свекърва ми, до известна степен и на Елен дьо Тианж, но не и Филиповата Одил, оная, която обичах.

— Любопитно — казах, — вие ми описвате една силна, волева личност. А когато Филип говори за нея, оставам с впечатлението, че е била същество крехко, често на легло, детински наивно и в основата си много добро.

— Да — каза Миза, — и това също е вярно, но мисля, че такава беше повърхността, а истинската същност на Одил беше дързостта... не зная как да се изразя, някаква войнишка, партизанска дързост. Например, когато речеше да скрие нещо... но не, не искам да разказвам тия работи на вас.

— Това, което наричате дързост, Филип го нарича смелост и казва, че то било едно от големите ѝ качества.

— Да, щом казвате. В известен смисъл това е вярно, но тя нямаше смелостта да наложи на самата себе си ограничения. Имаше смелост да извърши каквото си искаше. И това е нещо, но е по-лесно.

— Имате ли деца? — попитах.

— Да — отговори тя, като гледаше в земята. — Три: две момчета и едно момиче.

Разговаряхме цялата вечер и се разделихме почти приятелки. За пръв път бях в пълно несъгласие с една Филипова преценка. Не, тая жена не беше лоша. Била е влюбена и ревнива. Аз ли трябваше да я упреквам? В последния момент направих нещо, за което после съжалих, казах ѝ:

— Довиждане. Много ми беше приятно, че се запознах с вас. В момента съм сама, бихме могли да се поразходим заедно.

Щом излязохме от салона, и съзнах, че сгреших; Филип нямаше да одобри постъпката ми. Когато научи, че съм се сприятелила с Миза, силно ще ме укори и без съмнение ще бъде прав.

Тя самата сигурно беше изпитала известно удоволствие от нашия разговор; вероятно е била любопитна да разбере каква съм аз, какъв е бракът ни, защото два дни по-късно ми телефонира и ние се уговорихме за една разходка из Булонския лес. Исках да я накарам да говори за Одил, да узная от нея какви са били вкусовете, навиците, странностите на Одил и по този начин да се опитам да угодя повече на Филип, когото не смеех да разпитвам за миналото. Задах на Миза много въпроси: „Как се обличаше Одил? Коя беше шапкарката ѝ? Казах ми, че умеела много добре да подрежда цветята... Как може толкова нещо като подреждането на цветята да изразява личните качества? Обяснете ми... Но интересно, вие ми казвате, пък и всички твърдят, че имала много чар, а някои подробности, които ми съобщавате, са по-скоро неприятни, некрасиви... Тогава в какво се състоеше този чар?“.

Но тук Миза се оказа неспособна да ми даде някаква представа, а видях, че и тя самата често си е задавала същия въпрос, без да му намери отговор. От онова, което ми разказа за Одил, открих само голямата ѝ слабост към природата, каквато имаше и Соланж, и една непринудена жизненост, от каквато аз бях лишена. „Прекалено съм методична — мислех си аз. — Прекалено се въздържа от възторжени изблици. Струва ми се, че детинската страна в характера на Одил, веселостта ѝ повече се е харесвала на Филип, отколкото нравствените ѝ качества.“ После заговорихме по-интимно за Филип. Казах ѝ колко много го обичам.

— Да — отвърна тя, — но щастлива ли сте с него?

— Много щастлива. Защо?

— А, нищо... само питам. Впрочем разбирам, че го обичате, той наистина е обичлив. Но същевременно слабостта му към жени от типа на Одил сигурно го прави мъчен като съпруг.

— Защо казвате „жени“? Знаете ли и други жени в живота му освен Одил?

— О, не, но го чувствавам. Разбирате ли, той е мъж, когото предаността, всеотдайната любов по-скоро отблъскват, отколкото привързват... Поне аз така мисля, без да го зная всъщност с положителност. Познавам го малко, но така си го представям. На времето забелязвах в него мъничко лекомислие, суетност, които малко го принизяваха. Но пак повтарям, моите думи нямат никаква стойност, защото аз съм общувала толкова малко с него.

Стана ми неприятна, а тя като че ли се зарадва от това. Дали не беше прав Филип? Беше ли наистина зла? Прекарах ужасна вечер, като се прибрах вкъщи. На камината заварих малко писмо от Филип. Мислено му поисках прошка, загдето съм се усъмнила в него. Той наистина имаше слабости, но аз обичах тези слабости, а в двусмислените думи на Миза исках да видя само любовното ѝ разочарование. Тя ми предложи няколко пъти да изляза с нея, дори ме покани на вечеря, но аз отказах.

---

[1] Национален френски орден, основан от Наполеон Бонапарт.
— Б.пр. ↑

XVIII

Наближаваше края на Филиповото отсъствие. Радостта ми беше безгранична. Сега здравето ми се беше поправило и дори се чувствувах по-добре, отколкото преди да забременея. Очакването и усещането, че един живот се създаваше в мен, ми вдъхваха спокойствие и ведрина. Правех големи усилия да изненадам приятно Филип при завръщането му. Без съмнение той бе видял в Америка много хубави жени, идеално наредени жилища. Въпреки състоянието си или именно поради състоянието си положих големи грижи за роклите си. Внесох и някои дребни промени в мебелировката, понеже Миза беше ми дала указания за вкуса на Одил. В деня на завръщането с лудо разточителство изпълних цялата къща с бели цветя. Този ден бях преодоляла в себе си „долната си пестеливост“, както Филип на смях я наричаше.

Филип слезе на гарата Сен-Лазар от презокеанския влак подмладен и весел, загорял от слънцето през шестте дни пътуване по море. Пълен беше с разкази и спомени. Първите дни бяха много приятни. Соланж беше още в Мароко, аз се погрижих да проверя това. Преди да се залови пак за работа, Филип си разреши осем дни почивка, които посвети изцяло на мен.

През тези осем дни стана една случка, която ми разкри много от характера на моя съпруг. Една сутрин излязох към десет часа, за да отида на проба. Филип не беше още станал. След моето излизане, както ми каза после, телефонът иззвънял. Непознат мъжки глас го попитал:

— Госпожа Марсена ли е?

— Не — казал Филип, — господин Марсена е. Кой се обажда?

Сухо изтракване показало, че отсреща затворили телефона.

Това го учудило. Обадил се на телефонистката и попитал откъде са го търсили. След дълги справки му казали: „От борсовата кабина“, което трябва да е било грешка и нищо не му изяснило. Когато се върнах, той ме попита:

— Кой може да ви телефонира от борсата?

— От борсата ли? — учудих се аз.

— Да, от борсата. Някой ви търси, аз се обадох и той веднага затвори.

— Чудна работа! Сигурен ли сте?

— Какъв недостоен за вас въпрос, Изабел! Да, сигурен съм. Впрочем гласът беше съвършено ясен.

— Мъжки или женски?

— Мъжки, разбира се.

— Защо да се разбира?

Никога не бяхме си говорили с такъв тон. Без да искам, се чувствувах малко смутена. Макар че каза „мъжки глас“, бях сигурна, че се е обаждала Миза (тя често ме търсеше), но не посмях да му кажа. Яд ме беше на Филип, че е почти готов да обвини жената, която го обожава, и все пак се чувствувах малко поласкана. Значи, можеше да ме ревнува! И с изненадваща бързина усещах как в мен се раждаше една непозната жена, една Изабел малко насмешлива, малко кокетна, малко състрадателна. Милият ми Филип! Ако знаеше до каква степен живееш само чрез него и за него, би бил спокоен, прекалено спокоен. След като се наобядвахме, попита ме с небрежност, която ми напомняше някои от собствените ми въпроси:

— Какво ще правите подир обяд?

— Нищо особено, имам покупки, после в пет часа съм на чай у госпожа Бремон.

— Имате ли нещо против да дойда с вас. Нали не ходя на работа?

— Напротив, много ще се радвам. Не сте ме свикнали на толкова внимание. Ще дойда да ви взема в шест часа.

— Как? Нали казахте в пет?

— Е, нали знаете как става при всеки чай? Поканата е за пет, но никой не отива преди шест.

— А не мога ли да ви придружа при покупките?

— Разбира се... Но мислех, че, искате да отидете в кантората, за да прегледате пощата.

— Не е толкова бързо; ще отида утре.

— Вие сте прекрасен съпруг, когато се връщате от пътуване, Филип.

И така, излязохме и целия следобед се чувствувахме в атмосферата на някаква нова за нас принуденост. В бележника на

Филип има нещо записано за тази разходка, което ми разкрива чувства, чиято сила не съм подозирала.

„Струва ми се, че през време на моето отсъствие тя е придобила някакво сила, някаква самоувереност, които по-рано нямаше. Да, точно това, самоувереност. Защо? Странно. Слезе от колата, за да купи книги, и ми хвърли един поглед, наистина нежен, но особен. У госпожа Бремон води дълъг разговор с доктор Голен. Хванах се, че подслушвам какво си говореха. Голен разказваше за опити с мишки.

— Вземате девствени мишки, поставяте до тях малки мишленца. Мишките не се интересуват от тях и малките ще умрат от глад, ако не се намесите. Но щом им инжектирате екстракт от яйчници, за два дни стават превъзходни майки.

— Колко е интересно! — каза Изабел. — Много бих желала да видя това нещо.

— Елате в моята лаборатория, ще ви го покажа.

Тогави ми се стори, че гласът на Голен беше същият, който бях чул по телефона.“

Като прочетох тая бележка, стана ми ясно, колко безсмислено нещо е ревността, защото нямаше по-безсмислено подозрение от това. Този доктор Голен беше симпатичен лекар, интелигентен, твърде на мода във висшето общество невя година. Аз с удоволствие го слушах да говори, но и през ум не беше ми минавало да се заинтересувам за него като за мъж. След женитбата си с Филип бях станала неспособна даже да „погледна“ друг мъж. Всички ми изглеждаха като обемисти предмети, предназначени или да принесат полза на Филип, или да му навредят. Не можех да си представя да се влюбя в тях. И все пак върху споменатата бележка намирам едно забодено с карфица листче и чета:

„Свикнал съм да смесвам любовта с мъките на съмнението и почвам да мисля, че отново усещам тяхното

въздействие. Тази същата Изабел, която до преди три месеца смятах за прекалено старателна, прекалено предана, сега не мога да я задържа край себе си, както бих желал. Наистина ли съм изпитвал в нейно присъствие непобедима скука? Не съм вече така щастлив, но не скучая нито миг. Изабел е много учудена от новото ми държане. Толкова е скромна, че не се сеща за истинската причина на моята промяна. Тази сутрин тя ми каза:

— Ако нямате нищо против, днес след обяд ще отида в Пастъоровия институт да видя опитите на Голен.

— Не, няма да отидете — отвърнах аз.

Погледна ме смаяна от резкостта ми.

— Но защо, Филип? Нали чухте онзи ден какво разказваше? Видя ми се много интересно.

— Голен се държи с жените по начин, който не одобрявам.

— Голен ли? Странно! Тази зима аз го срещам много пъти и никога нищо не съм забелязала. Вие едва го познавате; видяхте го за десет минути у Бремон.

— Именно през тия десет минути...

Тогава за пръв път, откакто я познавам, Изабел се усмихна така, както би се усмихнала Одил.

— Да не би да ревнувате? — рече тя. — Интересно! Карате ме да се смея!“

Спомням си случая. Действително ме досмеша и както преди малко писах, бях много щастлива. Изведнъж почувствувах, че имам власт над Филип, когото толкова дълго смятах за затворен, недосегаем.

Изкушението беше голямо и ако в живота ми има нещо за прощаване, то трябва да е за този период, защото тогава усещах, че ако пожелаея да играя някаква игра с кокетство и тайнственост, бих могла да привържа мъжа си наново и съвсем здраво. Позволих си два-три невинни опита. Да, Филип беше така устроен. Съмнението го терзаеше и го задържаше. Но знаех също така, че съмнението беше за него непрестанно страдание, натрапчива идея. Знаех го, защото бях чела историята на предишния му брак, пък и самата аз установявах всеки

ден. Разтревожен от постъпките и думите ми, той изпадаше в тъжни размишления, спеше лошо и губеше интерес към работата си. Как можеше да допуска такава нелепост? Аз чаках дете след четири месеца и не мислех за нищо друго освен за това дете и за него, а той не виждаше това.

Не пожелах да играя тази игра, която можех да спечеля. Това е единственият малък кредит, за който претендирам, единствената моя голяма жертва и смея да се надявам, че заради нея ти ще ми простиш, Филип, мрачната ми тревожна ревност и дребнавостите, които понякога с основание те дразнеха. И аз можех да те привържа, да ти отнема свободата, щастието; и аз можех да те изпълня с онова болезнено безпокойство, от което се боеше, но търсеше. Не пожелах. Искях да те обичам без хитрост, да се боря с открити гърди. Предадох ти се без съпротива, макар че ти ми подаваше оръжието. Мисля, че постъпих добре. Според мен любовта трябва да бъде нещо по-величаво от жестоката война между двама любовници. Трябва да бъде възможно да признаеш, че обичаш и въпреки това признание да бъдеш обичан. Твоята слабост, мили, беше тази нужда да се избавиш от скуката чрез своенравното хитруване на любимата жена. Не така схващах аз любовта. Чувствувах се способна за пълна всеотдайност, дори за робство. За мен не съществуваше нищо друго на света освен теб. Дори ако някаква катастрофа погубеше всички познати мъже около мен и останеше само ти, не бих се много разтревожила. Ти беше моята вселена. Като ти казвах и показвах това, може би постъпвах неблагоприятно. Няма значение. С теб, любов моя, не желяех да водя мъдра политика. Не можех да се преструвам, да проявявам благоразумие. Аз те обичах.

С яснотата на поведението си, с открития си живот за няколко дни възвърнах душевното спокойствие на Филип. Не видях вече Голен, за което впрочем съжалявам, тъй като беше приятен човек. Затворих се почти напълно.

Последните месеци от бременността ми бяха твърде тежки. Виждах колко съм обезформена и не исках да излизам с Филип, защото се боях да не го отблъсна от себе си. През последните седмици той ми прави компания с голяма преданост, стоя през всичките дни при мен и

свикна да ми чете. Бракът ни стана такъв, какъвто бях го мечтала. Заедно препрочетохме няколко големи романа. И по-рано бях чела Балзак, Толстой, но като много млада и не ги разбрах добре. Сега почувствувах богатството на мисълта. Доли, с която започваше „Ана Каренина“, бях аз. В самата Ана имаше малко от Одил, малко от Соланж. Филип четеше и аз чувствувах, че и той прави същите сравнения. Понякога някоя фраза толкова явно напомняше или нашето семейство, или мен самата, че Филип вдигаше очи от книгата и не можеше да сдържи усмивката си. Усмивках се и аз.

Щях да бъда много по-щастлива, ако не забелязвах, че Филип е печален. Не се оплакваше от нищо, беше здрав, но често въздишаше, седнаше на едно кресло до леглото ми, протягаше уморено дългите си ръце и притискаше очите си.

— Уморен ли сте, мили? — питах.

— Да, малко, мисля, че имам нужда от промяна на въздуха. Цял ден в бюрото...

— Разбира се, още повече че оставате след това цялата вечер с мен. Но излезте, мили... Позабавлявайте се... Защо не отивате вече на театър, на концерт?

— Знаете, че не обичам да излизам сам.

— Няма ли да се върне скоро Соланж? Щеше да остане там само два месеца. Нямате ли известие?

— Имам. Писа ми — отвърна Филип. — Продължила е престоя си. Не иска да остави мъжа си сам.

— Как? Ами че тя го оставя сам всяка година! Откъде изведнъж тая загриженост? Странно...

— Как мога да зная? — каза Филип раздражено. — Това пише, това ви казвам.

XIX

Най-после, няколко седмици преди да родя, Соланж се завърна. Внезапната промяна у Филип сви сърцето ми. Една вечер отново го видях млад и весел. Донесе ми цветя и едри розови скариди, които много обичах. Заразхожда се оживено около леглото ми с ръце в джобовете и ми разказа разни смешни истории за кантората, за срещнатите през деня издатели. „Какво има? — питах се аз. — Откъде иде тази оживеност?“

Той вечеря до моето легло и аз подхвърлих небрежно, без да го гледам:

— Все още ли няма новини от Соланж?

— Как? — отвърна Филип с прекалена непринуденост. — Не ви ли казах? Тази сутрин ми телефонира, вчера се е завърнала.

— Радвам се заради вас, Филип. Ще имате компания за излизане, сега, когато аз не мога да ви придружавам.

— Но вие сте полудяла, Изабел. Няма да ви оставя нито за минута.

— Настоявам да ме оставите. Впрочем няма да съм сама, майка ми скоро ще дойде в Париж.

— Вярно — рече Филип зарадван. — Сигурно госпожа Мама е вече близо. Откъде беше последната й телеграма?

— То беше радиограма от парахода, но както ми казаха от параходното дружество, утре тя трябва да бъде в Суец.

— Доволен съм заради вас — каза Филип. — Много мило от нейна страна, че предприе такова дълго пътуване, за да присъствува на раждането.

— Моето семейство е като вашето, Филип. Ражданията и умиранията са празници. Спомням си, че погребенията на разни братовчеди от провинцията бяха едни от най-веселите спомени на баща ми.

— Дядо ми Марсена пък, когато много остаря и лекарят му забрани да ходи на всяко погребение, се оплакваше: „Не ми дават да

вървя подир ковчега на горкия Людовик, като че ли имам кой знае колко развлечения“.

— Изглеждате много весел тази вечер, Филип.

— Аз ли? О, не... Но времето е хубаво, вие сте добре. Този деветмесечен кошмар е към края си. Доволен съм, това е естествено.

Почувствувах се унижена, като го виждах тъй оживен и като знаех причината за неговото възкресение. Нея вечер яде с апетит, какъвто имаше в Сен-Мориц и който за мое голямо безпокойство от дълги месеци беше загубил. След вечеря стана нервен, почна да се прозява. Казах му:

— Не искате ли да почетем малко? Много е интересен този Стендал, който започнахте да четете снощи.

— Ах, да! „Ламиел“... Да, много е хубаво... Щом искате...

И на лицето му се изписа скука.

— Слушайте, Филип, знаете ли какво ще направите? Идете да поздравите с „добре дошла“ Соланж. Не сте се виждали от пет месеца. Ще бъде любезно от ваша страна.

— Мислите ли? Но не искам да ви оставя сама. Пък и съвсем не зная дали си е у дома и дали е свободна. Първата вечер от завръщането си сигурно ще прекара в семейна среда, при родителите на Жак.

— Обадете ѝ се по телефона.

Надявах се, че ще се възпротиви повече, но той веднага отстъпи пред изкушението.

— Добре, ще опитам...

И излезе от стаята.

След пет минути се върна сияещ.

— Понеже нямате нищо против, ще прескоча до Соланж. Няма да остана повече от четвърт час.

— Останете, колкото си искате. Радвам се, че ще се поосвежите. Но като се върнете, кажете ми лека нощ, дори и да е много късно.

— Няма да бъде много късно. Сега е девет часът, в девет и три четвърти съм тук.

Доиде си в полунощ. Докато го чаках, малко почетох и много плаках.

XX

Майка ми пристигна от Китай няколко дни преди раждането на детето. Като я видях отново, останах учудена, че съм толкова близко и същевременно тъй далеч от нея, повече, отколкото допусках. Тя не одобряваше нашия начин на живот, прислужниците, мебелите, приятелите ни, и нейните упреци докоснаха невидими далечни струни в душата ми, които зазвучаха слабо със същия тон. Но старата семейна основа беше вече покрита с гъст слой „Филип“ и това, което учудваше и правеше лошо впечатление на мама, на мен ми се струваше естествено. Тя не закъсня да забележи, че през последните седмици на бременността ми Филип не беше достатъчно внимателен към мен. Страдах, когато ми казваше: „Ще дойда да ти правя компания тази вечер, защото предполагам, че мъжът ти няма да може да се задържи вкъщи“. И се упреквах, че е засегната повече гордостта, нежели любовта ми. Съжалявах, че тя не беше тук преди завръщането на Соланж, когато Филип не се отделяше от мен в извънработните си часове. Бих искала да ѝ покажа, че и аз също мога да бъда обичана. Тя често се изправяше до леглото ми и гледаше критично, така че събуждаше всичките ми тревоги от моминството. Вглеждаше се внимателно, почти враждебно в пътеката на косата ми, слагаше си пръста на нея и казваше: „Ти побеляваш“. Това беше вярно.

Когато Филип се връщаше вечер след дванадесет часа, минувачите по улицата вече бяха редки и аз се вслушвах да позная стъпките му. Още чувам измамливия шум, който се засилва, поражда надеждата, че ще спре, после продължава, отдалечава се и заглъхва. Когато човек има намерение да спре пред една врата, намалява крачките си още от няколко метра. Най-сетне познавах Филип по тази замираща крачка. В къщата леко прозвучаваше звънче, далечна врата хлопваше — беше той. Заричах се да бъда весела, примирителна, но почти винаги го посрещах с натяквания. Самата аз се огорчавах от това, че произнасях все едни и същи думи с все същия невъздържан тон.

— Ох! — казваше Филип с досада. — Не издържам повече, Изабел, уверявам ви... Не виждате ли колко сте непоследователна?... Карате ме да изляза, подчинявам се, после ме отрупвате с упреци. Какво искате? Да се затворя вкъщи ли? Тогава кажете и ще го направя... Да, обещавам ви, че ще го направя. Предпочитам всичко друго пред тези непрекъснати караници... Само, моля ви се не се опитвайте да бъдете великодушна в девет часа вечерта и съвсем дребнава в дванадесет.

— Да, Филип, прав сте; отвратителна съм. Кълна се, че няма вече.

Но на другия ден някакъв вътрешен демон ми диктуваше същите ненужни фрази. Бях настроена най-вече срещу Соланж. Намирах, че в един такъв момент от живота ми тя би трябвало да прояви такт и да ми остави съпруга.

Соланж дойде да ме види. Разговорът ни не вървеше. Облечена беше с хубаво палто от самур и дълго ми препоръчва своя кожухар. После дойде Филип; сигурно го беше предизвестила за посещението си, защото той се върна по-рано от обикновено. Палтото стана излишно като тема и отстъпи място на градината в Маракеш.

— Не можете да си представите какво нещо е това, Изабел... Сутрин се разхождам боса по хладните фаянсови плочки сред портокалови дървета... По всяка колона се вият рози и жасмини. През цветята и листата на дърветата прозират небесносини зелиги, а над покривите снегът на Атлас блести като красив диамант... („Ние вече гледахме диамант в Сен-Мориц“ — помислих си аз.) А нощите! Луната, която кипарисите сякаш сочат с черните си пръсти... И арабска китара в съседната градина... Ах, Марсена, Марсена, колко обичам всичко това!

С леко отнетната назад глава тя сякаш вдишваше уханието на розите и жасмините.

Когато тя си тръгна, Филип я изпрати до вратата, върна се малко смутен и се облегна на камината.

— Трябва — каза той, след като дълго мълча — някой ден да ви заведа в Мароко... Наистина е много хубаво... Ето, донесох ви една книга от Робер Етиен върху берберите, за живота им... Нещо като роман... и в същото време поема... Забележително.

— Бедни ми Филип — казах аз, — колко ви съжалявам, че се занимавате с жени. Какви комедиантки са те!

— По какъв повод казвате това, Изабел?

— Казвам го, защото е така, мили. Добре ги познавам аз жените и зная колко са неинтересни.

Най-после почувствувах първите болки. Раждането беше продължително и трудно. Вълнението на Филип ме зарадва. Беше преbledнял, по-изплашен и от мен; видях, че държеше за живота ми. Неговата тревога ми вдъхваше смелост, защото, за да го успокоя, овладявах напълно нервите си и му говорех за нашето малко момченце. Бях сигурна, че ще е момче.

— Ще го наречем Ален, Филип. Веждите му ще бъдат малко повдигнати като вашите; когато го измъчва нещо, ще се разхожда напред-назад с ръце в джобовете, тъй като той ще бъде твърде неспокойна натура, нашият малък Ален, нали, Филип? Син на такива родители... Каква наследственост?

Филип се опитваше да се усмихне, но виждах, че се вълнува. Когато болките се усилиха, исках да ме държи за ръка.

— Спомняте ли си, Филип, как сложих ръката си върху вашата, когато гледахме „Зигфрид“?... Оттогава започна всичко.

След малко чух доктор Крес да казва на Филип в съседната стая:

— Жена ви е удивително смела; рядко съм срещал такива.

— Да — отвърна Филип — жена ми е отличен човек. Надявам се, че няма да ѝ се случи нищо лошо.

— Какво да ѝ се случи? Всичко върви нормално — отвърна лекарят.

Към края поискаха да ме упоят с хлороформ, макар че аз не пожелах това. Когато отворих очи, видях до себе си Филип, умилен и щастлив; целуна ми ръката и каза: „Имаме син, скъпа“. Пожелах да ми го покажат, но се разочаровах от него.

Майка ми и свекърва ми седяха в съседния до стаята малък салон. Вратата беше открената, аз лежах със затворени очи и в полудрямка чувах техните песимистични прогнози във връзка с възпитанието на новороденото дете. Макар че двете много се различаваха и сигурно по почти всички въпроси бяха на

противоположни мнения, солидарността на хора от едно поколение ги караше да упрекуват младите.

— Ще видим как ще я караме! — казваше госпожа Марсена. — С Филип, който ще се занимава с всичко друго, но не и с възпитанието на сина си, и Изабел, която пък ще се занимава само с Филип. Това дете ще прави каквото си иска...

— Разбира се — отговаряше майка ми. — В устата на младите днес има само една дума: щастието. Трябва децата да са щастливи, трябва съпругът да е щастлив, трябва жената да е щастлива, трябва прислугата да е щастлива и за да се постигне това, премахват всички правила, унищожават преградите, не признават вече нито наказания, нито санкции, прощават всичко дори преди прошката, не казвам да е заслужена, а поискана. Просто невъобразимо! И какъв е резултатът? Да бяха поне много по-щастливи, отколкото вие и аз сме били, госпожо, разбирам. Но лошото е, че са по-малко щастливи от нас, много по-малко. Гледам дъщеря си... Дали спи? Спиш ли, Изабел?

Аз не отговорих.

— Интересно, вече трети ден все я кара на сън — забеляза майка ми.

— Защо я упоиха? — възмути се госпожа Марсена. — Казах на Филип, че аз на нейно място не бих позволила това. Човек трябва да ражда децата си сам. Родила съм три, за нещастие загубих двете, но всичките родих естествено. Тези изкуствени раждания са опасни и за детето, и за майката. Много се ядосах, като узнах, че Изабел се е показала мекушава. В целия ни род, а Марсена има в десет провинции, няма да се намери ни една жена, която да се съгласи на такова нещо.

— Така ли?... — рече учтиво майка ми. Тя ме беше посъветвала за хлороформа, но като жена на дипломат искаше да избегне конфликта, за да не попречи на общата офанзива, която тя с удоволствие водеше заедно с госпожа Марсена срещу младите поколения. — Та ви казвах — продължи тихичко майка ми, — гледам дъщеря си. Казва, че не е щастлива. Вината не е у Филип, той е много мил съпруг и не по-голям женкар от другите. Не, тя се анализира, тя е неспокойната, непрекъснато наблюдава барометъра на своя брак, на „тяхната любов“, както се изразява... Вие някога замисляли ли сте чак толкова за състоянието на брака си? Аз — много малко. Мъчех се да помагам на мъжа си в кариерата му, имах тежко домакинство, бяхме

много заети и всичко вървеше много добре... Така е и с възпитанието на децата. Изабел казва, че иска Ален да има по-приятно детство от нейното. Уверявам ви, нейното не е било неприятно. Възпитавах я малко строго, но не съжалявам. Виждате резултата.

— Ако не беше възпитана така, както вие сте я възпитали — каза тихо госпожа Марсена, — Изабел нямаше да стане такава прелестна жена, каквата е. Тя трябва да ви бъде много благодарна и синът ми също.

Не се помръдвах, защото този разговор ме забавляваше. „Кой знае? Може би са прави“ — мислех аз.

Но разбирателството им се наруши, когато стана дума за кърменето на Ален. Свекърва ми мислеше, че аз сама трябва да го кърмя и се ужасяваше от английските дойки. Майка ми ме съветваше: „Не се опитвай! Каквата си нервна, млякото ти ще секне след три седмици и ще разболееш детето“. Филип също не желаше. Но аз придадох на това свое решение символично значение и упорствувах. Резултатът излезе такъв, какъвто го предвиди майка ми. След това толкова жадувано раждане всичко започна да ме разочарова. Бях хранила твърде големи надежди, а действителността се оказа безсилна да ги осъществи. Мислех, че това дете ще бъде нова и много по-силна връзка между Филип и мен. Но не стана така. Истината е, че Филип малко се интересуваше от сина си. Отиваше да го види веднъж на ден, забавляваше се да поговори няколко минути на английски с дойката, после пак ставаше същият Филип, благ, разсеян, какъвто го знаех открай време, с някаква неопределена сянка на копнеж, прозираща през меката му, тъжна вежливост. Сега дори ми се струваше, че у него има нещо повече от скука. Филип тъгуваше. Излизаше по-рядко. Най-напред помислих, че върши това от доброта, защото му е съвестно да ме оставя сама, докато съм още слаба. Но на няколко пъти, когато майка ми или някоя приятелка съобщаваха, че ще ме посетят, и му кажех:

— Филип, зная, че тези семейни разговори ви отегчават. Телефонирайте на Соланж и я заведете тази вечер на кино — той отговаряше:

— Защо все при Соланж ме пращате? Мога да прекарам два дни и без да я видя.

Горкият Филип! Уви, той не можеше да прекара два дни, без да я види. Не знаех точно защо, не познавах интимния живот на Соланж, но чувствавах, че след завръщането ѝ от Мароко нещо в техните отношения се е променило и Филип страдаше.

Не смеех да го запitam, но по лицето му следях развоя на душевната му болка. За няколко седмици отслабна просто невероятно. Пожълтя, очите му хлътнаха. Оплакваше се, че не може да спи, и погледът му стана втренчен, както на хората, страдащи от безсъние. На трапезата повече мълчеше, после се насилваше да ми говори. Това видимо усилие повече ме измъчваше от мълчанието му.

Рене дойде да ме посети и донесе една дрешка за Ален. Веднага забелязах, че се е променила. Беше организирала трудовия си живот и ми говори за доктор Голен по начин, от който разбрах, че му е станала любовница. От няколко месеца в Гандюма говореха за тая връзка, но я отричаха. Семейството държеше да запази добри отношения с Рене и се бореше да не бъде принудено по силата на собствения си кодекс да скъса с нея, щом добродетелността ѝ е под съмнение. Но когато я видях, разбрах, че членовете на рода Марсена — съзнателно или не — се лъжеха. Рене беше весела и видът ѝ показваше, че обича и че е обичана.

След женитбата си бях се много отдалечила от нея и даже при известни обстоятелства беше ми се сторила коравосърдечна, но тоя ден почти веднага попаднахме в тона на дългите ни разговори от времето на войната. Заговорихме за Филип, и то задушевно. За пръв път Рене искрено ми призна, че го е обичала и много е страдала от нашата женитба.

— По онова време, Изабел, почти ви мразех, но после уредих живота си другояче и сега всичко това сякаш не се отнася до мен... И най-силните ни чувства угасват, не намирате ли, и ние гледаме на себе си от преди три години с онова любопитство и равнодушие, с което наблюдаваме другите.

— Да — казах, — може би е така. Не съм още стигнала дотам. Обичам Филип както в началото на нашата любов и дори по-силно. Чувствавам, че съм готова да направя за него жертви, които не бих могла преди шест месеца.

Рене погледна мълчаливо с поглед на лекар.

— Да, вярвам — каза тя най-сетне. — Виждате ли, Изабел, преди малко ви казах, че не съжالياвам за нищо. Дори нещо повече. Ще позволите ли да бъда откровена? Всеки ден благодаря богу, че не съм се омъжила за Филип.

— А аз, че съм се омъжила за него.

— Да, зная, защото го обичате и като него сте възприели отвратителния навик да търсите щастието в страданието. Филип е ужасно същество, съвсем не е лош, но е ужасен, защото е роб на натрапчива идея. Аз го познавам от дете. Още тогава беше такъв, само че в него може би имаше и други възможни филиповци. После се появи Одил и без съмнение утвърди завинаги същността му на любовник. За него любовта се свързва с определен тип женско лице, с известна неразумност в постъпките, с малко обезпокоителна и не много почтена грация... И тъй като същевременно той е чувствителен до невъзможност, този тип жена, единственият, който може да го завладее, го прави твърде нещастен. Не е ли така?

— И така е, и не е така, Рене. Много добре зная, че е глупаво да кажеш „аз съм обичана“, обаче Филип ме обича, в това не се съмнявам... Само че в същото време, вие сте права, той има нужда от съвсем друг тип жена, такава като Одил, като Соланж... Познавате ли Соланж Вилие?

— Много добре... Не смеех да я спомена, но именно нея имах пред вид.

— Напротив, можете да говорите, аз вече не ревнувам от нея. Изживях го... Говори ли се в обществото, че Соланж е любовница на Филип?

— О, не... напoтив, говорят, че по време на последния си престой в Мароко тя се влюбила в Робер Етиен, знаете го, оня, дето написа интересна книга за берберските племена... В последно време тя е живяла с него в Маракеш. Сега той се е завърнал в Париж... Голям писател и изискан човек. Голен го познава и много го цени.

Замислих се за момент. Точно така си представях работата и името на Етиен ми обясняваше някои разговори на моя мъж. Беше ми донесъл една подир друга всичките книги на Етиен. Чете ми откъси и ме пита какво мисля за тях. Бяха ми харесали, особено онова дълго размишление със заглавие „Молитва в градината на Удаите“. „Хубаво е — казваше Филип, — да, наистина хубаво и диво.“ Бедничкият ми

Филип, колко трябва да е страдал! Вероятно сега се замисля за всяка дума и всяка стъпка на Соланж, както някога бе анализирал думите и постъпките на Одил, за да търси следите на непознатия. Сигурно прекарваше безсънните си нощи в това безплодно и мъчително търсене. Ах, как изведнъж се ядосах на тая жена!

— Съвсем вярно е, Рене, това, което преди малко казахте за отвратителния навик да се търси наслада в страданието... Но когато по силата на обстоятелствата човек е започнал своя чувствен живот по този начин, както е случаят с Филип, а и с мен, може ли нещо да се промени?

— Мисля, че човек винаги може да се промени, стига да го желае силно.

— Но как да го желае, Рене? Не трябва ли вече да се е променил?

— Голен би отговорил: „Като изучи механизма и го овладее“, тоест с повече ум.

— Но Филип е умен.

— Много, но се предоставя повече на чувствата, отколкото на разума.

Разговаряхме весело до завръщането на Филип. Рене умееше да изясни научно някои неща, а това ме успокояваше и ме караше да се чувствам подобна на толкова други, които носят етикета „влюбени“.

Филип се зарадва на Рене, остави я на вечеря и за пръв път от няколко седмици насам през цялата вечер говори с оживление. Интересуваше се от науката и Рене му съобщи за някои нови опити. Когато тя за втори път спомена името на Голен, Филип изведнъж я попита:

— Голен ли? Ти добре ли го познаваш?

— Разбира се, той ми е шеф.

— Не е ли приятел на Робер Етиен, от Мароко, е, онзи, дето написа, „Молитвата в градината на Удаите“?

— Да.

— А познаваш ли самия Етиен?

— Много добре.

— Що за човек е?

— Забележителен — отвърна Рене.

— Аха! — измънка Филип и добави с известно усилие: — Да, аз също намирам, че е талантлив... Но случва се човекът да стои по-долу

от произведението си...

— В този случай не — отвърна безмилостно Рене.

Погледнах я умолително. Филип остана мълчалив до края на вечерта.

XXI

Гледах как до мен умира любовта на Филип към Соланж Вилие. Той никога не ми заговори за това. Напротив, очевидно искаше да мисля, че в отношенията им няма промяна. Впрочем той все още я виждаше често, но много по-рядко от преди и не намираше вече в тия срещи някогашната чиста наслада. Не се връщаше вече от разходките с нея подмладен и щастлив, а мрачен, и дори понякога отчаян. Навремени ми се струваше, че е готов да ми се изповяда. Улавяше ръката ми и казваше:

— Изабел, вие избрахте най-верния път.

— Защо, мили?

— Защото...

И спираше, но аз много добре го разбирах. Продължаваше да изпраща цветя на Соланж, да се отнася с нея като към любима жена. Дон Кихот и Ланчело оставаха верни. Обаче отбелязаното в бележника му през същата тая 1923 година звучи твърде печално:

„17 април. Разхождах се със С... Монмартър. Изкачихме се до площад Тертр и седнахме на терасата на едно кафене. Виенски кифли и лимонада. Соланж поиска парче шоколад и го яде открито като малко момиченце. Изживявам точно същите забравени чувства от периода Одил-Франсоа. Соланж се мъчи да бъде естествена, любеща; ласкава е с мен и много добра, но виждам, че мисли за друг. У нея има същата нега, както у Одил след първата ѝ изневяра, и тя отбягва като нея всякакво обяснение. Щом поискам да заговоря за нея, за нас, тя се изплъзва и измисля някакво забавление. Днес гледа минувачите и се развлича, като се мъчи да познае какъв е животът им според походката и външния им вид. Един шофьор на такси спря пред нашето кафене и седна на една маса с двете жени, които разхождаше с колата си, и Соланж измисли за него цял роман. Опитвам се да не я обичам, но

не мога. Намирам я по-привлекателна от всякога със здравия си вид и обгоряла от слънцето кожа.

— Мили — казва ми тя, — вие сте тъжен. Какво ви е? Не намирате ли, че животът е забавен? Помислете само, че във всяка от тия чудновати малки къщички живеят мъже и жени с интересен за наблюдение живот. Помислете, че в Париж има стотици площади като този, а на света десетки градове като Париж. Все пак това е удивително!

— Не съм на вашето мнение, Соланж. Намирам, че животът е любопитно зрелище, когато човек е много млад. А стигне ли като мен четиридесетте години, открива суфльора, нравите на актьорите, нишките на интригата и тогава изпитва желание да си отиде.

— Не обичам, когато говорите така. Вие още нищо не сте видели.

— Как не, мила ми Соланж! Видях третото действие. Не го намирам нито твърде хубаво, нито твърде весело; все същите обстоятелства — съвсем ми е ясно, че така ще бъде до края. Стига ми, нямам желание да видя развързката.

— Вие сте лош зрител — отвърна Соланж. — Имате прелестна жена, чудесни приятелки.

— Приятелки ли?

— Да, господине, приятелки, познавам живота ви.

Всичко това ужасно напомня Одил. Не мога обаче да си простя, че в тая тъга намирам и удоволствие. Изпитвам някаква необяснима наслада да надмогна така живота, като някакво тъжно зрелище, наслада, породена без съмнение от гордост — порок на рода Марсена. Би трябвало да не виждам повече Соланж. Тогава може би всичко ще се уталожил, но да я виждам, без да я обичам — това е невъзможно.“

„18 април. Снощи имах дълъг разговор върху любовта с един приятел, прехвърлил петдесетте, който е минавал за голям донжуан на времето си. Учудих се, като го слушах да казва колко малко щастие е изпитал при

толкова любовни приключения, за които другите му завиждат.

— Всъщност — рече той — аз съм обичал само една жена, Клер П., но и тя ми беше много омръзнала накрая!

— Обаче е прекрасна — казах аз.

— О, сега не можете да съдите за нея. Стана маниерна, превзема се. Поддържа онова естествено порано свое държане, което сега е нейна маска. Не, не мога вече дори да я гледам.

— А другите?

— Другите са нищо.

Споменах му тогава жената, която понастоящем смятат, че запълва живота му.

— Съвсем не я обичам — отвърна той. — Срецам се с нея по навик. Причини ми много страдания, ужасно ми е изневерявала. Сега я преценявам и виждам, че нищо не е.

Слушах го и се питах съществува ли романтичната любов, дали не трябва да се откажем от нея. Само смъртта я спасява от провал (Тристан) и това именно я обрича.“

„19 април. Пътуване до Гандюма. Първото от три месеца. Неколцина работника дойдоха да ми се оплачат: мизерия, болести. При вида на тези действителни злини изчервих се заради моите, въображаемите. И все пак и при работниците се срещат любовни драми.

Прекарах една безсънна нощ в размишления за моя живот. Струва ми се, че е бил една непрекъсната грешка. Наглед уж имам професия, а всъщност единственото ми занимание е било да гоня абсолютното щастие, което мислех да постигна чрез жените; оказа се обаче, че няма по-празно търсене от това. Съвършената любов не съществува, както не съществува и съвършено управление, и при чувствата опортюнизмът на сърцето е единствената мъдрост. Трябва най-вече да избягваме да се задоволяваме фиктивни представи. Бих могъл веднага да се отърся от властта на Соланж, ако приема да видя истинския ѝ образ,

загнезден в мен, откакто я познавам; той е бил винаги в мен, нарисуван от точен и жесток майстор, но аз съм се отказвал да видя този образ. Защото нашите чувства твърде често са статуи на нашите чувства.“

„20 април. Макар че не държи вече на мен, но щом поискам да се откъсна, Соланж дръпва малко връзката и я затяга. Кокетство ли е това или милосърдие?“

23 април. Къде е грешката? Соланж започна да постъпва като Одил. Дали защото извърших същите грешки? Или защото направих същия избор? Винаги ли трябва да крием чувствата си, за да запазим любимото същество? Да проявяваме ловкост, да комбинираме, да се прикриваме, когато ни се иска да се отдадем напълно? Вече не зная.

„27 април. Всеки десет години би трябвало да изтриваме от паметта си някои възгледи, които опитът е доказал като погрешни, опасни.

Подлежащи на заличаване възгледи:

а) «Жените могат да се обвържат чрез обещание или клетва.» Погрешно. Жените са безнравствени, моралът им зависи от мъжете, които обичат.

б) «Съществува свършена жена, с която любовта би била непрекъснатата поредица от радости без смесване на сетивата, ума и сърцето.» Погрешно. Две човешки същества, привързани едно о друго, са като два люлени от вълните кораба. Корпусите им се блъскат и стенат.“

„28 април. Вечеря на авеню Марсо. Леля Кора умира сред своите печени пилета и орхидеи. Елен дойде и ми

заговори за Соланж.

— Бедни Марсена! На какво приличате от няколко седмици... Разбирам, естествено... вие страдате.

— Не зная какво искате да кажете — отговорих.

— Е, да — вие още я обичате.

Възразих.“

XXII

Червеният бележник ми показва тук един Филип, много по-трезв и господар на себе си, отколкото го виждах тогава. Мисля умът му се беше поосвободил, но в тайните глъбини все още се криеше заробеният Филип. Изглеждаше тъй нещастен, че няколко пъти се питах дали да не отида при Соланж и да я помоля да го пощади. Но такава постъпка изглеждаше толкова безумна, че не посмях. Пък и сега мразех Соланж и чувствавах, че насаме с нея няма да се овладея. Продължавахме да я срещаме у Тианж, после Филип отказа (нещо, което не бе правил) да отива в съботен ден у Елен.

— Идете вие, за да не помислят, че сме сърдити. Би било несправедливо, Елен е толкова любезна. Но аз не мога повече, уверявам ви. Колкото повече старея, толкова повече ми опротивява обществото... Тъгълът край огъня, една книга, вие... сега в това се състои щастието ми.

Знаех, че е искрен, но знаех също така, че ако в този момент срещнеш някоя млада, хубава и лекомислена жена, която с някакъв едва забележим поглед би му дала очаквания знак, тутакси, без сам да съзнава, би променил философията си и би твърдял, че след един напрегнат трудов ден има нужда да види нови хора и да се развлече. Спомням си как в началото на брака ни се натъзвавах от мисълта, че този вечно затворен череп на любимия човек крие мислите му. За мен Филип сега беше станал прозрачен. През леката мембрана, където пулсираше мрежа от тънки кръвоносни съдове, забелязвах всичките му мисли, всичките му слабости и го обичах повече от всякога. В паметта ми е останала една вечер в кантората му; аз се загледах дълго в него, без да продумам.

— За какво мислите? — попита ме той усмихнат.

— Опитвам се да си ви представя такъв, какъвто бих ви виждала, ако не ви обичах, и пак да ви обичам.

— Боже, колко е сложно! И успявате ли?

— Да ви обичам такъв? Да, без никакво усилие.

Същата вечер той ми предложи да тръгнем за Гандюма по-рано от обикновено.

— Нищо не ни задържа в Париж. Там ще се занимавам със сделките си също така, както и в Париж. Чистият въздух ще действа отлично на Ален, пък и майка ми няма да е така самотна. Така че от заминаването ни ще има само полза.

Аз не желяех нищо така, както това отиване в Гандюма. Там Филип щеше да бъде мой. Опасявах се само да не би да скучае, но, обратното — видях, че веднага възстанови равновесието си. В Париж въпреки раздялата със Соланж все още хранеше някаква упорита, макар и празна надежда. При телефонния звън трепваше инстинктивно както по-рано и аз виждах, че не е излекуван.

Когато излизахме двамата, знаех, тъй като в мен болезнено отекаха всички негови вълнения, че се бои да не я срещне и в същото време желяе това. Сам съзнаваше, че още държи ужасно много на нея и че ако тя пожелае, веднага ще го завладее отново. Знаеше го, но знаеше също така, че достойнството му, щастието му повеляват да не ѝ се поддава. В Гандюма, където обстановката не бе свързана с образа на Соланж, той започна полека-лека да забравя. След една седмица вече се бе посъвзел — бузите му се поналяха, очите му светнаха. Спеше по-добре.

Времето се случи много хубаво. Правехме дълги разходки пеш. Филип каза, че ще последва примера на баща си и ще се заинтересува от дадените на изполица имоти. Отивахме всеки ден в Гишарди, в Брюйер, в Резонзак. В Завода ходеше само сутрин, всеки следобед излизаше с мен.

— Знаете ли какво да направим? — каза той. — Да вземем някоя книга и да отидем да почетем на глас в гората.

В околностите на Гандюма имаше хубави сенчести уединени места. Настанявахме се понякога върху мекия мъх край широка алея, където клоните се сплитаха над нас като нежнозелен свод на катедрала, понякога върху дънер или върху една от поставените още от дядо Марсена пейки. Филип много обичаше двете „Проучвания на жени“, „Тайната на принцеса дьо Кадинян“, някои от новелите на Мериме, като например „Двойното недоразумение“ или „Етруската ваза“, разкази от Киплинг, също и поезия. От време на време вдигаше глава и ме питаше:

— Не ви ли отегчавам?

— Що за въпрос! Никога не съм била така напълно щастлива.

Поглеждаше ме за миг и продължаваше. Когато четенето завършваше, разисквахме за героите, за характерите им и често стигахме до разговор за действителни лица. Един ден аз донесох едно малко томче, чието заглавие отказах да покажа.

— Коя е тази тайнствена книга? — попита той, когато се настанихме.

— Взех я от библиотеката на майка ви; тази книга е играла известна роля в живота ви, Филип, поне вие така ми писахте.

— Познах я, това са моите „Малки руски войници“. Ах, много се радвам, Изабел, че сте я намерили! Подайте ми я.

Прелисти я, изглеждаше развеселен, но и малко разочарован.

„Те предложиха да изберат за кралица една млада колежанка, която всички познавахме много добре — Ана Соколова. Тя беше забележително красиво момиче, стройно, елегантно и пъргаво... Сведохме глави пред кралицата и се заклехме да се подчиняваме на законите.“

— Но това е чудесно, Филип! И после, тук ви виждам вас целия... „Сведохме глави пред кралицата и се заклехме да се подчиняваме на законите.“ Както и на това място, където кралицата пожелава някакъв предмет и героят го намира с много усилия... Чакайте... Подайте ми книгата... „Боже мой, боже мой — каза кралицата, — колко труд сте си направили! Благодаря.“ Тя беше много доволна. На сбогуване ми стисна още веднъж ръката и добави: „Ако продължавам да бъда ваша кралица, ще кажа на генерала да ви възнагради специално. Отдадох ѝ чест и се оттеглих много щастлив“. През целия си живот сте останали същото това малко момче, Филип... Само кралицата често се е сменяла.

Седнал под един храст, Филип късаше малки клончета, чупеше ги с края на пръстите си и ги хвърляше на тревата.

— Да — промълви той, — кралицата често се е сменяла. Истината е, че аз никога не съм срещал кралицата... тоест не напълно, но, разбирате, нали?

— Коя е била кралицата, Филип?

— Няколко жени, скъпа моя. Дениз Обри до известна степен... само че твърде несъвършена кралица. Казах ли ви, че горката Дениз Обри е умряла?

— Не, Филип... Но тя трябва да е била още млада. От какво е умряла?

— Не зная. Онзи ден майка ми ми каза. Направи ми странно впечатление, че смъртта на една жена, която в продължение на няколко години е била за мен центърът на вселената, приех като незначителна новина.

— След Дениз Обри коя беше кралицата?

— Одил.

— Тя е била най-близо до кралицата на вашите мечти, нали?

— Да, защото беше много хубава.

— След Одил?... Известно време Елен дьо Тианж?

— Може би малко, но, разбира се, вие, Изабел.

— И аз ли? Нима? Дълго ли?

— Много дълго.

— После Соланж, нали?

— Да, после Соланж...

— Още ли е кралица Соланж, Филип?

— Не, но въпреки всичко не пазя лош спомен за Соланж. В нея имаше нещо толкова живо, толкова силно. Край нея се подмладявах и ми беше хубаво.

— Ще трябва пак да я видите, Филип.

— Да, ще я видя, когато се излекувам, но тя вече няма да бъде кралицата. Свършено е.

— А сега, Филип, коя е кралицата?

Той се поколеба за миг, погледна ме и каза:

— Вие.

— Аз ли? Но аз отдавна съм свалена от трона!

— Вие бяхте свалена наистина, защото се показахте ревнива, дребнава, несправедлива. Но от три месеца насам сте толкова храбра, толкова естествена, че ви върнах короната. Сама не можете да си представите колко сте се променили, Изабел. Не сте вече същата жена.

— Зная го, мили. Всъщност истински влюбената жена няма индивидуалност. Тя твърди, че е личност, мъчи се сама да се убеди в

това, но не е вярно. Не, тя се старае да разбере каква жена любимият желае да намери в нея и да стане тая жена... С вас, Филип, е трудно, защото човек не може добре да разбере какво ви харесва. Имате нужда от вярност и любов, имате нужда също и от кокетирание и безпокойство. Какво трябва да направя? Аз избрах верността, която е най-близка до природата ми... Но мисля, че още дълго време вие ще се нуждаете от друга жена, по-непостоянна, по-неуловима. Голямата победа, която извоювах над себе си, е, че приех тази друга, приех я дори с примирение, с радост. През последната година разбрах нещо много важно, а именно че ако обичаме истински, не бива да придаваме прекалено голямо значение на постъпките на любимите ни същества. Имаме нужда от тях. Само те ни дават възможност да живеем в известна „атмосфера“ (вашата приятелка Елен го нарича „климат“ и това е съвсем правилно), без която не можем. Значи, важното е да ги задържим и запазим, какво значение има всичко останало, боже мой? Животът е толкова кратък, толкова труден... Бих ли се осмелила да ви оспорвам няколкото часа щастие, които ще ви дадат всичките тези жени, мили мой? Не, аз постигнах напредък, вече не ревнувам и вече не страдам.

Филип се изтегна на тревата и сложи глава на коленете ми.

— Не съм стигнал напълно до същата точка като вас — каза той. — Мисля, че мога още да страдам, много да страдам. Краткостта на живота за мен не е утеха. Животът е къс наистина, но в сравнение с що? За нас той е всичко... Все пак чувствавам, че навлизам в спокойна зона. Спомняте ли си, Изабел, че някога сравних живота си със симфония, в която темите се смесват: темата на рицаря, темата на циника и тази на съперника. Чувам ги още, и то много силно. Но долавям в оркестъра и още един инструмент, отделен от другите, не зная какъв; той повтаря с мека настойчивост една тема от няколко ноти, гальовна и успокояваща. Това е темата на разведрияването и прилича на темата на старостта.

— Но вие сте още съвсем млад, Филип!

— О, зная, и затова тази тема ми звучи много тихо. По-късно ще заглуши целия оркестър и аз ще скърбя за времето, когато съм чувал другите теми.

— Мен пък понякога ме натъжава мисълта, че чиракуването е много дълго. Казвате, че съм станала по-добра от преди и вярвам, че е

така. На четиридесет години вероятно ще почна да разбирам малко живота, но ще бъде много късно... Така е... Вярвате ли, мили, че е възможно двама души да се разбират напълно, без никакво облаче?

— Това току-що стана възможно в продължение на един час — каза Филип, като се надигаше от земята.

XXIII

Истинското си брачно щастие изживях това лято в Гандюма. Мисля, че Филип ме е обичал на два пъти: през първите няколко седмици преди женитбата ни и през тези три месеца — от юни до септември. Беше нежен без никакъв умисъл. Майка му ни накара почти насила да спим в една стая; тя много държеше на това и не разбираше как могат мъж и жена да бъдат разделени. Това ни свърза още повече. Приятно ми беше да се събуждам в прегръдките на Филип. Ален изпълзваше на леглото ни. Растяха му зъбки, но той не хленчеше. Когато се разплакваше, Филип му казваше: „Засмей се, Ален, имаш търпелива майка, моето момче“. Струва ми се, че накрая малкият разбра двете думи „засмей се, Ален“, защото се мъчеше да не крещи и отваряше малката си уста, за да се покаже доволен. Изглеждаше много трогателен и Филип започна да обича сина си.

Времето беше прекрасно. Когато мъжът ми се връщаше от завода, обичаше да се „пече“ на слънце. Карахме да ни поставят две кресла на поляната пред къщата и седяхме там мълчаливи, потънали в неясни мечти. Искаше ми се да вярвам, че в главите на двамата ни се въртяха едни и същи образи: изтравничетата, развалините на замък в Шардъой, които трептяха в знойния въздух, по-нататък мъгливите очертания на хребетите, а още по-далеч може би лицето на Соланж и малко твърдият поглед на хубавите ѝ очи. На хоризонта без съмнение се появяваше един флорентински пейзаж, широки, леко наклонени покриви, катедрали, кипариси вместо борове по хълмовете и ангелския образ на Одил... Да, и в мен съществуваше нещо от Одил, от Соланж и аз намирах това естествено и необходимо. От време на време Филип ме поглеждаше и ми се усмихваше. Знаех, че сме чудно свързани, бях щастлива. Камбаната за вечеря ни изтръгваше от тая сладостна нега и аз въздъхвах:

— Ах, Филип, бих желала да прекарам така целия си живот до вас, в унес, само да държа ръката ви, да усещам прохладния въздух, да гледам изтравничетата... Прелестно е, но същевременно и така тъжно, не намирате ли? Защо?

— Най-красивите мигове са винаги тъжни. Човек чувства, че са мимолетни, иска да ги задържи, но не може. Като малък всеки път усещах това нещо в цирка, после на концерт, когато бях премного щастлив. Казвах си: „След два часа всичко ще свърши“.

— Но сега, Филип, ние имаме най-малко тридесет години пред нас.

— Не са много тридесет години.

— О, не ми трябва повече.

Свекърва ми и тя като че ли долавяше тази чиста и прекрасна нотка на щастието ни.

— Най-сетне — каза ми тя една вечер — виждам Филип да живее така, както винаги съм желала да го видя. Знаете ли, мила Изабел, какво трябва да опитате да издействувате, ако сте разумна? Да накарате Филип да остане окончателна в Гандюма. Не му действа добре Париж. Филип прилича на баща си, който в душата си беше срамежлив и чувствителен, макар че изглеждаше затворен. Голямото оживление на Париж, всичките тези сложни изживявания го поболяват.

— За жалост опасявам се, майко, че би скучал.

— Не вярвам. Ние с баща му прекарахме тук шестнадесет години, най-хубавите от живота си.

— Може би, но Филип е свикнал друго. За себе си зная, че ще бъда по-щастлива, защото обичам да живея само с него, но той...

— Ще има вас.

— Невинаги това ще му бъде достатъчно.

— Прекалено скромна сте, Изабел, и нямате доверие в себе си. Не трябва да се изоставя борбата, както правите вие.

— Аз не изоставям борбата, майко... Напротив, сега съм сигурна, че ще изляза победител... че ще остана, докато другите ще отминат бързо и не ще оставят следа в живота му.

— Другите ли? — изненада се свекърва ми. — Вашата слабост наистина е удивителна.

Тя често се връщаше на въпроса за Гандюма; у нея имаше кротка упоритост. Аз обаче много се пазех да не заговоря за това на Филип, тъй като знаех, че такава принуда моментално би унищожила съвършената хармония помежду ни, на която толкова се радвах. Нещо повече, в страха си да не би Филип да се отегчава, няколко пъти му предлагих да отидем в неделните дни у съседите или да разгледаме пак

някои места от Перигор или от Лимузен, за които ми бе говорил, но които аз малко познавах. Обичах да ме развежда из своя роден край, обичах тази малко дива провинция, където замъци с огромни стени стърчаха върху остри скалисти върхове и от които се откриваха чудни пейзажи на речни долини. Филип ми разказваше легенди и анекдоти. Аз много обичах историята на Франция и с вълнение си спомнях за имената на Отфор, Бирон, Брантом. Понякога свенливо добавях към разказаното от Филип нещо, което бях прочела сама, и виждах с удоволствие, че ме слуша внимателно.

— Колко много знаете, Изабел! — казваше той. — Вие сте много интелигентна, може би повече от всяка друга жена.

— Не ми се подигравайте, Филип — умолявах го аз.

Струва ми се, че най-сетне съм забелязана от човека, когото дълго бях обичала безнадеждно.

XXIV

Филип поиска да ми покаже пещерите из долината на Везер. Черната река, която се виеше между издълбани и излъскани от водата скали, много ми хареса, но пещерите ме разочароваха. При задушна горещина трябваше да се катерим по стръмни пътеки, после да влизаме в тесни каменни коридори, за да видим неясни рисунки на бизони, очертани с червена боя по стените.

— Виждате ли нещо? — попитах Филип. — Това може да се приеме за бизон, само че обърнат наопаки.

— Нищо не виждам — отвърна Филип, — искам да изляза, измръзнах.

След силното сгорещяване при изкачването аз също усетих ледения студ на пещерата. На връщане Филип беше мълчалив; вечерта се оплака от хрема, а на другия ден сутринта ме събуди рано.

— Не се чувствавам добре — каза ми той.

Станах бързо, дръпнах пердетата и се изплаших от вида на лицето му: беше бледо и тревожно, със сини кръгове около очите и странно потръпващи ноздри.

— Да, изглеждате болен, Филип, вчера сте настинали...

— Трудно дишам и ужасно ме тресе. Но ще мине, мила. Дайте ми аспирин.

Не искаше лекар и аз не посмях да се наложа. Но когато към девет часа повиках свекърва си и тя дойде в стаята ни, веднага го накара да премери температурата си. Изненадах се от властността ѝ, отнасяше се с него като с малко, болно момче. Въпреки протестите на Филип тя накара да доведат доктор Тури от Шардъой. Лекарят беше малко стеснителен човек, много благ, гледаше ни дълго, преди да заговори, през очилата си с кокалени рамки. Преслуша Филип много внимателно.

— Хубав бронхит, господин Марсена — каза той. — Ще го карате най-малко седмица.

Направи ми знак да изляза с него. Погледна ме през очилата с добродушно и смутено изражение.

— Как да ви кажа, госпожо. Неприятна работа. Мъжът ви има бронхопневмония. При преслушването установих хрипове из целите гърди, почти както при белодробен едем. И после температурата му е 40 градуса, а пулсът 140... Лоша пневмония.

Усетих, че изстивам; не можех добре да разбера.

— Но нали няма опасност, докторе? — казах почти шеговито, тъй като ми се струваше невероятно, че моят здрав до снощи Филип може да бъде толкова болен.

Докторът сякаш се изненада:

— Пневмониите са винаги опасни. Преди да се произнесем, трябва да изчакаме.

После даде нареждания какво да правим.

От следващите дни не си спомням почти нищо. Внезапно бях хвърлена в един мистичен свят, в затворения свят на болестта. Грижах се за Филип, действах колкото можех повече, защото мислех, че с грижите си ще отстраня тайнствената и ужасна заплаха. Когато нямаше какво да правя, седях до него в бяла престилка, гледах го и се мъчех чрез погледа си да му вдъхна част от моите сили.

Дълго време той ме познаваше. Беше тъй отпаднал, че не можеше да говори, благодареше ми само с очи. После започна да бълнува. На третия ден изживях ужасен момент, защото Филип ме взе за Соланж. Изведнъж посред нощ каза с голямо затруднение:

— А, дошли сте, значи, малка моя Соланж, знаех, че ще дойдете. Колко мило от ваша страна!

Думите произнасяше много мъчно, но ме гледаше с отчаяна нежност:

— Малка моя Соланж, целунете ме — шепнеше той, — сега можете, хайде, аз съм толкова болен!

Без да съзнавам какво върша, наведох се и върху моите устни той целуна Соланж.

Ах, как на драго сърце бих ти дала Соланж, Филип, ако нейната любов можеше да те спаси! Струва ми се, че ако някога съм те обичала с най-съвършена любов, то е било именно в този момент, защото тогава се отрекох от себе си, съществувах вече единствено само заради тебе. Свекърва ми присъствува няколко пъти на бълнуванията, когато Филип говореше за Соланж. Нито веднъж не усетих да възнегодува в

мен наранено честолюбие. Само едно си повтарях: „Нека оживее, боже мой, нека оживее!“.

На петия ден в мен се породила малка надежда. Температурата ми спадна, но когато докторът дойде и ми каза: „Най-сетне е малко по-добре, има само 38 градуса“, веднага видях как той се намръщи. Прегледа почти безчувствения Филип.

— Е — попитах го аз несмело, когато се изправи. — Не е ли по-добре?

Той въздъхна и ме погледна тъжно.

— Не, напротив. Не ми харесва това внезапно спадане. Това е лъжливо подобрене... Лош признак.

— Но не признак за края, нали?

Лекарят не отговори.

Вечерта температурата отново се покачи и чертите на Филип страшно хлътнаха. Сега вече знаех, че ще умре. Седнах до леглото и улових пламналата му ръка. Той не усети. „Значи, ме оставяш сама, скъпи!“ — мислех си аз и се опитвах да си представя това непонятно нещо — живота без Филип. „Боже мой, и аз съм могла да бъда ревнива!... Оставали са ми само няколко месеца да живея, а аз...“ Заклех се тогава, че ако по чудо Филип се спаси, за мен няма да има друго щастие освен неговото.

Към полунощ свекърва ми поиска да ме замести. Категорично отказах само с глава. Не можех да говоря. Продължавах да държа ръката на Филип, която почна да се покрива с лепкава пот. Трудното му дишане беше мъчително за гледане. Внезапно той отвори очи и промълви:

— Изабел, задушавам се, струва ми се, че ще умра.

Тези думи бяха произнесени съвсем ясно. После отново изпадна в безсъзнание. Майка ми ме прегърна през раменете и ме целуна. Пулсът, който държах, стана едва доловим. В шест часа сутринта докторът дойде и ми сложи инжекция, която малко го посъживи. В седем часа Филип издъхна, без да дойде в съзнание. Майка ми склопи очите му. Аз мислех за ония думи, които беше ми писал при смъртта на баща си: „Дали ще бъда сам един ден, когато застана пред смъртта? Бих желал това да бъде колкото може по-скоро“.

То дойде много скоро, Филип, както сам беше го пожелал, за голямо съжаление, мой многообичани. Мисля, че ако бях те запазила,

щях да съумея да те направя щастлив. Но нашите съдби и нашите воли почти винаги се извяват не навреме.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.